

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

2003

Omslagets forside:

Foto af Tirsbæk Gods set fra sydøst.
Tak til godsejer Hans Henrik Algreen-
Ussing for tilladelse til adgangen til
godset.
Foto: Benny Andersen, maj 2003.

Omslagets bagside:

Foto af arbejdere på vej hjem fra
Crome & Goldschmidt.
Udlånt af Erik Carell.

VEJLE AMTS ÅRBOG

Redaktion:

Benny Andersen, Egevang 4, 8740 Brædstrup, tel. 75 75 13 90

Lars Bjerneboe, Ulfeldtsvej 6, 8700 Horsens, tel. 75 65 77 35

Kirsten Øbro, Thurøvænget 9, Skærbæk, 7000 Fredericia, tel. 75 56 30 56

Bjørn Købsted, Hornumvej 19, 8783 Hornsyld, tel. 75 68 74 99

John Juhler Hansen, Sofievej 10, 6 t.v., 7100 Vejle, tel. 75 83 60 00

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

2003

JELLING BOGTRYKKERI A·S

BLIV MEDLEM AF VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

*For mange er det vigtigt at kende til historien, det sted man bor,
for at føle sig hjemme og for at forstå hvordan det, vi i dag ser omkring os, er blevet til.*

Vejle Amts historiske Samfund

- stiftet 1905.

- har til formål at styrke interessen for historien gennem afholdelse af foredrag og udflugter samt ved udgivelsen af Vejle Amts Årbog,
- har medlemmer spredt ud over hele Vejle Amt,
- afholder møder på skift i Fredericia, Horsens, Kolding, Vejle og Give

Støt dette arbejde! Bliv medlem!

Som medlem får du hvert år:

- Vejle Amts Årbog med artikler om forskellige historiske emner. (120 - 150 sider)
- indbydelse til historiske foredrag
- indbydelse til sommerudflugt og besøg på historiske seværdigheder
- tilbud om køb af historiske bøger til rabatpris.

Det koster kun 170 kr. at være medlem.

Du bliver medlem ved at tage kontakt til:

Vejle Amts historiske Samfund

c/o Vejle Museum

Flegborg 18

7100 Vejle

E-mail: swa@vejle.dk

Indhold

Forord.....	7	Da vi ville skyde en tysk soldat! <i>Af Gunnar Ebbesen</i>	102
Matstrup Gods i fortid og nutid <i>Af Aage Holm Due</i>	8	Bankfusioner i Vejle Amt <i>Af Jørgen Hansen</i>	106
Tiggerklostrenes bygninger i Horsens, Vejle og Kolding <i>Af Hans Krongaard Kristensen</i>	30	Nyt om fortiden i Vejle Amt	131
Klaus Glambek til Rask, Værholm og Bjerre 1537-91 – Kongens Lensmand på Skanderborghus, Akjær og Stjernholm <i>Af Erik Kristensen</i>	43	Litteratur om Vejle Amt 2001-2002 ..	153
Peter Hansen Billeschou, sognepræst i Engum 1705-1753 <i>Af Kristian Lauritsen</i>	60	Bøger til salg	157
At leve og overleve <i>Af John Juhler Hansen</i>	70	Årsberetning for Vejle Amts historiske Samfund	158
Nogle træk af konfirmationens historie <i>Af Jørgen Peder Clausager</i>	88	Årsregnskab	162
		Bestyrelsen 2003/2004	164

FORORD

Redaktionen har i denne årbog søgt at belyse historiske emner fra hele amtet. Emnerne spænder vidt, både i emner og i tid. Alligevel mener vi, at forfatteren Hans Vilhelm Kaalunds vers fra 1877 kan stå som motto for dem alle:

"Kamp må der til, skal livet gro,
ej kamp blot for dagligt brød,
men kamp for frihed i liv og tro, -
ti evig stilstand er død!"

To artikler beretter om et herregårdsmiljø. Den ene handler om Mattrup Gods' historie gennem ca. 600 år, til hverdag så vel som til fest; to konger lagde vejen forbi, Christian den III og Frederik den VII. Men den fortæller også om en skurk, en hustrumishandler, der må fortrække til Ostindien!

Historien om Klaus Glambek viser hvordan en fattig adelsmand i 1500-tallet kunne arbejde sig hen imod de højeste embeder. Det mandsmod, han udviste på togtet til Ditmarsken, skaffede ham Frederik den IIs bevågenhed. Kongen bestodte hans bryllup og overlod ham opgaven at holde et vågent øje med den unge prins Christian. Klaus Glambek til Rask, Værholm og Bjerre (1537-1591) blev kongens lensmand på Skanderborghus, Aakjær og Stjernholm. Men Frederik den IIs død ændrer vilkårene for den foretagsomme adelsmand.

Tre artikler belyser emner fra det kirkelige område. En artikel omhandler klosterbygninger i Vejle, Kolding og Horsens. Udgravninger i Horsens har givet ny viden om disse datidens imponante bygninger. I en anden følger vi en afholdt præst Peder Hansen Billeschou, sognepræst i Engum fra 1705 til 1753. To ægteskaber, mange børn, dødsfald i familien og en katastrofal ildebrand, hvor han mistede alt jordisk gods, men hvor de 22 personer, der sov under præsteboligens tag, blev reddet. Den sidste

artikel indenfor denne emnekreds handler om konfirmation. Forordningen fra 1736 gjorde det til en pligt at blive konfirmeret. Uden denne kirkelige handling kunne man blandt andet ikke gifte sig eller blive soldat! Siden blev det en vigtig tradition, hvis udvikling vi følger op til nutiden med billeder af konfirmationshold og reklamer for ting og klæder, der bør anskaffes til den store dag.

I artiklen "At leve og overleve" stilles skarpt på arbejdernes barske vilkår i slutningen af 1800-tallet. Fattigdom, store børneflokkede, korporlig afstraffelse både i hjem og i skole, udvandring til Amerika, sygdom og fornedrelsen ved ikke at blive regnet for noget. Om tyende og dannelse af fagforeninger. Tilværelsen var en kamp i en grad, som det kan være svært at fatte i vore dage.

Besættelsestiden dukker op i artiklen "Da vi ville skyde en tysk soldat". Den fortæller lidt om unge dansksindede sønderjyderes urimelige vilkår under tysk militærtjeneste, men skildrer også skæbnens forunderlige krinkelkroge!

Som afslutning bevæger vi os ind i den lokale bankverden. De fleste vil kunne huske, hvordan kendte banker blev opslugt af større banker eller indgik fusioner med andre. Men hvorfor skete det egentlig, og hvordan gik det til? Bankerne har været og er stadig ryggraden i det lokale erhvervsliv og derfor en vigtig del af egnens historie. Redaktionen er glade for at kunne bringe denne første del af beretningen om bankernes udvikling i Vejle Amt. Anden del kommer i årbogen i 2004.

Til disse artikler følger sig de faste bidrag med nyt fra museer og arkiver og en oversigt over litteratur med relation til amtet.

God læselyst

Redaktionen

Matstrup Gods i fortid og nutid

Af Aage Holm Due¹⁾

Dette er en del af historien om det gamle Matstrup Gods i Thyrsding sogn, tidligere Skanderborg Amt, nu Vejle. Tilbage i middelalderen var det blot en større gård, men nedlæggelsen af den gamle røverborg Tranholm og overflytningen af det dertil hørende kongelige len gav omkring 1490 vokseværk, så godset op igennem tiderne udviklede sig fra at have været en almindelig sædegård, til at blive et storgods, først med hartkorn til et baroni og senere igen - i Bygholm-tiden - til et grevskab²⁾. I året 2003 kan familien Westenholz fejre 150 års jubilæum på Matstrup, og denne anledning fik Aage Holm Due til at skrive nedenstående artikel.

Tidsrummet fra ca. 1400 til ca. 1700

Det er blevet antydnet, at det ældste Matstrup lå et helt andet sted, men der er ikke arkæologiske holdepunkter for det, og det er næppe heller sandsynligt, idet beliggenheden på plateauet ud til kanten af den dybe ådal er en hensigtsmæssig beliggenhed, da gården er omgivet af naturlige forsvarsværker på alle sider: Vandløb, små søer og skrænter³⁾. I 1388 nævnes gården første gang i de skriftlige kilder i forbindelse med en mindre arvesag, hvori væbner Christen Skram betænkes.

11 år senere benævnes Christen Skram som ridder. I 1453 arvede sønnen Niels Skram Matstrup, efter at han havde skiftet med broderen Peter Skram til Urup. Ved samme lejlighed overgår den gamle vandmølle Stidsgård (= Stids Mølle) til Matstrup.

Hvor stor Matstrup har været på dette

tidspunkt er uklart, ligesom der heller ikke findes overleveringer vedrørende bygningerne. Det mest sandsynlige er, at Matstrup omkring 1450 har været en middelstor sædegård uden store grundmurede bygninger, men overvejende i bindingsværk. Pesten, den sorte død, havde hærget egnen omkring 1350, så mange gårde og bosteder, ja, hele landsbyer lå øde hen og kom kun langsomt på fode igen. Landbrugsøkonomien var på lavt blus og trak lange skygger op igennem 1400-tallet.

Nyere undersøgelser (1976) tyder på, at den midterste del af hovedbygningens midterfløj er fra før 1500-tallet. Den del med udvendig adgang fra gårdspladsen ned til den hvælvede kælder er blevet sammenlignet med "Sønderhuset" på Tjele Gods, som er et middelalderligt hus af beskeden størrelse (170 m²)⁴⁾.

Niels Skram blev gift med Else Jensdatter fra Frøslevgård, og i ægteska-

bet kom der 2 børn: sønnen Henrik, der døde ung, og datteren Kirsten Nielsdatter Skram, som blev gift med Erik Styggesen Rosenkrantz, der stammede fra Hervringholm på Norddjursland. Selv om det er en smule uklart, hvornår Erik Styggesen Rosenkrantz reelt overtog Mattrup, må man konstatere, at han fik en ganske lang regeringsperiode. I 1489 førte han en proces mod bønderne i Ring vedrørende "Fuglrisdam", et stort eng- og moseområde på sognegrænsen imellem Grædstrup og Ring. Fra 1490 til 1535 besad han Tranholm len. At være herremand i mindst 45 år på den samme gård var noget af en bedrift i hine tider.

Erik Styggesen Rosenkrantz's datter Karen Eriksdatter Rosenkrantz blev ca. 1530 gift med en jævnaldrende mand fra

den danske højadel, nemlig Eiler Hardenberg,⁵¹ den senere rigshofmester, der var født på det fynske storgods Hvedholm nær Fåborg. Faderen Erik Hardenberg var faldet nogenlunde samtidig med sønnens fødsel på danskernes første togt til Ditmarsken. Det togt, hvor den forsvarende bondebefolkning snedigt udnyttede terrænet og fuldstændig udmanøvrerede den danske hær. Hardenbergerne nedstammede fra den hannoveranske uradel, der omkring 1340 havde fået fodfæste i Danmark. Om Eiler Hardenbergs ungdom og uddannelse vides ikke meget, men de poster, han senere fik, tyder på sproglig og diplomatisk lærdom. Allerede godt 30 år gammel, samtidig med sit giftermål, blev han lensherre for første gang, nemlig på Roskildebispens borg,

Mattrup Gods set fra sydøst.

Dragsholm. Omkring 1542 fik Eiler Hardenberg et nyt len, Odensegård og Sct. Hans Kloster, men det varede ikke ved, for i samme år blev han omdirigeret til lensmand på Malmøhus. Et par år senere blev han optaget i rigsrådet. Karrieren var nu igen på skinner. Kongen manglede en lensmand til den udsatte post på Gotland, og her fik Eiler Hardenberg en rimelig lang og god funktionstid (1544-51), men desværre mistede han sin hustru Kirsten Skram Rosenkrantz i 1549. 2 år senere gik vejen tilbage til Dragsholm, men kun for en kortere periode på ca. 3 år, derefter igen til Malmøhus.

Eiler Hardenberg forsvarede heltemodigt Dragsholm imod de grevelige i 1535. I forbindelse med sin anden Dragsholmperiode blev han udnævnt til hofmester for tronfølgeren (den senere Frederik II). I oktober 1558, da Eiler Hardenberg befandt sig hjemme på Mattrup, havde han den glæde, at kong Christian III var hans gæst et par uger.

I 1559 besteg Frederik II tronen, og umiddelbart efter udnævntes Eiler Hardenberg til rigshofmester, landets fornemmeste stilling. Hermed toppede karrieren. Den nye stilling blev kun kortvarig, idet der opstod et misforhold til kongen omkring 1562. Det var der flere forskellige grunde til. Således billigede Eiler Hardenberg ikke kongens ønske om at ægte en brordatter (Anna Hardenberg). Eiler Hardenberg vidste alt for godt, at det ville medføre megen ulykke, hvis kongen ophøjede en undersåt til dronning (dronning til venstre hånd).

Et udenrigspolitisk hverv, der løstes med

held, var ledelsen af et gesandtskab til zarens hof i Rusland i 1562. Dette skulle formå zaren til at anerkende kongens brors (Hertug Magnus) besiddelser i Livland (nu en del af Letland).

Det er uvist, hvor megen tid Eiler Hardenberg tilbragte på Mattrup. På grund af sine mangeartede politiske gøremål har det næppe været mange sammenhængende år, men hele sit liv havde hustruen følt sig stærkt knyttet til sit fødehjem. Det lykkedes begge i fællesskab via forskellige mageskifter at gøre gården til en stor ejendom. Ud over Mattrup ejede han store gårde på Fyn, bl. a. Vedtofte (Brahesholm) og Skovsbo. Eiler Hardenberg havde historiske og religiøse interesser, der udmøntede sig i salmedigtning.

Eiler Hardenberg ejede også jord samt huse og fiskedamme ved Smedegade i Horsens by. Det havde sammenhæng med, at herregårdene i 1500-tallet også var handelsstationer. Her fra solgtes varer til bønderne. Det kunne være hollandsk klæde, tjære, forarbejdede brædder, redskaber af jern, saltet sild, øl og honning. De fleste varer kom med skib til den nærmeste købstad, hvis borgere også kunne være aftagere.⁶⁹

Eiler Hardenberg døde i Horsens i 1565. I første omgang blev han gravsat i Gråbrødre Kloster, men senere overførtes kisten til Klovvborg Kirke.

Eiler Hardenbergs højtuddannede søn Erik⁷¹ efterfulgte faderen som ejer af Mattrup. Han fødtes omkring 1534 på borgen Dragsholm. Der var latinskolegang i Vejle, Malmø og Visby. Senere blev han sendt til Danzig og Welmingen for at

blive fortrolig med det tyske sprog. Senere igen, da han var omkring 17 år gammel, begyndte han på Københavns Universitet, 2 år efter fortsatte han i Wittenberg, hvor selveste Melanchton blev hans lærer, og de 2 sidste studieår tilbragtes i Strassbourg og Paris. Herefter forsatte Erik Hardenberg med krigstjeneste i Frankrig, og i 1559 havde han en ledende post i den danske hær, der tog på afstraffelsestogt til Ditmarsken. Måske for Erik Hardenberg et ønske om at hævne sin farfar.

I 1561 var han i Odense blevet gift med Anne Rønnow,⁸⁾ en datter af rigsråd Eiler Rønnow til Hvidkilde ved Svendborg. Det var virkelig to grene af den danske højadels slægter, der her forenedes. I 1572 modtog han Hagenskov len som pant for krigslån til kongen.

Iøvrigt var han storgodsejer, for udover Matstrup, som han betragtede som sit hovedsæde, ejede han også Vedtofte (Brahesborg), Skovsbo ved Kerteminde, Fårevejle på Langeland samt part i Hvidkilde.

Erik Hardenberg og fru Anne Rønnow var byggeglade, og i årene 1578-1591, som var hele den danske adels store byggeperiode, opførtes udsmykkede renæssanceslotte på såvel Skovsbo som Matstrup.

Hovedbygningen er sandsynligvis opført på resterne af et middelalderhus fra Erik Styggesen Rosenkrantz' eller måske endda Skramernes dage. De bevarede kældre er fra før år 1500. Til sydføljen har knyttet sig et vesthus med tårn. Kapellet har muligvis blot været et enkelt stort rum i huset. Man mener, at alabasterbil-

ledet af opstandelsen i Thyrsting Kirke samt prædikestolen i Træden Kirke er fra kapellet. Renæssancesøjlerne med prydbælter, som i mange år stod foran Rodvigsballe, stammer også fra Hardenbergs hovedbygning.⁹⁾

I slutningen af 1500-tallet ombyggedes Klovborg Kirke. Skibet forlængedes, og under det nye kor indrettedes en hvælvet gravkrypt. Den er ikke tilgængelig, men rummer mindst 37 kister, som fortrinsvis tilhører familierne Hardenberg og Thygesen. Efter midlertidigt at have været gravsat andre steder overførtes kisterne med Eiler Hardenberg (død 1565) Erik Hardenberg (død 1604) og Anne Rønnow (død 1609) hertil. Der har været

Eiler Hardenberg (ca. 1500-1565), i en periode rigshofmester, skrev sig til Matstrup, skønt han ejede flere andre store godser.

nedsætninger i krypten i tidsrummet ca. 1555 til 1822.

Når Klovborg Kirke er blevet gravkirke, hænger det sammen med, at den var Mattrups ejendom i tiden før reformationen og igen i perioden 1695-1912.

Anne Rønnows forældre ejede ud over store godser på Fyn også en pragtfuld bindingsværksgård i Odense, Rønnows Gård, der oprindeligt lå i Nørregade i Odense, findes stadigvæk, men er flyttet sammen med andre bygninger til Overgade og danner nu museumskomplekset Møntergården. I denne gård stod Annes Rønnows bryllup i 1561, og i en af dens stuer døde hun i 1609. Erik Hardenberg døde som den sidste i sin slægt. Anne Rønnow også som den sidste i sin.

Datteren Kirsten Hardenberg arvede Mattrup. I 1589 var hun blevet gift med rigsråd Axel Brahe,¹⁰ der var bror til den berømte astronom. Ægteparret sad som ejere af Mattrup frem til 1618. Axel Brahe var ligesom så mange andre af sine standsfæller uddannet i udlandet, og det var også her, han i overvejende grad gjorde tjeneste. Fra 1579 og fremover var han lensmand forskellige steder i Danmark: Rugård på Fyn, Gudumkloster ved Lemvig, Odensegård og Sct. Knuds Kloster, Helsingborg og Dalum Kloster. Med kongens bror, hertug Hans, var han i Rusland et helt år (1602). Han ledsagede i 1607 kong Christian IV på dennes grundige Norgesrejse. Under Kalmarkrigen var han krigskommissær og senere guvernør over Skåne.

Foruden Mattrup skrev han sig til Elved-

gård og Eskebjerg på Fyn samt Orebygård på Lolland. Han døde 1616 og blev begravet i Veflinge Kirke på Fyn.

Sønnen Tyge Brahe, der også betegnede som lensmand, overtog herefter Mattrup. Samme år blev han gift med Birgitte Brock (1618), en datter af rigsråd Eske Brock. Birgitte Brock indrettede en skole for bønderbørnene ved Mattrup. Tyge Brahe var lensmand forskellige steder, på Skivehus og på Tryggevælde. Han havde sans for videnskabeligt arbejde og havde især interesse for astromi som sin lærde farbror. Han ejede et stort antal godser: Tosterup og Gundestrup i Skåne, Eskebjerg og Vedtofte på Fyn samt Vemmetofte på Sjælland. I 1638 opgjordes den samlede værdi af hans ejendomme til 3500 tdr. hartkorn. Alligevel rantes han af økonomisk ruin, og ved sin død i 1640 skyldte han ikke mindre end 180.000 rigsdaler bort. Han døde på Vemmetofte, men lidt uforståeligt blev han begravet i Sct. Mortens Kirke i Randers.

Tyge Brahes datter Anne blev gift med rigsråd Oluf Daa, der få år efter mageskiftede Mattrup med sin søstersøn Corfitz Ulfeldt.¹¹ Ikke ham, som vi kender fra Danmarkshistorien, men en fætter søn. For første gang i mere end 250 år kom Mattrup i hænderne på en fremmed familie. Corfitz Ulfeldt var iflg. egnens historie en dygtig godsejer, men tiderne var ham aldeles ugunstige. Efter svenskekrigene måtte han således pantsætte hele Thyrsting sogn. Corfitz Ulfeldt havde sammen med sin første hustru Mette Høg sønnen Jacob Ulfeldt. Denne søn fik en usædvanlig skæbne. Moderen, der ellers

havde fået Mattrup i morgengave, døde året efter Jacobs fødsel, så den lille dreng fik en opvækst hos bedsteforældrene på Kærgårdsholm. Omkring 1662 giftede Corfitz Ulfeldt sig på ny. Denne gang med Catrine von Ahlefeldt med hvem han i de følgende år fik 7 børn. Forud for dette ægteskab måtte Corfitz Ulfeldt imidlertid gøre skifte med sønnen Jacob. Jacob Ulfeldt fik overladt Våbensholm, hovedgården i Føvling sogn. Reelt overtog han dog først gården i forbindelse med sit giftermål med kusinen Christense Daa i 1670.

Jacob Ulfeldt, der havde oplevet megen råhed under svenskekrigene 1657-60, viste sig hurtigt som en ubehagelig person, dels var han en tyrannisk herre over

for fæstebønderne, dels blev han anklaget for hustrumishandling i 1686. Straffen for den sidste forseelse blev deportation til Østindien, men det usædvanlige skete, at hustruen gik i forbøn for ham, og han vendte tilbage. Mens han var borte, havde to jyske godsejere overtaget Mattrup. Det var Tyge Jespersen til Skjærring Munkegård og svogeren Thøger Pedersen Nørkjær, forpagter på Vosnæsgård. Efter Jacob Ulfeldts hjemkomst opstod der et misforhold til disse nye ejere, idet Jacob Ulfeldt mente, at han var retmæssig arving til Mattrup, som jo havde været moderens særeje. I 1688 blev Jacob Ulfeldt imidlertid dræbt af sin skytte.

Rygtet sagde, at de to nye godsejere på Mattrup stod bag drabet, men det kunne

Kort over Mattrupgegnen. Nedkastningsstedet er markeret med rødt.

der ikke føres bevis for. Skytten blev dømt til døden og levende indmuret i Føvling Kirkes sydvæg, og mange år senere under en reparation fandt man her et opretstående skelet (1846).

Kongen inddrog Jacob Ulfeldts jordiske gods som straf for uhæderlig livsførelse, så i tidsrummet 1694-1767 blev Våbensholm kongeligt ryttergods. Våbensholm, der ellers i meget lang tid havde været en del af Matstrup, var kun en mindre hovedgård med 21 tdr. hartkorn, men bøndergodset omfattede 245 tdr, så mere end hele Føvling sogn har været underlagt gården. Til Våbensholm hørte en ganske stor hovedbygning på 68 fag, men indlogeringen af rytteriet gjorde, at

denne hovedbygning i 1767 var en total ruin. Navnet Våbensholm eksisterer stadigvæk, men der er ikke spor efter den gamle gård. Kun resterne af voldgraven og enkelte store, meget gamle bøgetræer.

Tidsrummet fra ca. 1700 til ca. 1850

Det molesterede Matstrup blev overtaget af 2 svogre fra Aarhuseggen, nemlig Thyge Jespersen og Thøger Pedersen Nørkjær.¹²⁾ Thyge Jespersen kendte Matstrup godt, fordi han tidligere havde været forpagter af stedet. Matstrup var nu af en mere beskedne størrelse end i adelsvældets storhedstid. Hovedgårdens hartkorn-

De øverste stolegrave i Klorborg kirke. Anne Rønnows og Erik Hardenbergs våbenskjolde fra 1591.

sansættelse var kun 54 tdr. Købesummen var 2648 rigsdaler + 300 rigsdalere for bygningerne. Foruden Mattrup købtes også Havbjerggård i Aale sogn samt enkelte gårde i Grædstrup sogn, hvorved det samlede jordtilliggende afrundedes pænt. Den beskedne købesum tyder på, at gården og ikke mindst bygningerne har været misrøgtede. De to svogre fik ikke noget langt parløb på Mattrup, for allerede i 1690 udkøbte Thyge Jespersen svogeren. Herefter blev yderligere bøndergårde, som tidligere havde tilhørt godset, tilbagekøbt. Desuden blev avlsbygningerne istandsat.

Men i 1706 døde Thyge Jespersen pludselig. Skifteforretningen i 1721 fortæller om godsets bygninger. Hovedbygningsskomplekset, der nu kun var på 1 etage, bestod af 3 afdelinger: 1) Den sydlige længe er et grundmuret hus på 17 fag, hvortil knyttede sig en kort (4 fag) vestfløj samt et østligt bindingsværkshus på 8 fag, 2) Østre længe i bindingsværk på 21 fag, 3) Vestre længe ligeledes i bindingsværk på 25 fag samt et mindre grundmuret tårn (rest af Hardenbergkomplekset). Avlsbygningerne er et sammensurium på ikke mindre end 160 fag i bindingsværk.

Det samlede bygningskompleks er dog i 1721 meget mere omfattende end ved den lave vurdering i 1683. Man aner Thyge Jespersens virkelyst, måske især efter at han var blevet eneejer.

Hustruen Anna Michelsdatter giftede sig senere med Daniel Fischer til Silkeborg og Vinderslevgård, men forblev på Mattrup til 1721.

Efter mange besværligheder lykkedes det endelig sønnen Niels Thygesen,¹³⁾ der tidligere havde været forvalter på gården, at erhverve Mattrup i 1723, men nu var prisen 28.000 rigsdaler. Niels Thygesen var gift med Helle Ammitzbøl, og sammen havde de 14 børn, hvoraf 8 var umyndige ved faderens alt for tidlige død i 1752. Nok var Mattrup igen et rimeligt stort gods i god gænge, men de økonomiske vilkår var vanskelige.

I nødens stund meldte en økonomisk velfunderet køber sig. Det var børnenes farbror, Emanuel Thygesen,¹⁴⁾ der selv var født på Mattrup i 1703 og i årene efter der havde haft en vidunderlig barndom med færdsel i mark og skov og plasken i å og mølledam. Emanuel Thygesen var i en ung alder kommet til København for at uddanne sig inden for handel. Allerede 28 år gammel var han blevet regimentskvartermester ved grenadærkorpset, men 12 år senere forlod han dog stillingen med rang af kaptajn.

Emanuel Thygesen havde i København opbygget et handelshus, der drev omfattende forretninger med Frankrig. Det var især levnedsmidler, han handlede med, og det var gennem denne handel, han grundlagde sin meget betydelige formue. Forretningen afhændede han definitivt nogenlunde samtidig med, at han overtog Mattrup (1755). Nogle år forinden var Emanuel Thygesen blevet amtsforvalter over Kalø, Havreballegård og Stjernholm amter. Tidligere havde han været ude efter at købe sig et passende domicil i Østjylland, og i første omgang var valget faldet på Lerbæk Gods ved Vejle, men enten fortrød han købet, eller også solgte

han med fortjeneste. Lerbæk blev en kort affære omkring 1743, måske også fordi det var Matstrup barndomsland, der trak.

I Københavnertiden var han gift første gang med Margrethe Kirstine Ammitzbøl (død 1748) og i anden omgang med Margrethe Lenz (død 1758). Begge blev gravsat i Klovborg Kirke, så forbindelsen til Matstrup var betydelig, før han selv blev ejer. Der var ingen børn i ægteskaberne. Emanuel Thygesen selv fik ikke nogen lang regeringstid på Matstrup, kun 9 år blev det til (1755-64), men så meget mere er alle hans initiativer beundringsværdige¹⁵⁾. Fra sine mange rejser i Frankrig havde han lært den nye symmetriske byggestil at kende (fuldendt gennemført på Versailles slottet ca. 100 år tidligere), og han ønskede nu at opbygge en herregård efter denne stil. Midterpartiet i det gamle Hardenberghus udbyggedes med 6 fag imod øst og 6 fag imod vest, og denne operation blev styrende for de øvrige bygningers placering. Hovedbygningens lange sidefløje blev nedrevet og erstatet af tilsvarende huse i grundmur. Den store lade vis a vis hovedbygningen opførtes på en sokkel af middelalderlige granitkvadre fra den gamle kirke i Thyrsting. Den svære egetræskonstruktion i lade var i mange år en stor seværdighed. Avlsgårdens øst- og vestfløj samt vinkelhusene udtænkes også af Emanuel Thygesen, men fuldførtes af den næste ejer, Thyge Jesper Thygesen, en nevø til Emanuel Thygesen og oplært i dennes handelshus i København.

Ud over byggeaktiviteterne tilkøbte Emanuel Thygesen 2 hovedgårde, Mindstrup ved Vonge og Stougård ved Tør-

ring. Desuden erhvervede han også kirkerne i Thyrsting, Føvling, Hvirring og Hornborg med tilhørende bøndergods. Kirken i Thyrsting var i forfald og blev nedrevet, og en ny med et særpræget rokokoinventar opførtes. Overalt aner man Emanuel Thygesens foretagsomhed og organisationstalent, bl.a. afrundede han godsets arealer ved at "vandre" over Gudenåen og ind i Hvirring og Hornborg sogne.

I forbindelse med byggeaktiviteterne brugte Emanuel Thygesen anerkendte fagfolk. Bygmester Nicolaus Heinrich Rieman og dennes lærling Christian Jensen Mørup havde ansvaret for avlsbygningerne. Deres varemærke, gule sten med røde murstensbånd, gesimser og lysåbninger samt porttårne, anvendtes. Den berømte billedhugger, professor Johs. Wiedewelt fik ansvaret for Thyrsting Kirkes indre med marmordøbefonden, mindepladen for Emanuel Thygesen over den store lades akseport og ikke mindst Emanuel Thygesens epitafium i Klovborg Kirke.

Den gamle lade på Matstrup var brændt i 1743, da man kørte korn ind, og 100 stude var i fare for at indebrænde. Emanuel Thygesen kom selv til under branden - iført fløjskjole og silkebukser - og han skyndede på karlene, der arbejdede med slukningen, uden selv dog at deltage. En af karlene så sig gal på herremanden og kastede en spand vand over ham. Karlen var Peder Frandsen¹⁶⁾, født 1737 på fæstegården "Højtholm", og han fik senere sin straf, også fordi herremanden tidligere havde bemærket ham som en

”forvorpen Krabat”. Straffen bestod i militærtjeneste, og en sådan varede dengang i mange år.

Peder Frandsen blev dragon i adskillige år og gik under navnet Per Rytter. Under en gudstjeneste i Værum Kirke ved Randers (1775) oplevede han en åndelig genfødsel, som blev bestemmende for hans videre tilværelse og virke. I årene efter blev han en slags selvbestaltet prædikant omkring Langskov, Uldum og Tamdrup. Han prædikede en art pietisme, hvori et centralt budskab var, at man skal tænke på evigheden. Denne virksomhed blev starten på den religiøse bevægelse ”De stærke jyder”, som stadigvæk har mange tilhængere i et vest-østgående bælte imellem Horsens og Vejle, fra Gadbjerg over Øster Snede til Rårup. Peder Frandsen levede sine sidste år i Uldum Præstegård, ikke som præst, men som tjenestekarl. I kirkens våbenhus er indmuret en mindeplade. Peder Frandsen-affæren var en undtagelse, idet såvel samtiden som eftertiden opfattede Emanuel Thygesen som en meget human godsejer.

Omkring 1758, da Emanuel Thygesen var en ældre herre efter den tids forhold, spekulerede han over, hvad der skulle blive af hans livsværk, når han døde¹⁷⁾. Der var ingen børn, men mange forskellige arvinger.

Mattrup var et stort, gældfrit gods, som var ansat til 828 tdr. hartkorn. Emanuel Thygesen bestemte sig for at sikre sin familie disse værdier, men de måtte ikke deles. Redningen var at oprette et stamhus, som skulle gå samlet i arv inden for

Thygesen-familien efter meget nøje fastlagte regler som en anden tronfølgerlov. Stamhusdokumentet, som først fik kongelig confirmation i 1766, sikrede tilsyneladende familiens efterkommere, men der var, skulle det senere vise sig, usikkerhedsmomenter. Svigtende konjunkturer, krav om nye investeringer og sikkerhed for, at en stamhusbesidder ikke gav sig til at spekulere økonomisk, kunne der ikke tages højde for.

Emanuel Thygesens epitafium i Klovborg Kirke, korets syd-væg fra 1766. Mindet består af 3 dele: skrifttafle, portrætbuste (Holbergtidens stil) og relief symboliserende tiden, en skægget og vinget olding, der støtter sig til en globus.

Den 18. juli 1764 døde Emanuel Thygesen 61 år gammel. Kun i 9 år havde han været ejer af Matstrup, men hvad havde han ikke udrettet? Emanuel Thygesen skabte Matstrup.

Thyge Jesper Thygesen (1738-1822)⁽¹⁾, der som ung mand overtog Matstrup i 1764, var et af Niels Thygesens 14 børn. Han var blot 26 år, da han overtog sit fødehjem, og det medvirkede også til, at han fik en meget lang periode som aktiv stamhusbesidder, nemlig hele 57 år. Alderen til trods havde han allerede en erhvervskarriere bag sig. Kun 18 år gammel var han blevet optaget i Emanuel Thygesens eksportvirksomhed, der nu omdøbtes til Rydberg og Thygesen jun.

Thyge Thygesen viste sig hurtigt som en driftig og iderig godsejer, men tilværelsen på landet var måske lidt for kedelig for ham, så han fortsatte sideløbende med andre gøremål. Således var han virkningsfuld i det såkaldte kammerkollegium, et administrationskontor under enevælden, som bl.a. beskæftigede sig med ryttergodsets afvikling. Først arbejdede han på Møn (1764) og senere i Skanderborg amt (1768-71). I den forbindelse erhvervede han Våbensholm hovedgård, som havde været skilt fra Matstrup siden Jacob Ulfeldts dage, samt Nedenkov-Vilholdt (Sdr. Vissing). Senere igen i 1798 blev Mindstrup og Stougård hovedgårde, som i alle årene havde ligget noget ubekvemt, når centrum skulle være Matstrup, frasolgt. I det hele taget kunne Thyge Thygesen ikke lade være med at opkøbe gårde for så senere at "slagte" dem i mindre ejendomme. Hans egne

besiddelser blev dog udvidet ganske betydeligt, fra tidligere 828 tdr. hartkorn til 1290 tdr. hartkorn .

De første år færdiggjordes Matstrups avlsbygninger og Thyrsting Kirke efter de anvisninger, Emanuel Thygesens rådgivningsteam havde udstukket. I 1771 giftede Thyge Thygesen sig med den 24-årige Charlotte de Cederfeldt fra Erholm gods på Fyn. I 1776 ophøjedes Thyge Thygesen sammen med sin bror Lars Thygesen på Bygholm ved Horsens i enevældens nye adelsstand. Lars Thygesen var også gift med en adelig dame (af den berømte Horsens-slægt de Lichtenberg) og man fornemmer næsten, at dette forhold spillede ind, da brødrene nu ophøjedes under navnet de Thygeson.

Ligesom sin farbror blev Thyge Thygesen betragtet som en menneskelig og retsindig herremand, men i 1790, da landbolovgivningens som følge af bl.a. Stavnsbåndets ophævelse i 1788 kom til høring, stemte Thyge Thygesen imod. I 1797 døde Charlotte de Cederfeldt pludselig, og familielivet ændredes radikalt på Matstrup. I ægteskabet var der kun en søn, Niels Emanuel de Thygeson, 25 år gammel og under uddannelse på Sjælland. Thyge Thygesens sidste år blev vanskelige, også for hans omgivelser i dagligdagen.

I landbrugsmæssig henseende var sidste halvdel af 1700-tallet en opgangsperiode. Hertil var der flere årsager. Folketallet steg overalt i Europa, sølvproduktionen blev sat i vejret, og man begyndte at anvende pengesedler. Hovedårsagen til Danmarks udvidede eksportmuligheder var, at England var blevet omdannet til et

industrisamfund, og derfor fra 1767 importerede betydelige kornmængder fra Danmark. Tidens krigsførende lande havde også en nedsat produktionsevne m.h.t. fødevarer.

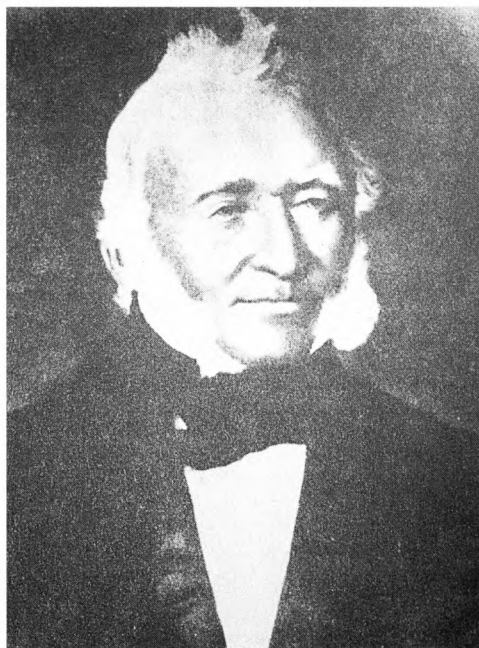
På Mattrup opdrættedes i 1700-tallet et stort antal stude, som for hovedpartens vedkommende solgtes i Hamborg-området. De store engarealer, som omgav gården, egnede sig fortrinligt til denne produktionsgren. Navnet Mattrup kommer i øvrigt af det gamle danske ord mæ, der blot betyder eng.

Thyge de Thygesons stamhus var, da det i 1821 blev overtaget af Sønnen Niels Emanuel de Thygeson, ikke længere et gældfrit, "grundmuret" foretagende. Thyge de Thygesons mange handelsspekulationer havde svækket økonomien, og alle landsulykkerne i 1800-tallets første år forstærkede helt bestemt afmatningen.

Niels Emanuel de Thygeson¹⁹⁾, der var opkaldt efter både farfaderen og dennes bror, blev som stamhusbesidderens eneste søn født med en guldske i munden i 1772. Besiddelserne var meget store, og Niels Emanuel viste sig hurtigt som en både intelligent og arbejdsom dreng, selv om landbruget ikke fængede i første omgang. Alt tegnede lyst og lykkeligt. Niels Emanuel tilbragte nogle herlige drengeår på Mattrup. Han blev præget af faderens foretagsomhed og moderens familie, som havde boglige og kunstneriske interesser.

Det lå hurtigt klart, at Niels Emanuel skulle have en teoretisk uddannelse. Han fik studentereksamen i 1792, og 5 år senere dimitterede han som juridisk kandidat

fra Københavns Universitet. I 1799 udnævntes han til vicelandsdommer på Sjælland. I denne stilling arbejdede han med megen energi og stort talent. Kongemagten blev opmærksom på ham og udnævnte ham i 1802 til antmand over Hedemarken amt i Norge. Senere igen beklædte han stillingen som stiftamtmand i Kristianssand i 5 år. Slutstillingen kom i 1813, da han forflyttedes til Akershus stift. Arbejdet her skete under vanskelige vilkår, men Niels Emanuel de Thygeson havde en sjælden evne til at komme i det bedste forhold til den norske befolkning. Hertil bidrog også hans energiske indsats for at skaffe brødkorn til Norge. Flere gange under krigen med England 1807-14 foretog han selv de fare-

Stiftamtmand og storgodsejer Niels Emanuel de Thygeson (1772-1860).

fulde sørejser over Skagerrak til Danmark efter rug og hvede.

Norge havde stort set været tilfreds med rigsfællesskabet med Danmark og enevælden frem til 1807, men i krigsårene, hvor forbindelsen i lange perioder havde været afbrudt, modnedes tanken om uafhængighed af Danmark. Niels Emanuel de Thygeson, som var tæt på den danske statholder, prins Christian Frederik, kæmpede for at bibeholde rigsfællesskabet, men forgæves.

Niels Emanuel de Thygeson var i 1805 blevet gift med Lovisa Pløen, en smuk, ung pige på 20 år, som var datter af en norsk storkøbmand. De Thygesons farbror, Lars de Thygeson på Bygholm, som havde mistet begge sine sønner i en ung alder, overlod ham i 1812 det store, nybyggede gods. 2 år senere bosatte Niels Emanuel de Thygeson sig sammen med sin unge kone og sin 8-årige søn i den slotslignende hovedbygning.

Da Thyge de Thygeson var død i 1822 - alderdomssvækket og uomgængelig, overtog Niels Emanuel de Thygeson også Mattrup Gods med tilhørende gårde, og de samlede besiddelser kunne nu opgøres til mere end 2000 tdr. hartkorn. Måske en kolos på lerfodder. Det var mere end nok til at oprette et grevskab, men al foretagsomhed i København var lammet. Krigen 1807-14 havde haft katastrofale følger: Storhandlen var ødelagt, finanserne brudt sammen, og Kielerfreden havde været aldeles ydmygende. Intet skete. Under krigen havde landbruget profitteret af de høje kornpriser i England, men efter fredsslutningen kom et mærkbart prisfald. Landbrugets vanskeligheder var

store overalt i Europa, men i Danmark var der katastrofale tilstande, fordi vi nu havde mistet markedet i Norge. Dertil kom, at det danske korn ikke længere levede op til europæiske kvalitetskrav, for det var fyldt med ukrudsfrø og fugtigt. I tidsrummet 1818-1838, hvor kornprisen faldt til 1/4 af prisen under krigen, oplevede landet historiens største landbrugs-krise.

Niels Emanuel de Thygeson måtte optage store lån helt imod „de gamle stamhusprincipper”, og i 1820-ernes sidste år evnede man ikke at betale hverken renter, afdrag på lån eller forfaldne skatter i tilstrækkeligt omfang, så kreditorer forlangte i 1828 Mattrup stillet til tvangsauktion, også fordi det krisemæssigt var begyndt at lysne en smule. Eftertiden har undret sig over, at Niels Emanuel de Thygeson ikke skaffede pengene ved at sætte sine egne indtægter, bøndernes afgifter på fæstegårdene m.v. i vejret eller evt. have solgt ud af sine omfattende aktiver.

Tvangsauktionen²⁰⁾ omfattede 3 adskilte dele:

Mattrup og Våbensholm hovedgårde med tilhørende bøndergods.

Strøgodset

Nedenskov-Vilholt-området.

Det lykkedes for Niels Emanuel de Thygesons eneste søn at erhverve Mattrup og Våbensholm for 65.000 rigsdaler. Strøgodset blev solgt til mange forskellige nye selvejere. Nedenskov-Vilholt blev solgt til overkrigskommissær J. C.

Holst, Horsens, for 27350 rigsdaler. 1828-29 var skæbneåret for stamhuset Mattrup. Herefter betragtedes det som opløst. De smukke intentioner fra Emanuel Thygesen holdt kun kort.

Også Bygholm blev et offer for pengekrisen. Gården kom på tvangsauktion i 1830-erne og købtes senere af staten.

Niels Emanuel de Thygeson var i det væsentligste ruineret i en alder af 60 år og var i vildrede m.h.t. sit fremtidige liv. Sammen med sin hustru rejste han tilbage til Norge og bosatte sig på gården Skøjen i Østre Aker, som han havde arvet efter sine svigerforældre. Han, der havde haft grevenykker, kunne ikke stilles ved det stulfærdige landboliv, så gården blev solgt i 1841, og Niels Emanuel de Thygeson rejste ud i Europa, på flugt fra den

gyldne fortid og på jagt efter en ny politisk lykke. I 1860 døde han i Kilchberg ved Zurich, hvor han også blev begravet. Det var ikke muligt at komme hjem til Klovsborg Kirke, dels var krypt-begravelser afskaffede, dels var Mattrup nu i en fremmed families hænder. Emanuel de Thygeson var ved sin død 88 år gammel, men Lovisa Pløn efterlevede ham i København i 20 år og døde først som 95-årig.

Eftertiden har beskyldt Emanuel de Thygeson for at have været en vidtløftig person i pengesager, men især p.g.a. tidernes store ugunst i begyndelsen af 1800-tallet kollapsede det livsværk, som ellers havde tegnet sig så strålende. Måske ligger der også en stor risiko i at blive født med en guldskæ i munden.

I 1828-29 overtog sønnen Thyge de

Mattrup set fra øst.

Thygeson (1806-1905)²¹⁾ resterne af Matstrup og Våbensholm med tilhørende bøndergods. Han var ikke født på Matstrup, men i Kristianssand i Norge. Som 8-årig kom han i 1814 med forældrene til Bygholm. Thyge de Thygeson havde som faderen boglige evner, men var noget rastløs og ville helst færdes i naturen.

I 1826 blev han dog student fra Sorø Akademi, men fortsatte ikke studierne, han lod sig uddanne i skovbrug og jagt. 23 år gammel overtog han så uden egentlig jordbrugsuddannelse Matstrup. Han kastede sig over arbejdet, og det lykkedes ham at ride den økonomiske storm af ved at hente værdier i den 650 tdr. land store skov. Der var efterspørgsel efter tømmer til gode priser, fordi importen fra Norge var gået i stå, og man skulle i gang med at opbygge den danske flåde. Som sagt, egentlig landmand var Thyge de Thygeson ikke, men alligevel forbedrede han godset på flere måder, bl.a. ved at dræne store engarealer og tilplante endnu større hedearealer syd for Nørre Snedevejen, som i dag hedder Donnerup Plantage. Overraskende solgte han imidlertid Matstrup i 1851 og flyttede til Fredericiaegnen, hvor han købte 2 lystgårde, Damgård og Henneberg, som han sammen med det Thygesonske fideikommis ejede frem til sin død i 1905. På Damgård kom mange af tidens kendte folk, komponisten Carl Nielsen tilbragte således mange og lange ferier på stedet.

Den veneration, som Emanuel Thygesen havde i forhold til Matstrup, ejede Thyge de Thygeson ikke, måske fordi han ikke var født på stedet. De Thygesons æra

på Matstrup var nu forbi, men en anden stor livsgerning ventede ham. Af ministeriet fik Thyge de Thygeson i 1861 en stor opgave. Han, der havde erfaring fra Donnerup Plantage, skulle nu forestå tilsynet med klitbeplantningen. Det var et led i reformen om, "at hvad ud ad tabes, skal ind ad vindes". I 1867 blev han udnævnt til klitinspektør, og i de næste 40 år ledede han med stor energi og iverigdom kliternes tilplantning. At dæmpe sandflugten var det store mål. Tilplantning af 900 km² af de vest- og nørrejydske sandklitter blev alderdommens livsværk. En stor mindesten i bedste højskolestil er rejst over hans virke i Blåbjerg Plantage i Sydvestjylland.

Politisk arbejde blev der også tid til: Medlem af Skanderborg amtsråd i 1842-51 (mens han endnu ejede Matstrup), medlem af Erritsø sogneråd i 1856-66 (Damgård-tiden). Desuden forskellige perioder i Landstinget, hvor han i en alder af 98 år troppede op for at stemme imod forslaget om salg af De Vestindiske Øer.

Han var endvidere formand for den jyske kystsikringskommission i 1874-84 og medlem af A/S Hedernes Beplantning 1868-77.

Thyge de Thygeson havde konservative synspunkter og stod standsfællerne B. S. Estrup og Erik Skeel nær. I sit ægteskab med Regine Feddersen (1817-75) var der ingen børn, og med Thyge de Thygesons egen død i 1905 uddøde den mandlige de Thygeson-slægt.

En mindre, men idyllisk gade i Brædstrup bærer hans navn (de Thygesons

Allè) og fører ned til Folkeparken, som er anlagt på gammel Matstrup jord.

Westenholz-tiden, fra 1853 og frem

I 1755 havde en mand, der selv havde tjent sig op og var blevet storkøbmand, købt og reddet Matstrup, og nu i 1853 gentog succesen sig, for i dette år købtes godset af Regnar Lodbrog Westenholz (1815-66), som igennem sit eget virke og sin slægt skulle få en enorm indflydelse²²¹. Regner Westenholz var født i Skagen som søn af byfoged Thomas Frederik Westenholz (1779-1830) og Elisabeth Aabel (1791-1880). Faderen havde udmærket sig i hæren i krigen mod England i 1808 og havde rang af kaptajn. Ved sin alt for tidlige død var han herredsfoged og birkedommer i Løgstør birk. Westenholz-erne kom som Hardenberg-erne og Rønnow-erne fra Tyskland. På Hannover-egnen nord for byen Celle stod der i et vejkryds 2 skilte med navnene Ostenholz og Westenholz. Her var deres oprindelige hjemsted.

Familien nedstammer fra conrektor og kantor i Wilster, Johan F. Westenholz (1698-1741), hvis søn Johan Dietrich Westenholz (1730-1794) blev en meget anerkendt, rationalistisk præst, provst og forfatter i Nørrejylland. Han blev far til herredsfogeden.

Regnar Westenholz mistede som 15-årig sin far, og da pengene formentlig har været små, valgte han at komme i købmandslære i Løgstør. Som ung kommis kom han til Hamborg, hvor han avancerede til meddirektør i et stort handelsfir-

ma. Kompagnonen var Henrik Pontoppidan, ikke forfatteren af samme navn, men den Pontoppidan, som senere købte godset Constantinsborg ved Aarhus. Inden Regner Westenholz forlod Hamborg, opnåede han titlen af generalkonsul. Herefter gik turen til England, hvor han nedsatte sig som kornimportør. Han og broderen Anders Peter Westenholz havde i fællesskab firmaet Westenholz' Brothers, som på få år opnåede et betydeligt renommè. Begge brødre tjente betydelige formuer, også fordi de havde sans for pengenes værdi og ikke blot ødslede indtjeningen bort.

Fra sin ungdom havde Regnar Westenholz næret stor interesse for dansk landbrug, så efter 6 år i England tog han tilbage til Danmark og købte i 1853 Matstrup. Den havde et par år været ejet af en af hans forretningsforbindelser. Feudal-

Regnar Westenholz, etatsråd, minister, m.v. Ejer af Matstrup Gods (1853-66).

vældets efterdønninger var nu forbi. En række af gårdene under det gamle bøndergods var blevet solgt i tiden 1829-1853. Regner Westenholz overraskede alle med sin meget store arbejdsomhed og organisationsevne. Især producerede han 1. kl.s brødkorn, som efter den tids forhold fik en overraskende god behandling: Man udvalgte den bedste såsæd, kornet blev høstet på det rigtige tidspunkt, kørt tørt i hus, tærsket, rensat og opbevaret med stor omhu. Også husdyrproduktionen blev varetaget omhyggeligt, herunder opdræt af gode arbejds-, køre- og rideheste.

I 1850 var han blevet gift med Ingeborg Quist²⁹, datter af proprietær Carl Quist på Scheelsminde, men ulykkeligvis døde Ingeborg Quist året efter i barselsseng, og blev begravet i London. I efteråret 1853 giftede han sig på ny i Gentofte med Mary Lucinde Hansen, datter af grosserer A. N. Hansen, København, ejer af et meget stort handelshus.

I det første ægteskab var sønnen Thomas Frederik Westenholz (1851-83), i det andet 6 børn: Asker, Ingeborg, Mary, Aage, Torben og Karen. Den ældste søn skulle senere en kort overgang fra 1878-83 blive ejer af Matstrup. Asker, Mary og Aage skulle på hver sit felt opnå megen anerkendelse, ja, næsten berømmelse. Ingeborg, opkaldt efter Regner Westenholz' første hustru, blev senere gift med kaptajn Wilhelm Dinesen, Rungstedlund, og mor til forfatterinden Karen Blixen. Torben døde 11 år gammel og blev begravet i gravlundens ved Matstrup. Karen blev frue på og senere ejer af Lerbæk.

Da Regnar Westenholz havde været nogen tid på Matstrup (1856), modnedes tanken om at modernisere hovedbygningen. Arkitekt J. D. Herholdt forestod ombygningen. Alle gavle blev forsynede med kamtakker, midterpartiet på hovedbygningen fik - også for at forøge pladsen i det forholdsvis smalle hus - et gennemgående trappetårn i 3 etager. Alt sammen noget der løftede huset op i landskabet. Desuden ændredes rumopdelingen i længerne.

Politisk arbejde blev der også tid til for Regnar Westenholz. Fra 1862-66 var han medlem af Skanderborg amtsråd. I 1862 var han medstifter af Frihandelsforeningen og i 1866 af Hedeselskabet. Fra 1853-57 var han medlem af Folketinget eller Rigsrådet. Politisk tilhørte han de Nationalliberale, men havde også megen sympati for Bondevennerne. I en kort periode 1859-60 var han finansminister og underskrev i denne egenskab Den jyske Jernbanelov. Han var personlig ven af og finansiel rådgiver for Frederik VII og grevinde Danner, som besøgte ham på Matstrup i 1857. Ved denne lejlighed glemte kongens stab at nedtage det kongelige splitflag. Generøst tilbød kongen, at det kunne blive på Matstrup og anvendes der, så længe det kunne holde. Flaget findes stadigvæk og anvendes med forsigtighed ved særlige lejligheder. Efter lang tids pause blev det således hejst den 5. maj 1945. Regnar Westenholz døde i 1866, kun 50 år gammel.

Hardenbergerne og de Thygeson-familierne havde været knyttet til Klovsborg Kirke, men sådan var det ikke længere. De første generationer af Westenholzer-

ne var grebet af unitarismen, egentlig en religiøs sekt, som hævdede Guds enhed, forkastede treenigheden og troen på, at Jesus var Guds søn. Troen var kommet til England før 1800, og det var nok her fra, at Westenholz-erne fik den. Ingen af familiens børn blev konfirmerede, og i forbindelse med Regnar Westenholz' død indrettede man sin egen gravlund på en naturlig, skovbevokset bakke over for gården. Her begravedes Regnar Westenholz som den første, men få år senere også den lille Torben.

Enken, etatsrådinde Mary Lucinde²⁴⁾, sad nu som ejer af det uskiftede bo, indtil sønnen af 1. ægteskab, Thomas Frederik Westenholz i 1878 kunne overtage godset. Etatsrådinde Westenholz forlod på nogenlunde samme tid Mattrup og bosatte sig på Folehavegård i Rungsted, sammen med sin ugifte 23 årige datter Mary (1857-1947). Der fik hun 35 gode år.

Asker Westenholz (1855-1925)²⁵⁾ var ikke som næstældste søn født til at overtage Mattrup. Som ung kom han til sin fars gamle importfirma i London med henblik på oplæring der. I 1883, da halvbroderen var død af tuberkulose, blev han kaldt hjem og overtog Mattrup, som han drev helt frem til

1920. I 1888 blev han gift i Lyngby Kirke med Ulla Nathalia Grut (1860-1940), datter af dr. med. senere professor Edmund Hansen Grut.

Asker Westenholz udbyggede og udnyttede vandkraften fra Mattrup å til savværk, mølleri og uldkarteri. Tidsperioden ind under århundredskiftet var vanskelig for landbruget. Produktionen, især smørret, var ude i Europa ringeagtet, man kaldte det mastesmør. Asker Westenholz var som faderen meget frihandelsorienteret, men var også af den overbevisning, at lovgivningsmagten måtte tage initiativer for at fremme landbrugsinteresser. Det var noget af et personligt problem, et dilemma.

Fra 1898-1910 var han medlem af Klovborg-Thyrsting-Grædstrup sogneråd, det sidste år var han formand. Desuden var

Westenholz-familien samlet på Mattrup. I anledning af 150-året for Regnar Westenholz' fødsel afholdt man en familiesammenkomst på Mattrup. Deltagerne er i bagerste række fra venstre imod højre: Kaj Stage, Erik W., Anne-Kopp, Anders Dinesen, Søren W., Thomas Dinesen, Anders W., Aage Kopp, Tore Dinesen, Hans Dinesen, S. T. W. (godsets ejer), Peder Melchior. Midterste række: Helle Skærbæk, Soli W., Tutta Skærbæk, Jonna Dinesen, Gertrud W., Ingeborg W., Margrethe W. (husets frue), Birgitte W., Therese Dinesen. Forreste række: Aage W., Elisabeth W. (den nuværende ejers mor), Ingeborg W., Merethe W., Thomas W.

han i 6 år medlem af Skanderborg amtsråd (1910-16).

Ove Albertsen (ca. 1880-ca.1960), gård-ejer i Ring²⁶⁾ har fortalt mig om den tilværelse, han havde, da han var forkarl på Matstrup (1904-07). Her skal blot nævnes en enkelt hændelse. Selv om godsejeren ikke brugte Klovborg Kirke, ejede han den, og derfor skulle den istandsættes, når der var et behov. En dag skulle Ove Albertsen og murer Kronborg lave noget reparationsarbejde i krypten under kirken. Da de kom derned, fløj flagermuse- ne op under loftet. De unge mænd ville tage dem nærmere i øjesyn, og i kådhed sprang Ove op på en af kisterne. Han var en stor, tung gut, og pludselig sank kisten sammen under hans vægt.

Noget skræmte skyndte de unge mænd sig at blive færdige med arbejdet. De omtalte ikke hændelsen i mange år. Med skændsel må jeg konstatere her i 2002, at det må have været Thyge Jespersens kiste.

Broderen Aage Westenholz²⁷⁾ fik en uddannelse som cand. polyt. og rejste i en ung alder til Siam. Her fik han en strålende karriere som ingeniør og forretningsmand. Han opbyggede et elektrisk sporvognsnet i Bangkok, som var færdigt i 1894. På det tidspunkt var man ikke nået så langt i København. Det var også hans fortjeneste, at byen fik elektrisk lys. Desuden var han engageret i en omfattende plantagedrift. I Østen var han samtidig med H. N. Andersen (ØK) og den danskfødte admiral Andreas de Riche-lieu, som begge i perioder var hans samarbejdspartnere. Omkring 1902 tog Aage

Westenholz fast ophold i Nordsjælland. Han var kommet hjem til Danmark som en hovedrig mand.

Asker Westenholz havde i sit ægteskab 2 børn. Datteren Elsebeth (1889-1960) og Sønnen Thomas (1891-1963). Elsebeth var ugift og boede i en lang årrække i Ring Skovridergård. Thomas overtog i 1920 Matstrup, som han drev frem til 1961.

Thomas E. Westenholz (1891-1963)²⁸⁾ var født til at overtage godset, og det skete også planmæssigt i 1920, og varede helt frem til 1961. Thomas E. Westenholz blev gift i Frederiksborg slotskirke med Ingeborg M. Grøn, datter af kammerherre, stiftamtmand H. R. Grøn.

Foruden en landbrugsmæssig uddannelse fik Thomas E. Westenholz også en militær uddannelse. Han sluttede dog på løjtnantniveau, men havde intet imod, at man også tiltalte ham hr. løjtnant. Når der i slutningen af 1920-erne holdtes efterårsmanøvre på egnen, og man sluttede med en parade på Matstrups gårdsplads, hvor kong Chr. X var til stede, var Thomas E. Westenholz i sit es. I 1921 nedbrændte den store trelængede hovedbygning til Thyrstinggård, som var og er Matstrups største landbrug. Hovedbygningen blev afløst af en meget mindre, men meget mere tidssvarende. Nærmest en stor villa med kælderetage og karnapfremspring. Thyrstinggård var en ung gård, udtænkt og opført af Thyge de Thygeson (II) omkring 1845-50. Den gamle Thyrsting landsby, der bestod af nogle gårde med dårlige bygninger - beliggende sydvest for kirken - blev nedbrudt, og

jorden indgik i Thyrstinggårds areal. I den gamle, meget rummelige hovedbygning havde Regnar Westenholz' mor og svagelige søster Hanne Jørgine haft ophold i perioder.

I 1953 brændte hovedparten af avls-længerne til Thyrstinggård, og nye, brede og stærke stalde blev opført.

De to store skove, Tranholm Plantage og Ring Skov, blev købt til i 1934. De havde indtil 1851 tilhørt Mattrup, men Thyge de Thygeson havde "taget dem med", da han flyttede til Damgård ved Fredericia.

Under krigen, 1940-45, var der et nedkastningssted²⁹ for våben og anden udrustning til modstandsbevægelsen i Mattrup Skov, nærmere betegnet imellem Gedelund og Svinedalen, ca. 500 m inde i skoven. Vi, der hørte den engelske presse kl. 18.30 på 31 m-båndet, kan huske, at der i slutningen af udsendelsen lød følgende: "vi bringer en særmelding med hilsen til Axel, Benjamin, Christian, Daniel, Erik..." Blev Mattrups kodenavn nævnt, var det nødvendigt at møde op og modtage englænderne i deres Short Sterlings.

Engang landede faldskærmen i et højt bøgetræ, og man var nødt til at fælde træet for at få varene og slette sporet. En af mændene fik den opgave, at underrette godsejeren. Det var manden ganske beklemmt ved, men Thomas E. Westenholz svarede ham: "Skal det ske en anden gang, så ved De, hvad De skal gøre". Der var ingen tvivl om godsejerens sindelag. I Donnerup Plantage - inde i Aale sogn - styrtede en engelsk Lancaster ned den 10/4 1944, og alle de ombordværende

blev dræbt.

I Thomas E. Westenholz' tid blev der drevet landbrug med husdyrhold på alle fire gårde: Mattrup, Thyrstinggård, Stids Mølle og Våbensholm. På Mattrup forestod inspektør Frydenberg ledelsen. Thyrstinggård havde i mange år Chr. W. Jakobsen som forpagter. Stids Mølle var ligeledes bortforpagtet, i hvert fald i begyndelsen af 1940-erne til T. Sand³⁰, en fremskridtets mand, der senere købte Gersdorffslund ved Odder og i øvrig fik en smuk karriere inden for landbrugsorganisationerne.

Igennem årene mindskedes arealerne ved både Stids Mølle og Våbensholm på grund af tilplantning.

Ingeborg og Thomas E. Westenholz havde ingen børn, så Mattrup skulle før eller senere måske på fremmede hænder. Men en fætter til Thomas E. Westenholz, Sven Torben Westenholz (1911-79)³¹, den yngste af Aage Westenholz' 4 sønner, havde igennem et industrieventyr skabt sig meget betydelige aktiver.

Som faderen var han uddannet cand. polyt., og efter forskellige ansættelser i den danske storindustri valgte han i 1947 at starte egen virksomhed i Næstved. Det blev til Nordisk Ventilator Compagni A/S. Samtidig med at han var administrerende direktør her, var han medlem af forskellige bestyrelser.

Sven T. Westenholz var gift med Margrethe, datter af landsretsagfører Carl Holst-Knudsen, Aarhus.

Arkitekthistoriker N.J. Israelsen fortæller i sit smukke skrift om Mattrup, at Sven T. Westenholz foreslog, at et af smedens

forarbejdede murankre, formet som et W, skulle vendes for at vise, at fru Margrethe også havde stor lod og del i restaureringen af hovedbygningen. I flere år var jeg imponeret af Nordisk Ventilator Compagnis logo, et stort "skrevet" N og V, der også kunne læses som et "W". Ovennævnte hændelse får mig til at tænke på, at det nok var selveste den administrerende direktør, der havde udformet logoet, der - lidt skjult - også indeholdt et "W". Westenholz-ernes kunstneriske evner havde mange forskellige udtryk.

I 1961 overtog Sven T. Westenholz Mattrup, som i de kommende år gennemgik forskellige forandringer. Først restaurerede man østfløjen, tidligere kaldet økonomifløjen. Den blev under ledelse af arkitekterne Roldsgård og Vinther i Brædstrup omdannet til en række smagfulde beboelsesrum. Vestfløjen renoveredes i 1976. Samtidig med man mekaniserede land- og skovbruget yderligere. Desuden blev der foretaget forskellige jordomfordelinger og tilplantninger omkring Ring Skovridergård. I 1973 opførtes en ny malkekostald på avlsgården Thyustingård. Den havde plads til 300 køer og 50 kalve. Ungdyrene, ca. 200 stk., blev huset i de gamle ombyggede stalde. Forskellige forhold, også kvægbrugets forringede økonomiske vilkår, gjorde, at kæmpestalden senere ombyggedes til produktion af svin. Den er for tiden udlejet til et konsortium, der består af 2 af egnens store svineproducenter. Stalden kaldes Lindalgård og har en årsproduktion af slagtesvin på ca. 10.000 stk.

Emanuel Thygesens storslåede ladebygning fra 1764 brændte desværre i

1982 men heldigvis forblev murværket intakt, så det var muligt at restaurere laden på en overordentlig smuk måde. Den gamle, fantastiske konstruktion af svære egetræsbjælker gik desværre tabt, men det nye tag baseret på en limtræs-bjælkekonstruktion er ikke så lidt smukkere end pandepladerne fra 1926.

Skønt bymenneske fik Sven T. Westenholz og frue megen omgang med egnens befolkning, kommunalbestyrelsen, kommunens embedsmænd, egnens håndværkere, skovbrugsfolk og landbrugskonstulenter, kirken, Røde Kors, o. s. v. Allerede omkring 1979 blev det bestemt, at S. T. Westenholz' barnebarn, Anders Steen Westenholz, der kun var 9 år gammel, skulle overtage Mattrup, når alder og uddannelse forelå. I den mellemliggende periode 1979-90 var hans forældre koncertpianist Elisabeth Westenholz og direktør Preben Steen Petersen administratorer af godset.

Anders Steen Westenholz, der efter studentereksamen fik en faguddannelse som landmand, ejer i dag som 5. generation Mattrup. Han er gift med Louise Estrup, som nedstammer fra konseilspræsident Jacob Brønnum Scavenius Estrup. Parret har 3 mindreårige børn, 2 drenge og 1 pige.

I år (2003) har familien Westenholz 150 års jubilæum på Mattrup.

Mattrup er i dag et stort, moderne skov- og landbrug med et samlet areal på 2168 ha, hvoraf skoven udgør 1798 ha og landbruget 370 ha. Skoven fordeler sig på Mattrup og Våbensholm Skove, der ligger rundt om godset, samt de lidt fjernere Ring Skov, Rask Skov og Tranholm Plan-

tage og endelig Grænge Skov på Lolland.

Fordelingen på de enkelte træsorter er nogenlunde således: bøg (285 ha), eg (142 ha), anden løvskov (147 ha), nåletræ (676 ha), pyntegrønt (297 ha) og eng, mose, m.v. (254 ha). Nåletræsarealet indeholder fortrinsvis rødgran, men også sitkagran, douglasgran og kæmpegran.

Landbruget er koncentreret omkring avlsgården Thyrstinggård (beliggende ca. 1½ km nord for Mattrup), hvis ganske frugtbare jorder udgør hovedparten af de 370 ha. Imellem hovedgård og avlsgård er der de senere år plantet træer langs vejsiden, så et herregårdslandskab - som fx ved Ravnholt og Hellerup - er ved at blive genskabt. Jordbruget producerer hvede og rug til brødkorn, men der dyrkes også byg, rajgræs, ærter og kartofler. Halvdel af halmen presses og anvendes i godsets halmfyr, der leverer varme til hovedbygningen og godsets øvrige beboelseshuse.

Mattrup har egen planteskole, der især leverer løv- og nåletræer og forskellige pyntegrøntsarter til godsets egne arealer, mens overskydende planter sælges til andre skovbrugere.

Siden 1970-erne har godset haft en stadig stigende produktion af juletræer og pyntegrønt. Årsproduktionen er omkring 30.000 træer, overvejende nordmannsgran. Pyntegrøntsproduktionen andrager ca. 350 tons.

Noter.

- 1) VAA 2001, side 50.
- 2) Aage Wohlert, artikel i VAF, 2/4 1972.
- 3) N.J. Israelsen: Mattrup, 1993, side 9.

4) Margrethe og Sven Westenholz, Informationsmateriale om Mattrup, 1977, side 3.

5) Dansk Biografisk Leksikon, H side 26-27.

6) Claus Corvinus Madsen: Kandidatopgave i middelalderhistorie, Århus universitet, 2000.

7) DBL, side 27-28.

8) Nationalmuseet, Danmarks kirker, hefte 45, side 429. Gyldendals egnsbeskrivelser, Sydlyn, side 152. Dehn Nielsen og Tholstrup: Danske slotte og herregårde, side 62.

9) N. J. Israelsen: Mattrup, 1993, side 20-22.

10) DBL B, side 435.

11) Brædstrupegnens årsskrift, 1988, side 58-62 samt Jens Thule Hansen: Følving sogns historie, 1988.

12) Danske herregårde, Skanderborg amt, Mattrup ved Otto Norn, side 140-141.

13) DBL, T, side 588.

14) DBL, T side 584.

15) Se f. ex. N. J. Israelsen: Mattrup, 1993, side 19-28.

16) Hans Borup Jakobsen: De stærke jyder, 1976, side 20-23.

17) Vald. Andersen: Stamhuset Mattrup, ÅAHS.s årsskrift 1987, side 79-89.

18) DBL, Th, side 589.

19) DBL, Th, side 588-89. Jacob Friis: Stiftamtmand I Kristianssand, side 121-32.

20) Vald. Andersen: Stamhuset Mattrup, side 88.

21) DBL, Th side 589.

22) DBL, W side 429-30.

23) Forsk. Litterært materiale af Thomas Dinesen, Karen Blixen, m. fl.

24) Thomas Dinesen: Boganis, 1972, side 95-98.

25) DBL, W, side 429. suppleret med oplysninger fra egnens befolkning.

26) Muntlige overlevering fra 1940-erne.

27) DBL, W, side 430-31. Tage Kaarsted: Admiralen, Odense universitetsforlag.

28) Kraks blå bog, 1962. diverse artikler i Brædstrupegnens årsskrift. Personlige besøg på Mattrup i 1953-54.

29) Kompagnichef i hjemmeværnet Aage Jochumsen, Rask mølle (samtaler i nov. og dec. 2002.

30) Kraks blå bog, 1989, side 997.

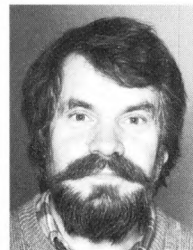
31) Kraks blå bog, 1978. Forsk. Avisartikler. Samtale med direktør Preben Steen Petersen, Mattrup i januar 2003.

Tiggerklostrenes bygninger i Horsens, Vejle og Kolding

Af Hans Krongaard Kristensen¹⁾

I årene 1999, 2000 og 2001 foretog Afdeling for Middelalderarkæologi, Aarhus Universitet i samarbejde med Horsens Museum udgravninger ved Klosterkirken i Horsens for om muligt at klarlægge udformningen af det middelalderlige franciskanerkloster. Undersøgelserne udførtes af studerende ved Afdelingen og blev ledet af artiklens forfatter.

Her fremlægges undersøgelsens hovedresultater, og der drages sammenligninger til de to andre middelalderlige tiggerklostre i Vejle Amt, nemlig dominikanernes i Vejle og franciskanernes i Kolding.

De tre østjyske byer Horsens, Vejle og Kolding fik i middelalderen hvert et tiggerkloster. Franciskanerne slog sig ned i Horsens og Kolding; dominikanerne fik et kloster i Vejle. De to ordener blev stiftet i begyndelsen af 1200-tallet med forskelligt udgangspunkt. Dog var man fælles om at give afkald på fast ejendom som grundlag for eksistensen; i stedet skulle de daglige fornødenheder skaffes via almisser. Ret hurtigt kom de to ordener dog til at ligne hinanden på mange områder, selv om man naturligvis internt har været meget bevidst om de teologiske og ideologiske forskelligheder. Disse spidsfindigheder har dog næppe været tydelige for datidens brede almenhed, og vi kan se, at de folkelige betegnelser tog udgangspunkt i klædedragten. Franciskanerne blev kaldt gråbrødre efter dragtens lidt ubestemmelige gråbrune farve, mens dominikanerne fik navnet sortebrødre

efter den sorte kappe, de bar over deres hvide dragt. I det følgende vil vi her på samme måde se gennem fingrene med forskellene og koncentrere os om fælles trækkene mellem de to ordener. Fokus vil ligge på klosterkonventernes fysiske rammer.

Et væsentlig mål for tiggerbrødrene var at komme i kontakt med byernes underklasse. Især i Middelhavslandene havde det vist sig, at den rige, etablerede kirke havde vanskeligt ved at nå denne gruppe. Her viste sig i stedet grobund for kætterske bevægelser byggende på synkretistiske dogmer - ofte af delvis nærorientalsk oprindelse. Et vigtigt middel i tiggerbrødrenes arbejde var derfor folkelige prædikener. For bygningskompleksets vedkommende betød det, at kirken blev indrettet med et rummeligt skib med plads til mange tilhørere. Selv om tigger-

klostrene var rettet mod bybefolkningerne synes dele af den verdslige overklasse, adelen, nært knyttet til disse konventer. Her finder vi klosterstifterne, og med den individualiserede fromhed i senmiddelalderen er det også fra denne gruppe, der i Middeltalderens slutning oprettes private kapeller ved kirkerne. Tiggerkonventerne var åbne over for det omgivne samfund, hvilket betød, at der oftere end i herreklostrene på landet var udefrakommende personer med ærinde i klostret. Bygninger blev derfor ofte indrettet under hensyntagen hertil, så der var indgang for disse folk i klostrets vestfløj.

Klostrenes stiftelse

Horsens Franciskanerkloster blev stiftet i 1261 af hr. Niels, ridder af Barritskov, der skænkede sin gård og bolig til brødrene²¹. Når hr. Niels stiftede et kloster i Horsens, var det naturligtvis fordi, det var her, han ejede en bygård. Brødrene har nok kunnet sige nej tak; men de har ikke kunnet bytte tilbuddet til et andet sted eller et sted i en anden by.

Hr. Niels' gård lå ikke langt fra åen, hvor byen havde havn. Når han ejede en bygård her, skyldes det utvivlsomt, at han var involveret i handel af en eller anden form med tilknytning til sejlads på Horsens.

Ved grundlæggelsen blev klostret nok placeret nogenlunde midt i byen; men da man i begyndelsen af 1300-tallet omstrukturerede Horsens, endte klostergrunden i den østlige udkant.

Klostret i Kolding blev stiftet i 1288 af

Henrik Dulmer, der gav sin gård og kapel kaldet Dueholm³. Altså næsten samme situation som i Horsens. Henrik Dulmer var ridder og endte som broder i klostret. Ellers kendes han ikke; slægten var senere i middelalderen knyttet til Ribeegnen⁴. Samtidig kan vi også se, at klostret blev støttet af kong Erik Glipping og hans mor Agnes, hvis beskærmelsesbrev er afskrevet af franciskanernes historiker Peder Olsen på reformationstiden⁵.

Klostret i Kolding lå i senmiddelalderen østligt i byen lidt uden for den østlige grav. Om situationen var ligesådan i 1288, er nok lidt usikkert. Byen befæstes i 1313 ved tvangsarbejde af udkommanderede bønder, og formålet var i virkeligheden at sikre Koldinghus⁶. Arbejdet skete på baggrund af et nedkæmpet oprør mod Erik Menved, og vi ved, at han andre steder ikke var sart ved den efterfølgende sikring af magten. Det ville derfor ikke være usandsynligt, om den østre grav blev ført således, at en del af byens yderområde blev skåret af.

Sortebrødreklostret i Vejle blev stiftet af drosten Laurids Joensen af slægten Pantter. Vi ved ikke præcis hvornår; men formentlig skete det o. 1310⁷. Ved stiftelsen blev klostret opført/oprettet i Laurids Joensens egne huse, der var bygget af træ⁸. Oplysningerne stammer fra et afladsbrev, hans søn Peder Laurensen fik udfærdiget i 1355, og det er derfor lidt usikkert, hvad man skal lægge i formuleringerne. Men set i lyset fra de to andre klosterstiftelser forekommer det sandsynligt, at Laurids Joensen skænkede sin bygård i Vejle med grund og bolig til

Sortebrødrene. Han havde en del gods på Vejleegnen, så det virker ganske rimeligt med en ejendom i byen⁹⁾. Klosteret kom herved til at ligge i den daværende bys vestlige udkant (nu i centrum nordvest for rådhuset). I den ældre middelalder synes bebyggelsen at være koncentreret omkring Sct. Nicolai Kirke¹⁰⁾.

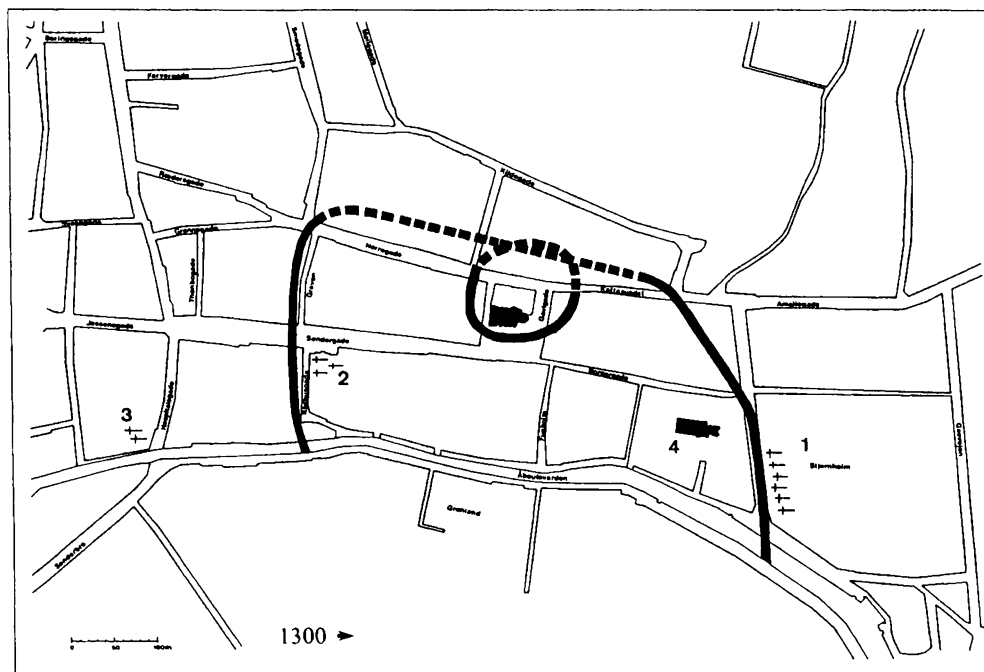
Som billedet tegner sig for de tre østjyske tiggerkonventer, er de alle stiftet af en lokal forankret godsejer tilhørende aristokratiets øverste lag. Udgangspunktet for de enkelte klostre synes at være stiftens egen bygård. Ordensbrødrene har næppe haft indflydelse på placeringen hverken med hensyn til valg af by eller

den nærmere beliggenhed i byen. Der kan således ikke forventes noget specielt mønster i tiggerklostrenes lokalisering.

Alle tre klostre forsvandt allerede ved reformationens indledende faser. Begivenhederne er nylig behandlet i Vejle Amts Årbog (1998) og skal derfor ikke gentages her¹¹⁾. Kirken blev bevaret som sognekirke i Horsens, mens østfløjen i Vejle blev taget i brug som rådhus og fungerede som sådan til 1780. Bortset herfra forsvandt bygningerne hurtigt.

Klosterbygninger

Tiggerkonventerne var fra begyndelsen underlagt regler om en vis ydmyghed i

Rekonstrueret byplan over Horsens ca. 1300. 1: Sognekirken Vor Frue og senere stedet for Johanniterklostret. 2: Helligåndshuset. 3: Sct. Jørgensgården. 4: Gråbrødrenes kirke og kloster. Efter: Schiørring 1998.

forbindelse med bygningskompleksets udformning. Til gengæld var der ikke specielle krav om rumfordeling og indretning. Noget tyder da også på, at mange klostre i begyndelsen var lidt løse i strukturen med et forholdsvis beskeden anlæg, men til gengæld synes der i senmiddelalderen at være mere magt over tingene, og de får vist alle et lukket anlæg omkring en fratergård omgivet af en firfløjet korsgang. Hertil var der ofte forskellige udløberfløje og fritliggende huse.

Visse traditioner i vesterlandsk klosterarkitektur har man dog oftest fulgt. Eksempelvis lå brødrenes dormitorium dvs. sovesal på 2. stokværk i østfløjen, hvorfra der var direkte adgang til koret af hensyn til afholdelse af den natlige tidebøn. Som regel lå kapitelsalen i østfløjens nederste stokværk ca. midt i. Køkken og spisesal, kaldet refektorium, lå som regel i fløjen længst væk fra kirken (nord- eller sydfløj), for at madlugten ikke skulle forstyrre gudstjenesten. Ved de såkaldte herreklostre på landet lå kirken oftest i nord,

Rekonstrueret byplan over Kolding i middelalderen. Gråbrødre-klostret ligger uden for byens grave mod øst. Hvor stor grunden var vides ikke. Efter Jensen 1981.

men i tiggerklostrene blev placeringen afgjort af grundstykkets beliggenhed i byen, således at kirken blev lagt i nærheden af et befærdet strøg, så kirken bød sig til for folk i byen.

Horsens

Gråbrødreklostret i Horsens er langt det bedst kendte af de tre tiggerklostre. Væsentligst er naturligvis, at kirken stadig er bevaret; men her er også gennemført en række systematiske udgravninger, der giver et godt overblik over hele anlæggets udformning og udvikling¹²⁾. Udgravningen er for tiden under bearbejdning, der skal munde ud i en bog, så det følgende er at betragte som et kortfattet resume.

Kirkebygningen er et resultat af en kompliceret bygningshistorie, hvor de ældste dele består af en rektangulær bygning delt i kor og skib fra 1200-tallets slutning. Koret var overhvalvet fra start, mens skibet nok blev hvælvet i begyndelsen af 1300-tallet. Uvendig var kirken fagdelt af flade lisener, der under gesimsen var forbundet med rundbuer.

Omkring midten af 1300-tallet blev koret forlænget og ombygget i højgotisk stil med store vinduer og elegante, højt-siddende hvælv. I samme omgang blev også skibet forhøjet, og der blev bygget spidsbuede stik til de kommende vinduer samt lavet forlæg for de højt-siddende hvælv. Forhøjelsen blev dog aldrig udnyttet, og den fremtidige brug blev tilpasset rummet med de ældre hvælv.

I senmiddelalderen opførtes et sideskib på tre fag langs kirkens nordside - formentlig som selvstændige kapeller i

to-tre omgange. Kort før reformationen blev kirken udvidet mod vest med et fag omfattende både midt- og sideskib.

Efter reformationen blev nordre korsgang inddraget som et søndre sideskib i kirken, og i 1700-tallet opførtes gravkapper ved korets nord- og sydside. Mange spor af den komplicerede bygningshistorie blev dog udslettet eller skjult ved den omfattende restaurering o. 1890, hvor arkitekt H. B. Storck lod kirken ombygge i stil med det højgotiske kor.

De forsvundne klosterbygninger var i begyndelsen lidt vanskelige at spore, idet hovedparten var rejst på sandfundamenter. Det var vældigt overraskende, at finde sandfundamenter i Horsens, hvor man ellers i forbindelse med andre grundmurede bygninger fra Middelalderen havde benyttet sig af solide kampesten, der jo er nok af i det østjyske moræneområde. At man i Middelalderen godt kunne bygge uden stenfundamenter var dog kendt tidligere; men eksemplerne stammede fra marsken eller den tilgrænsede stenfattige omegn som eksempelvis ved kirken i Løgumkloster eller gråbrødreklostret i Ribe. Når Gråbrødrene i Horsens lod bygge på sand, skyldes det helt sikkert, at den bygmester, de brugte, var fortrolig med sandfundamenter. Måske var han anbefalet dem af brødrene i Ribe.

Østfløjen var utvivlsomt planlagt og måske også opført samtidigt med Klosterkirken. Der har aldrig været vinduer i den del af korets sydmur, der dækkes af østfløjen. Spor efter en tilmuret dør højt oppe på koret vidner om, at sydfløjen var i to stokværk og med direkte adgang fra overetagen, hvor brødrenes

dormitorium må have befundet sig, til koret.

Sydfløjen må på grund af fundet af en mønt fra Christoffer I (1252-1259) i sandfundamentet også regnes for påbegyndt få år efter klosterstiftelsen. Oprindeligt var sydfløjen en fritliggende bygning og først senere - faktisk over to omgange - blev den bygget sammen med østfløjen. På grund af terrænfaldet ned mod åen lå gulvet i sydfløjens nederste etage betydelig lavere end i østfløjen. Gulvet lå derimod i niveau med terrænet syd for bygningen, mens det lå mere end 2 m lavere end korsgangen, så set fra syd har den nederste etage haft karakter af et helt stokværk, men indefra har etagen virket som en kælder. Gulvet var belagt med munkesten på fladen, og et cirkelformet fundament tyder på, at rummet var overhvalvet med fire hvælv båret af en rundpille. Etagen ovenover rummede formentlig køkken og refektorium. Efter fyldmasserne at dømme, var her gulve bestående af kvadratiske teglfliser.

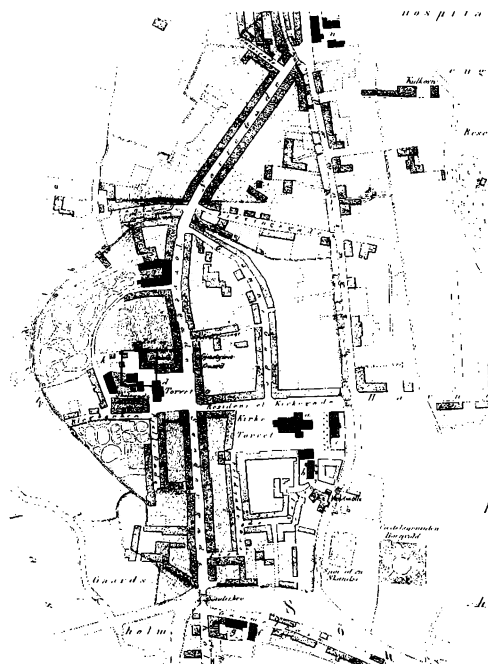
Vestfløjen var yngre end sydfløjen og ældre end kirkens vestforlængelse, men ellers findes der ikke rigtigt nogen præcis datering. Sammenbygningen med kirken er idag stærkt forandret; men det synes sikkert, at fløjen var i to etager.

I 1406 eller kort derefter opførte man en udløberfløj mod syd, der nåede næsten ned til åhavnen. Her består undergrunden af ferskvandsaflejringer med ringe bæreevne, så for at bygge et grundmuret hus, måtte man fundere omhyggeligt. Kraftige nedrammede egepæle bar en vandret tømmerkonstruktion, hvorpå der var lagt et solidt kampestensfunda-

ment. Dateringen bygger på dendrokronologisk datering af de nedrammede egestolper¹³⁾.

Vi kender ikke bygningens længde; men dens sydgavl har helt sikkert ikke stået langt fra havnens bolværk. Der er næppe tvivl om, at formålet med det store arbejde tæt på åen var at bygge et pakhus beregnet til varer, der transporteredes til eller fra Horsens på skib.

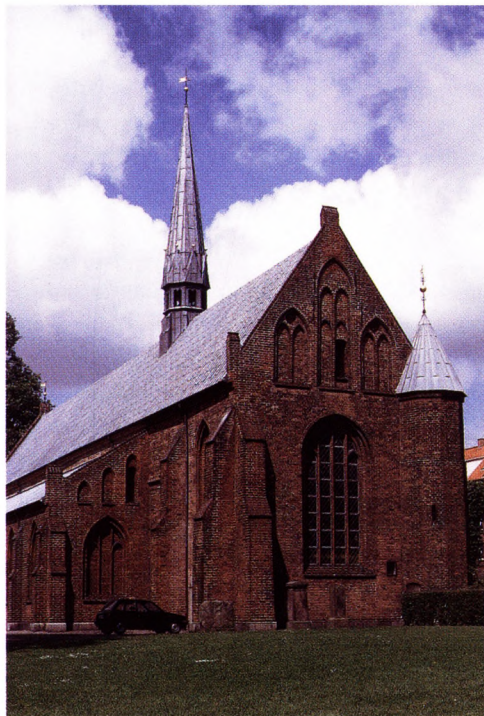
I senmiddelalderen opførtes grundmurede korsgange langs øst- og sydfløjen og langs kirken. Gangene i øst og syd var utvivlsomt opført samtidigt på kampestensfundamenter. Om den nordre gang langs kirken hører til samme fase vides ikke, men forekommer sandsynligt. Den nordre gang var opført i to stokværk,

Udsnit af bykort over Vejle 1859 med klosters beliggenhed markeret. Kort efter J. P. Trap: Danmark, 1. udg.

hvoraf den nederste var overhvelvet og forsynet med spidsbuede åbninger ud mod fratergården. Åbningerne var af sengotisk form med enkle false i stedet for profileringer. Øst- og sydgangen har utvivlsomt haft samme karakter.

Der er ikke påvist spor efter en tilsvarende gang i vest, så her må vi som den mest sandsynlige løsning forestille os, at hele den nederste etage blev inddraget som en vestlig korsgang. En sådan udformning var ganske almindelig ved vore tiggerklostre. Endnu i dag kan man se det ved dominikanerklostret i Ribe og ved franciskanerklostret i Slesvig¹⁰. Lignende forhold har også hersket ved franciska-

*Klosterkirken i Horsens set fra øst med det højgotiske kor.
Foto: HKK.*

nerklostrene i Odense og Ystad (i Skåne)¹⁵.

I nogle tilfælde, hvor vestfløjens nederste stokværk kun rummede en korsgang, var der gerne et porthus eller lignende ved kirkens vestgavl, hvor gæster kunne modtages. Rester af et fundament på dette sted i Horsens kunne måske stamme fra en tilsvarende lille bygning her.

Klostergrunden i Horsens kendes på reformationstiden. Den strakte sig da fra Badstuestræde til den Østre grav og fra åen op til Borgergade¹⁶. Mod Borgergade var grunden afskærmet af en næsten 2 m høj mur af teglsten, der stod til 1896. Grunden omfattede ca. 1,5 ha og udgjorde en ganske stor del af den middelalderlige by.

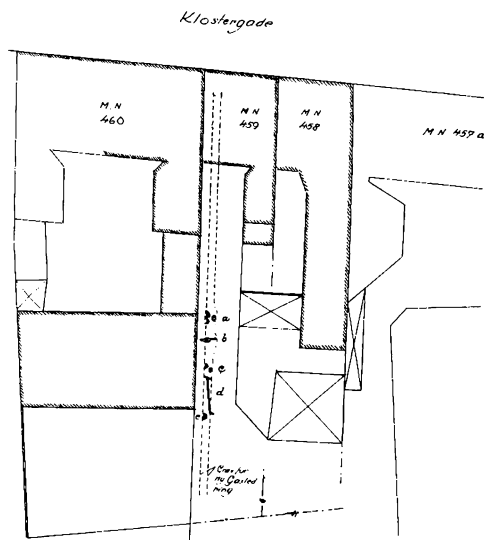
Kolding

Klostret i Kolding blev fra 1530 udstykket i småbidder og forsvandt ret hurtigt¹⁷. Efterfølgende kom et par gader, Klostergade og Munkegade, til at ligge hen over klostertomten. Det er således vanskeligt at få overblik over klosteranlæggets udformning.

I. O. Brandorff har påvist solide fundamenter i Klostergade og på grundene syd herfor¹⁸. Der er fundet grave med store slagsværd i gaden ud for hjørnet af Kloster- og Munkegade og i Klostergade ud for grunden matr. nr. 395. Sværdene har hørt til fornemme adelige begravelser, som forventes anlagt inde i kirken eller eventuel i et særskilt kapel ved kirken.

Det betyder utvivlsomt, at Klosterkirken har udgjort kompleksets nordfløj og rimeligvis har ligget, hvor nu gaden

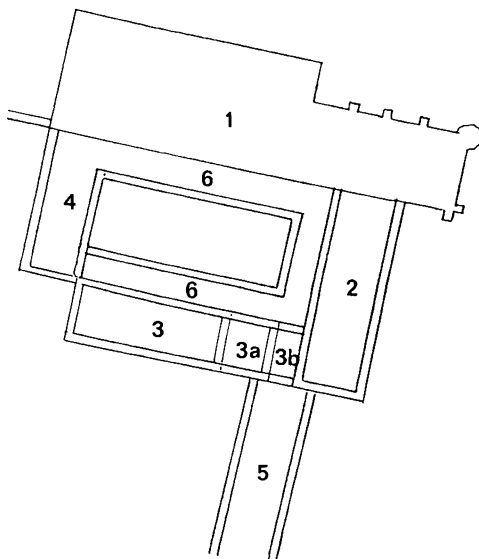
Klostergade løber - efter alt at dømme i gaden østende mellem Ny Østergade og Munkegade. Rimeligvis har klosteret dannet en lukket gård mod syd, hvor tre fløje har været bygget sammen med kirken. Her ville man kunne finde brødrenes egne begravelser i fratergården eller i den omgivne korsgang. Her er da eksempelvis også fundet grave på matr.nr. 457a¹⁹⁾. Formentlig er en øst-vestorienteret fløj påtruffet på matr.nr. 459 i form af kampestensfundamenter til en ca. 7,5 m bred bygning²⁰⁾. Den nordligste af murene ligger ca. 27 m syd for Klostergade. Det er dog usikkert, om vi her er inde i det centrale anlæg og har påvist sydfløjen. Udgravninger i 1940 vestfor på matr.nr. 460 viste systematiske begravelser afgrænset af den omtalte bygning i syd og af en mur mod vest²¹⁾.

Gråbrødre-klosteret i Kolding. Fundamentssten fundet ved udgravninger i Klostergade 1932. Foto: Stadsarkivet i Kolding.

Det egentlige klausurområde med den traditionelle sydfløj har snarest ligget på matr.nr. 457, hvor man i året 1900 fandt fundamenter på grundens sydlige del; men desværre blev de ikke indmålt²²⁾. På grunden fandtes endvidere to brønde og en træledning, der opfattedes som afløbsrende.

Man er ved mange lejligheder i det 20. århundredes første halvdel stødt på rester af klosteret; men indtil videre er det ikke muligt give en præcis forestilling om klosteranlæggets udformning. Men kirken skal som nævnt nok findes under gaden og hovedanlægget under den p.t. værende parkeringsplads på hjørnet af Kloster-

Skematiseret grundplan af gråbrødre-klosteret i Horsens ved middelalderens slutning. 1: Kirken, der i sig selv består af en række byggefaser. 2: Østfløj fra 2. halvdel af 1200-tallet.

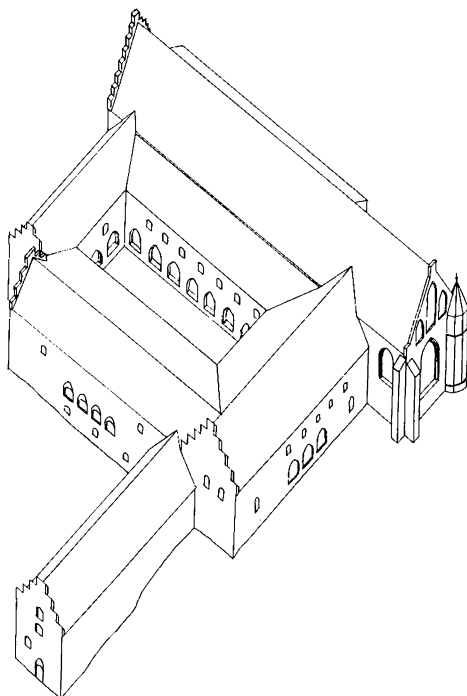
3: Sydfløj (fra slutningen af 1200-tallet) med successive udvidelser mod øst (3a og 3b). 4: Vestfløj. 5: Udløberfløj mod havnen fra ca. 1406. 6: Korsgang fra middelalderens slutning. Rekonstruktion: HKK.

gade og Munkegade. Kirkegården for lægfolk har så ligget vest for klostret bl.a. på matr.nr. 460. Adgang til kirke og kloster har nok været fra en vej østud af byen, men placeret lidt nordligere end dagens Klostergade.

De arkæologiske fund omfatter ribbesten fra hvælv og sten fra vinduesstavværk. Hertil kommer glatte og mønstrede teglfliser²³⁾. Uden tvivl stod her et fornemt bygningskompleks.

Vejle

Klostret i Vejle hævdes opført i træ fra eller i drost Laurids Joensens egne huse.

Axonometrisk rekonstruktion af gråbrødre-klostret i Horsens set fra sydøst. Rekonstruktion: forf. Streg: Ina Holst.

Da hans søn i 1355 var i Avignon fik han et paveligt privilegiebrev med 40 dages aflad til alle, der hjalp med at ombygge klosterkirken af træ til sten²⁴⁾. Det virker umiddelbart overraskende, at klostret så længe efter grundlæggelsen endnu ikke havde en grundmuret kirkebygning, og det er da også antydnet som en bevidst forkert påstand i brevet²⁵⁾. På den anden side kan man vel næppe have været interesseret i et afladsbrev, der for kirkens besøgende (hvem brevet egentlig måtte være rettet mod) fremhæver en åbenbar forkert præmis.

Spørgsmålet om træ- eller stenkirke i klostret ved midten af 1300-tallet synes indtil videre heller ikke at kunne afklares via de arkæologiske undersøgelser. De beskedne rester af kirken, der er undersøgt, dvs. noget af vestgavlen og nordvest-hjørnet lader sig ikke datere. Fundamenterne sås at skære en række ældre grave, hvilket umiddelbart kunne støtte forestillingen om den sene stenkirke. Man må dog være opmærksom på, at klostret kunne have overtaget en ældre kirkebygning med tilhørende kirkegård, og i så fald er vi stadig lige vidt.

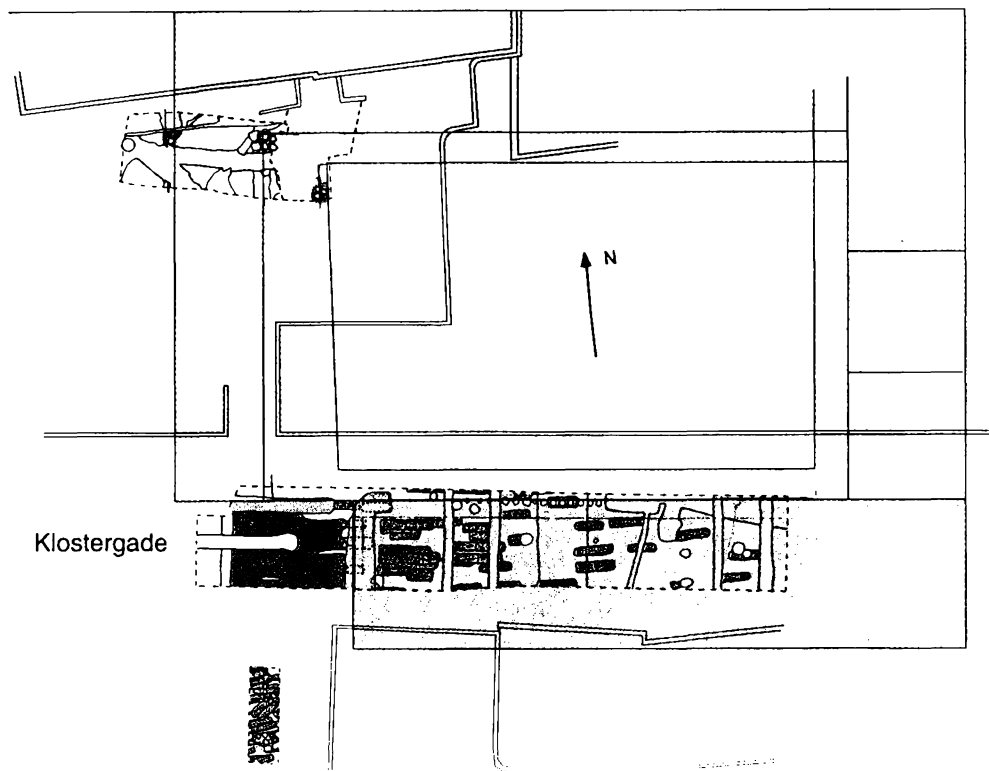
Ved en udgravning i 1980'erne fandt man et kort fundamentsforløb på kirkegården sydvest for kirkens vestgavl²⁶⁾. Udgraveren har tolket fundamentet som rester af en mulig stenkirke, der kunne være ældre end klostret. Der er dog ingen afgørende beviser herfor, og tolkningen rejser til gengæld problemer med at man i så fald helt har opgivet denne bygning.

På baggrund af udgravninger og skriftlige kilder kan vi fastslå, at man på reformationstiden har haft et firfløjet anlæg

med kirken som sydfløj. Kirkens størrelse og udformning kendes i øvrigt ikke. Formentlig i senmiddelalderen rejste man et klokketårn ved kirkens østende på korets nordside. Det blev sammen med østfløjen brugt som rådhus frem til 1780, hvorfor man kender forskellige, men næppe særligt præcise tegninger af tårnet²⁷⁾. Det var forsynet med kamtakkede gavle mod nord og syd (fig. 7).

Østfløjen, der som nævnt stod til 1780, var 27 alen (ca. 17m) lang og havde en bredde på 12 3/4 alen (ca. 8 m)²⁸⁾. Formentlig har den oprindeligt været lidt længere. Bygningen var opført i to stok-

værk, hvoraf det nederste var overhvælvvet. Efter beskrivelsen har underetagen udgjort en enkelt toskibet sal på seks fag med hvælvne båret af 5 piller. Det kan have været klostrets kapitelsal, men i så fald en ganske stor sal, og hvis hele underetagen blev udnyttet til eet rum, har den middelalderlige fløj helt sikkert været længere. Ved beskrivelsen i 1700-tallet var salen dog opdelt med rådstue, sprøjtekammer og to arrestkamre, så den præcise indretning i middelalderen kan vi nok ikke være helt sikker på. I andet stokværk har der givet vis været dormitorium, sovesal, for brødrene.

Vejle Dominikanerkloster. Sammentegning af udgravningsresultaterne med antydning af det firfløjede anlæg med kirken i syd. Delvis efter Kieffer-Olsen og Madsen 1997. Streg: Søren Kaas.

Nordfløjen kendes stort set ikke, mens vestfløjen er påvist i en mindre udgravning. Fundamentet var stærkt nedbrudt, men viste, at fløjen var forsynet med korsgang. Den egentlige fløj var til gengæld ret smal, hvilket nok skal betyde, at det hele er opført samlet - altså en vestfløj med indbygget korsgang. Tilsvarende løsning findes i dag i Holbæk Sortebrødreklosters vestfløj²⁹⁹. Vestfløjen var placeret så langt mod vest, at kun sydøsthjørnet var bygget sammen med koret, og at vestfløjens sydgavl sammen med kirkens vestgavl afskærmede en lille plads ud for de to gavle. Motivet er ganske almindeligt blandt vore tiggerklostre. Pladsen var åbningen ud mod byen - herfra var adgang ind i kirken fra en vestdør, og her var lægfolks adgang til klostret gennem en dør i vestfløjens sydgavl.

Når vestfløjen (den mindst væsentlige af bygningerne) var forsynet med en korsgang, må vi gå ud fra, at der også var byg-

get korsgange langs øst- og nordfløjen. Der optræder ikke nogen gang i beskrivelsen af den til rådhus ombyggede østfløj i 1700-tallet, så her må korsgangen have været en tilbygget del, som har kunnet fjernes igen. Om der også var en gang langs kirkens nordside kan vi ikke vide, men vurderet ud fra forholdene ved andre tiggerklostre må det anses for højst sandsynligt³⁰⁰.

Anlæggenes fællestræk

Som det fremgår af ovenstående, har vi langt bedre kendskab til klostret i Horsens, end til de to andre. Der er dog intet, der tyder på, at Horsens-klostret skulle være væsentligt forskelligt fra disse, så nogle træk fra Horsens kan måske bruges til at belyse forholdene de andre steder. Derimod må man for selve bygningskomplekssets vedkommende sige, at anlæggene i Kolding og Vejle kendes så

*1 om offronidlagan den 19de May, Reyfede Weite 3 endeel Borgere form leedfagede kongens lojn
Hans Majestet Ser igennem. 2 Borgere i Geve. 4 Raad Huusefel 5 kirken. Tegnet av Smørdal.*

Vejle set fra syd ca. 1765. Det kamtakkede tårn til venstre - datidens rådhusårn - stod oprindeligt ved Klosterkirken på korets nordside. Efter Pontoppidan 1769.

sparsomt, at det er svært at drage sammenligninger.

Af generelle betragtninger kan vi antage, at der alle steder i det mindste ved Middelalderens slutning har været et betydeligt grundstykke til rådighed - 1 ha eller mere. I Kolding lå klostret uden for graven, så her har der måske været ekstra god plads til ekspansion, da befæstningen ikke dikterede nogle snævre begrænsninger på samme måde som i Horsens og Vejle. At klostret i Kolding overhovedet ligger uden for befæstningen er usædvanligt, men ikke enestående. Også i Kalundborg lå gråbrødre-klostret uden for bymuren³¹⁾.

I Horsens har vi klart et firfløjet anlæg af grundmurede bygninger omkring en lukket fratergård, og alt tyder på, at det også var tilfældet i Vejle. Systemet med korsgange findes begge steder, og i hvert fald i Horsens har der været korsgang i to stokværk hele vejen rundt.

Kirken i Horsens var opført i flere omgange, hvilket nok også var tilfældet de to andre steder. Sandsynligheden taler i øvrigt også for, at kirkerne der fik samme asymmetriske form som i Horsens, således som det blev almindeligt i tiggerklostrene.

I Horsens kender vi ud over det lukkede bygningskompleks også en ganske lang udløberfløj (ned mod havnen). Som tiggerklostrene kendes i dag, må det betragtes som værende ganske almindeligt med en eller flere udløberfløje.

Litteratur

- Bay, Sv. Aage: Horsens Klosterkirke 1275-1975, Horsens 1975.
- Brandorff, J. O.: Graabrødre-klostret i Kolding, Vejle Amts Aarbøger 1906, s. 19-37.
- Danmarks Kirker, Holbæk Amt, København 1979, Odense Amt, København 1990.
- Danmarks middelalderlige annaler (udg. ved Erik Kroman), København 1980.
- DiplDan: Diplomatarium Danicum, udg. af det danske Sprog- og Litteraturselskab, København 1938.
- Eliassen, P.: Kolding fra Middelalder til Nutid, Kolding 1908.
- Græbe, Henrik: Ribe Skt. Katharinæ Kloster. Sognekirke og Hospital, Ribe 1978.
- Græbe, Henrik: Holbæk Kloster. Sortebrødre-nens hus indviet til S. Lucius, hikuin 20, 1993, s. 33-52.
- Gustafsson, Ewald: Gråbrødre-klostret i Ystad. En byggnadshistorisk oversigt, Skånes Hembygdsforbunds Årsbok 1987/88, s. 123-135.
- Jensen, Vivi: Koldings Middelalderlige forsvarsværker og jordværker omkring Koldinghus, hikuin 7, 1981, s. 99-109.
- Jensen, Vivi: Kolding i Middelalderen, Vejle Amts Årbog 1999, s. 200-207.
- Kieffer-Olsen, Jakob og Per Kristian Madsen: Middelalderens Vejle ca. 1100-1600, Vejles Historie 1, Fra vadeded til by - indtil 1786 (red. Asbjørn Hellum), Vejle 1997, s. 63-133.
- Kieffer-Olsen, Jakob: Vejle i Middelalderen. Studier i byens fysiske og topografiske udvikling indtil begyndelsen af 1600-tallet I-II (utrykt speciale) 1984.
- Kieffer-Olsen, Jakob: Vejle Sortebrødre-kloster. Vejlebogen 1993, s. 44-49.
- Krongaard Kristensen, Hans: Korsgangsmotivet ved de danske klostre. Aspekter af dansk klostervæsen i Middelalderen (red. Inger-Lise Kolstrup), Århus 2000, s. 47-76.
- Die Kunstdenkmäler der Stadt Schleswig, Dritter Band, Kirchen, Klöster und Hospitäler, bearbeitet von Deert Lafrenz, München/Berlin 1985.
- Lorenzen, Vilh.: De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie, København 1914.
- Lorenzen, Vilh.: De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie, København 1920.
- C. V. Petersen: Vejle i det 14.-16. Aarhundrede, Vejle Bys Historie. 1327 - 16. August - 1927 (red C. V. Petersen), Vejle 1927, s. 21-38.

C. V. Petersen: Vejle i det 17.-18. Aarhundrede, Vejle Bys Historie. 1327 - 16. August - 1927 (red. C. V. Petersen), Vejle 1927, s. 39-76.
 Pontoppidan, Erich: Vejle, Den danske Atlas (ved Erich Pontoppidan og Hans de Hofman, bd. V, København 1769 (genoptryk 1970)).
 Riis, Ricardt: Tre klostres skæbne, Vejle Amts Årbog 1998, s. 44-61.
 Schiørring, Ole: Byudviklingen i det middelalderlige Horsens, Vejle Amts Årbog 1998, s. 28-43.
 ScrMin: Scriptores minores historiae Danicae mediaevi I-II, udg. ved M. Cl. Gertz, København 1917-20.
 Zinglensen, Karl Brix og Martin Wangsgaard Jørgensen: Vejles ældste gader - fra Sønderbro til Nørretorv, Vejle 2002.

Noter

- 1) Hans Krøngaard Kristensen er lektor i Middelalderarkæologi ved Aarhus Universitet.
- 2) ScrMin II, s. 297-298.
- 3) ScrMin II, s. 300-301.
- 4) Eliassen 1908, s. 235
- 5) ScrMin II, s. 301.
- 6) Annales Ripenses 1313 i Danmarks middelalderlige annaler s. 266 ; Jensen 1999, s.200.
- 7) Dateringen bygger på udenlandske lister over dominikanerklostre. Dateringen af disse er dog heller ikke for præcise. Se Kieffer-Olsen 1984 s. 87.
- 8) DiplDan 3 IV 333, nævnt i supplikken.
- 9) Petersen 1927, s. 22.
- 10) Zinglensen og Jørgensen, s. 9.
- 11) Riis 1998
- 12) En monografi om klostret baseret på de arkæologiske undersøgelser 1999-2001 er undervejs fra forfatteren og vil blive udgivet af Horsens Museum. Den hidtidige forskning kan findes i Lorenzen 1914, s. 47-57 og Bay 1975, s. 9-26.
- 13) Dateringen er foretaget på Wormianums laboratorium, jour.nr. W435.
- 14) Ribe: Græbe 1978, s. 61-64. Slesvig: Die Kunstdenkmäler., s. 182-190.
- 15) Odense: Danmarks Kirker, Odense Amt, s. 1781; Lorenzen 1914, s. 67. Ystad: Gustafsson 1987/88, s. 129-130.
- 16) ScrMin II, s. 297-298.
- 17) Brandorff 1906, s. 27-28.
- 18) Brandorff 1906, s. 28-37.
- 19) Brandorff 1906, s. 32-37; Lorenzen 1914, s. 32-33.
- 20) Fundamenterne er påtruffet ved ledningsarbejde både i 1922 og 1936; indberetninger af I. O. Brandorff i Koldinghus Museum. I museets arkiv findes en del optegnelser om forskellige undersøgelser i forbindelse med anlægsarbejder i området.
- 21) Koldinghus Museum, gråbrødre kloster, notat ved Erik Kyster og tegninger ved Erik Lundgren.
- 22) Brandorff 1906, s. 28-30.
- 23) Brandorff 1906, s. 30.
- 24) DiplDan 3 IV 333.
- 25) Kieffer-Olsen og Madsen 1975, s. 75, er inde på, at forestillingen om en trækirke er opfundet i det pavelige cancelli.
- 26) Kieffer-Olsen 1993, s. 47.
- 27) PCE baggrund af de arkæologiske undersøgelser forekommer det mest rimeligt, at antage, at det var østfløjen, der blev indrettet til rådhus. I den ældre litteratur eks. Petersen 1927 ; Lorenzen 1920, s. 29-30, vil man dog se, at her forestiller man sig, at det var vestfløjen.
- 28) Pontoppidan 1769, s. 947.
- 29) Græbe 1995, s. 36-43
- 30) Krøngaard Kristensen 2000, s. 47-50.
- 31) Danmarks Kirker, Holbæk Amt, s. 3327-3328.

Klaus Glambek til Rask, Værholm og Bjerre 1537-91 – Kongens Lensmand på Skanderborghus, Aakjær og Stjernholm

Af Erik Kristensen

Klaus Glambek er en af de utallige små, fattige adelsmænd, der dels ved egne helt specielle personlige evner samt særlige karakteregenskaber og dels ved held og lykke finder sig mægtige beskyttere, der kan se deres talenter, og som magter at hjælpe dem frem til landets største embeder. Da kong Frederik d. II dør, falder han i unåde og må trække sig tilbage.

I nedenstående artikel tegner Erik Kristensen et billede af personen Klaus Glambek...

Klaus Glambek er en af de utallige små, fattige adelsmænd, der dels ved egne helt specielle personlige evner samt særlige karakteregenskaber og dels ved held og lykke finder sig mægtige beskyttere, der kan se deres talenter, og som magter at hjælpe dem frem til landets største embeder. Da kong Frederik d II dør, falder han i unåde og må trække sig tilbage.

Han var med prinsesse Anna i Sachsen. Han blev kendt som helten fra Ditmarsken. Han blev senere kendt som en dygtig administrator af kongernes enorme gods kompleks omkring Skanderborg Slot. Han stod for materialeleverancerne til den udvalgte prins's første skib, den prins der senere blev vor største Sø- og krigerkonge. Han anlagde måske århundredets største dæmningsprojekt ved Åstedbro. Endelig tilbød kongen at holde og betale hans bryllup ind i en af landets fornemste slægter på Frederiksborg slot.

Foruden at være en historisk person blev Klaus Glambek også en mytisk sagnfigur, som i dag figurerer i talrige sagn og myter på Vejle vestereg.

Klaus Glambeks Forældre

Klaus Glambek er født på hovedgården Svenholm i Stabæk sogn i faderen, lensmand Niels Glambeks andet ægteskab med Marine Sørensdatte Gjødese fra herregården Rask i Hvirring sogn i 1537.

Faderen Niels Glambek er fra slægtgården Starupaard i Øster Starup, hvor han er født og opvokset. Navnet Glambek stammer fra en af "Kronens faste Borge", nemlig borgen Glambek på den danske ø Femern. Navnet Glambek kommer til Starupgaard på kvindesiden og ligger stille i en del år, inden det igen tages frem på sverdsiden lidt før år 1400.

Svenholm i Staby var et pantelen først

under Ribe Bispestol og efter reformationen under Kronen. Pantelenet overtages før 1536 af den fattige Niels Glambek, måske i en eller anden form for ægteskabshandel med den tidligere panthaver Peder Iversen, hvis søster han nødes til at gifte sig med. 1537 ses han imidlertid at være gift med Marina Sørensdatter Gjødesen fra hovedgården Rask. 1545 fornyer han pantelenet på Svendholm for 350 daler danske og 150 gylden med kronen. Svendholm er på det tidspunkt en hovedgård med et bøndergods på ca. ti bøndergårde samt nogle boel og huse. I året 1553 indfried kongen imidlertid brat pantelenet og udbyder det straks på en ny periode. Niels Glambek er nu økonomisk for svag til at byde op og må lidt desillusioneret sammen med sin hustru flytte til hendes fødehjem Rask i Hvirring sogn. Niels Glambek dør før 1564 og ligger begravet i Hvirring Kirke sammen med sin meget yngre hustru, der dog først dør ca. år 1600.

Hovedgården Rask i Hvirring sogn er slægten Gjødesens slægtsgård. Af annalerne ses at før 1480 nævnes, som slægtens første kendte mand, Erik Gjødesen på bondegården Bjerre. Efter 1453 nævnes Søren Gjødesen på Rask, måske er de to brødre? 1498 nævnes Gjøde Sørensen til Rask og før 1543 nævnes Søren Gjødesen ægteviet til Karen Ottesdatter Rekhals på Rask. Sidstnævnte er Marine Sørensdatter Gjødesen's forældre.

Klaus Glambek's skolegang

Klaus Glambek er som tidligere nævnt født 1537, året efter reformationen på

Svendholm som eneste dreng af fire søskende. I 1542 blev Klaus Glambek sendt i skole for at lære "Boglige Kaauster", som der står i annalerne. Disse "Boglige Kaauster", som nu blev en nok så barsk realitet for den lille syvårige purk, har omfattet læsning, skrivning og regning. Vi må forestille os, at han har været indskrevet i enten pogeskolen i Ribe eller hos en lokal, lærd præst.

Kilderne er enige, om at skolen nok ikke var vejen frem her i livet for den lille Klaus, der simpelthen ikke synes at have haft lyst til bogen. Så efter samråd med forældrene, blev han taget ud af skolen efter at den allermest nødvendige og grundlæggende basisindlæring var bragt i orden.

Glambekkernes og Munkernes tætte relationer

Klaus Glambek blev nu sat i en slags hoflære hos den ansete Christen Munk til Taabdrup i dennes Adels- og Fyrsteskole tæt ved det danske hof, midt i København.

Christen Munk var ud af den kendte adelsslægt Munk, med de tre Roser i våbenet. Han skrev sig hele livet igennem til sin fødegård, Taabdrup, der er en hovedgård i Stepping sogn, med et mindre fæstegodstilliggende på 7 gårde og 6 boel lige udenfor Haderslev. (Sdr. J. Årb.) Fæstegodset, der hørte ind under Taabdrup, havde hans bedstefader Peder Munk til Krogsgaard giftet sig til i ægteskabet med hans bedstemoder Mette Emmiksdatter. Slægten Emmiksens

slægtsgård lå nabo til Starupgård i Øster Starup, hvor Glambekkerne jo sad. De to slægter havde således været naboer og kendte hinanden særdeles vel i måske mere end tre generationer. På den tid var det uhyre vigtigt at have de rette forbindelser og især at pleje dem.

Christen Munk havde som følge af fødegården Taabdrups tætte beliggenhed til Haderslev udviklet meget nære relationer til hertug Christian og dronning Dorotheas lille "Fyrstehof på Haderslevhus". Han er kommet meget på Haderslevhus. Hertug Christian var imidlertid en kommende mand. I 1533 overtager han kontrollen med begge hertugdømmer. I året 1534 hyldes han til konge af den jyske adel i Jylland. Som en af kongens nærmeste medarbejdere og mere betroede mænd har Christen Munk fulgt hertug Christian hele den lange vej fra Haderslev op igennem Jylland, over hylningen i Viborg og senere tværs over Fyn for til sidst at stå for Københavns Porte i 1536. København falder den 29.06.1536, hvorved hele Danmark nu lå til hertug Christians hånd, og han kan derefter indtræde i den danske kongerække, som Christian d III.

I ridderlære hos Christen Munk(1520-1579)

Christen Munk fik som en af kongens mest loyale mænd nu tildelt og oprettede i de kommende år en funktion som "Hofsinde" ved kong Christian d III og dronning Dorothea af Sachsen-Lauenburg's hof i København. Hofsinder-

ne var, når hoffet rejste, altid beredne og dannede med deres egen lille hesteeskorte et stateligt følge, som altid fulgte tæt på kongens person. Korpset blev kaldt "Hoffanen".

Christen Munk havde som Hofsinde, udover forpligtelsen som leder af "Hoffanen", ikke nogen bestemt funktion ved hoffet, men han blev i tidens løb tildelt en række helt specielle og frie opgaver af såvel kongen som dronningen. Disse opgaver krævede ofte takt og tone, diplomatisk snilde, og dette havde Christen Munk til majestæternes fulde tilfredshed.

Christen Munk og hans hustru Else Truidsdatter Ulfstand (d.1565) oprettede nu i fællesskab en lille "Adels- og Fyrsteskole" tæt ved og i nær tilknytning til hoffets umiddelbare sfære. Her kunne de unge adelsmænd fra såvel kongens riger og lande, som fra hertugdømmerne samt fra udenlandske fyrstehoffer lære alt det, en lovende ung adelsmand havde brug for, så han senere kunne begå sig i hoffets tjeneste eller ved den nu stærkt voksende og rigt ekspanderende centraladministration.

I denne "Private Fyrste- og Ridderskole", som med årene blev højt estimeret, men stort set ikke er beskrevet her i Danmark, lærte de unge adelsmænd under Christen Munk og Else Ulfstand kyndige og myndige ledelse sådanne nyttige ting som: Høvisk tale, ridderlig skik, diplomatisk adfærd, bord- og madskik, samt sprog, dans, fægtekunst og militær indsigt.

Hvilke aftaler, der har været imellem Glambekkerne og Munkerne ved vi ikke, men det korte af det lange er, at den lille

Klaus blev optaget her på denne verdslige eliteskole, som fuldgældigt medlem. Klaus kom altså nu i ridderlære. Her lærte han sig hoffets intriger. Han lærte at skelne sladder fra realiteter at tage bestik af, hvem der var på vej op ad i kongens eller dronningens gunst, og hvem der var på vej nedad, eller helt ud. Han lærte korte sagt at begå sig ved hoffet. I dette kosmopolitiske miljø, hvor man forstod og talte alle de større europæiske sprog som: Engelsk, fransk, tysk og italiensk, her var der rig lejlighed til at knytte nyttige kontakter, som senere kunne føre til en stor karriere ved hoffet, i lensadministrationen, i det fremvoksende diplomati, eller i den kommende voksende centraladministration. For en ellers ret fattig adelsmand af en ikke særlig kendt slægt, åbnede der sig her store muligheder.

Brudetoget til Sachsen

I 1548 skulle reformationskongen Christian d III og dronning Dorotheas ældste datter Prinsesse Anna af Danmark formæles med kurfyrst August af Sachsen. Året i forvejen var udkrevet et prinsessestyre, en særlig skat, der udskrives til at dække udgifterne, når en af kongehusets prinsesser skulle giftes. I forvejen var gået mange forhandlinger med forskellige europæiske fyrstehuse, men til sidst var valget faldet på den unge August af Sachsen, der med tiden kunne forventes at blive kurfyrst i Sachsen. Brudeudstyret var bestilt, medgiften fremskaffet og nu skulle rejsen og brylluppet planlægges i mindste detalje.

Christen Munk leder Annas brudefærd

Christen Munk blev som hofsinde og betroet medlem af "Hoffanen" af kong Christian d III og især dronning Dorothea personligt udpeget til at lede prinsesse Annas brudetoget til Sachsen.

Dette var første gang efter tusmørket fra borgerkrig, broderstrid og reformation at "Det danske Kongehus" skulle vise sig for en større europæisk offentlighed. Nu var der orden i kongens riger og lande, nu var den nye tro cementeret, nu var katolicismens magt endelig brudt. Nu skulle den reformerte kongelige pragt frem. Den danske reformerte konges skulle placeres på Europakortet. Brudetoget skulle starte flere måneder før, at vielsen i Torgau skulle finde sted. Toget skulle gå ned gennem Danmark, videre igennem Hertugdømmerne og derfra ned til domkirken i Torgau, de saksiske kurfyrsters formælingskirke. Der skulle være plads til et stort følge, for tempoet i vogntoget ville være yderst adstadigt, alle større byer skulle besøges. Indtoget, opholdet og udtoget af disse større byer skulle planlægges, der skulle skaffes indkvartering og forplejning o.s.v. og hele vejen langs ruten stod folket og hyldede den smukke unge prinsesse i den gyldne karet med de hvide heste. Troels Lund beskriver prinsesse Anna, som en meget smuk kvinde med regelmæssige ansigtstræk, blå øjne samt en fin ferskenteint. Som ung havde hun et sjældent stort, smukt lyseblondt hår. Hendes figur var både slank, men også moden og fyldig. Hendes udtryk var mildt og forstandigt. Hun er portrætteret

ret, malet samt skåret i træ af Lukas Cranach d Yngre (1515-86) talrige gange.

Prinsesse Annas brudefærd

Under Christen Munks myndige ledelse sneglede det pragtfulde brudetog sig med flere hundrede kareter og mange riddere til hest sig vej først ud af Kolding Slot og igennem Kolding by. Derfra til slægtens gamle sæde på Haderslevhus. Videre sydpå til Flensborg, Slesvig og videre ned igennem Slesvig, Holsten og Meklenborg over Elben o.s.v. for hen på sensommeren at nå Torgau, de sachsiske Kurfyrsters formælingskirke.

Forrest har været beridere og herolde, der god tid i forvejen forkyndte togets nærvær. Derefter kom musikken, talrige faner og bannere, kongens riddere samt drabanterne. Så kom en gylden karet med dronning Dorothea og hendes terner, dernæst en pragtfuld karet med Hertug Hans den Ældre, dernæst dennes søster prinsesse Dorothea, og endelig kom den, hvorom det hele drejede sig, prinsesse Anna af Danmark i sin guld-karet forspændt hvide heste. Derefter alle prinsessens vogne med brudeudstyr, kostbare kjoler, medgift, vennegaver samt prinsessens private bibliotek med Luthers samlede skrifter samt hendes private bønne- og bedebøger i guldtryk, deriblandt har været en række illustrerede manuskripter med glødende farver samt gyldent metal printet på pergament.

Den logistiske del af brudetoget styrede Christen Munk ved hjælp af de unge adelsmænd i sin nyoprettede Fyrste- og Ridderskole. Der skulle bestilles forsynin-

ger, logi og forplejninger forud, og hele tiden har der været ordonnanstjeneste frem og tilbage, for at Christen Munk kunne have det samlede overblik, efterhånden som toget langsomt skred frem ad de støvede veje.

Bagerst fulgte et stort følge af danske og norske adelsmænd med deres fruer i pragtfulde kjoler. I dette følge nær prinsessen ser vi Christen Munk med sine adelige og fyrstelige disciple, når de ikke var i ordonnanstjeneste og heriblandt selvfølgelig Klaus Glambek.

Hen på sensommeren nåede man efter den lange rejse, som var den danske monarks udstillingsvindue til hele Europa, i god tid frem til Torgau, som ligger nord for Dresden ved floden Elben. Formælingen fandt sted d 07.10.1548 i Domkirken i Torgau

Dette var den unge Klaus Glambeks første store udenlandsrejse, men bestemt ikke hans sidste.

Vi forlader nu kurfyrstinde Anna, som blev Danmark en god gesandt ved det strålende sachsiske fyrstehof. Hun oprettholdt en meget stor korrespondance med danske adelsmænd. Hendes kopibøger i Rigsarkivet fylder 89 store bind, hvoraf de 22 bind er afsendte breve fra hendes egen hånd til danske adelige, der stod hende nær, blandt andet Holger Rosenkrantz. Optalt er der tale om langt over 10.000 bevarede breve fra prinsessens egen hånd. Hun formidlede derudover en rig og omfattende udveksling af unge adelsmænd imellem det danske og sachsiske hof inspireret af Christen Munk. Tysk TV har i de senere år bragt en række udsendelser om den farverige danske prinsesse,

der i dag betragtes som en af renæssancens meget stærke kvindelige personligheder.

Christen Munks belønning

Efter det storslåede og heldigt gennemførte brudetog til Sachsen blev Christen Munk som kongens betroede mand som belønning forlenet med det rige norske len Hamar 1549-56, og senere 1556-72 blev han udnævnt til statholder i Norge og lensmand på det rige Akershus len. Han var vel således den mægtigste mand i Norge fra 1556-72 i en meget urolig periode med mange lokale krige mod svenskerne, som han dog gerne trak sig sejrrikt ud af. Efterhånden samledes et helt lille hof af lovende unge adelsmænd ligesom på Ridder- og Fyrsteskolens i København. De kom og gjorde pagetjeneste, arbejdede på hans kontor og fulgte ham i tykt og tyndt på hans mange rejser i det store land. Formentlig en slags skole til en fremtidig norsk statstjeneste, akkurat som ved hoffet i København og som Klaus Glambek der nød godt af.

Christen Munk, og hans hustru Else Truidsdatters Fyrste- og Ridderskole på Akershus er velbeskrevet, og da den var en pendant til skolen, de havde i København, så er det her ud fra vi ved, at den københavnske skole overhovedet eksisterede, og hvorledes den fungerede.

I hoflære og ridderlære hos Holger Rosenkrantz (1517-75)

Efter sin udnævnelse til Lensmand i Norge tilbød Christen Munk og Else Truids-

datter Klaus Glambek at tage med til Norge, men det blev den ansete Holger Rosenkrantz til Boller, som fik den unge Klaus Glambek i tjeneste lige foran kongen, som også havde ønsket at få den opvakte unge adelsmand.

I 1548 overtager Holger Rosenkrantz slægtens gård Boller ved Horsens samt slægtens øvrige godser. Han vies samme år til Mette Krognos. I året 1551 udnævnes han til kongelig lensmand på Stjernholm len med Bygholm. I året 1556-57 bliver han udnævnt til øverstkommanderende i Jylland. 1561 får han udover Stjernholm len tillige det rige Emborg Klostergods samt det ligeledes rige Voer Klostergods under sig. Næsten samtidig overtager han Skanderborghus len samt Åkjær len. Hermed er han den lensmand, der har de rigeste kongelige forleneringer i Jylland. Den 09.12.1567 bliver han udnævnt til statholder over hele Nørre-Jylland, hvilket reelt lagde hele styringen af Jylland under hans smidige hænder med ansvar for skatteudskrivning, troppeudskrivning og hærleverancer. Holger Rosenkrantz var vel sin tids mest velhavende og et af de mest ansete medlemmer af rigsrådet. Af kongen og dronningen blev han flittigt brugt til diplomatiske missioner, samt når det kneb ude ved fronten under syvårskrigen mod Sverige.

Holger Rosenkrantz holdt derudover hof dels i København og dels hjemme på sine herresæder i Jylland. Oftest deltog kongen og dronningen i hans overdådige fester. Her var meget at lære for den unge Klaus Glambek. Han har haft en meget

Anna.
Hebornaus Königlichem Stamme
Dennemarck

Herzogin und Kurfürstin
zu Sachsen .etc.

Prinsesse Anna af Danmark.

betroet stilling direkte under Holger Rosenkrantz.

Klaus Glambeks helteindsats i Ditmarskentoget (1559)

Nytårsdag 1559 dør reformationskongen Christian d III på Koldinghus. Inden en ny konge er valgt, rører de holstenske og slesvigske hertuger på sig. Den danske statholder i hertugdømmerne Henrik Rantzau meddeler rigsrådet, at hertug Adolf af Gottorp foretager hemmelige rustninger, og at et angreb på Ditmarsken er nært forestående. Den unge Frederik d II gennemtrumfer imod rigsrådets vilje dansk deltagelse imod den frie og demokratiske styrede bonderepublik. Sammen med Johan Rantzau danner Holger Rosenkrantz det øverste krigsråd.

Den 22. maj samles en stor fælleshær ved Hohenwestedt. En dødsdømt forbryder bliver sendt af sted med krigserklæringen. I løbet af kort tid er bonderepublikken slået, tabene for bønderne er enorme, krigsskadeerstatningerne ligeså.

Lige før Ditmarskentoget gjorde Holger Rosenkrantz den unge og fattige Klaus Glambek "verafftig", dvs våbenfør, hvilket vel nogenlunde svarer til at blive slået til ridder og få tildelt militær udrustning såsom stridshingst og sværd samt skjold og hjelm begge med hans eget personlige mærke på, nemlig Glambekernes ørnelåret med den gyldne klo. Under felttoget indlagde Klaus Glambek sig stor og uvisnelig hæder. Annalerne beretter således:

"Klaus Glambek loed imod Rigens Fiender kiende sin Modighed oc Troskaff

oc Flid mod sin Herre Holger Rosenkrantz oc sin Koning Frederik d II.

Klaus vaar icke den, som holt aff til en Side, eller fick sig anden Bestilling faare, naar det gielt, men han sætte sig dristelig frem, saa hand deroffuer vaar i saa stor Liffs Fare, at der bleff skutt tvende Heste bort under hannem.

Oc hand forbleff doc selff uskadt oc bevaret aff Guds synderlige Naade oc Beskjermelse. Formedelst saadan tro Flittighed bleff hand sin Hosbond Holger Rosenkrantz meget kiær. Oc kom, der ud offurer udi Kongelig Majestæt, Konning Frederich d II 's høylofflig Hukommelse oc Erindring, Kundskaff, Gunst oc Yndest. Holger Rosenkrantz vil doc icke slippe hannem, saa han blev hos hannem på xxij Aar (23 år) udi hans Bestilling." (ASV: Liigtalen)

Klaus Glambek tjener Holger Rosenkrantz

Fra 1548 tjente Klaus Glambek hos Holger Rosenkrantz til Boller. Annalerne siger, at han blev sin husbond Holger Rosenkrantz så kær formedelst troskab og flittighed, at denne ikke ville slippe ham, selvom Kong Frederik selv gerne ønskede at få ham i sin tjeneste.

I de første år har Klaus Glambek fulgt Holger Rosenkrantz både hjemme og ude samt ved hoffet og på hans kongelige forleninger. Holger Rosenkrantz' navn møder os overalt i datidens historie, ikke blot i den politiske og diplomatiske, i den administrative og den militære, men også i hof tjenesten og i hans nære personlige forbindelse med kong Christian d III og

dennes dronning. Senere blev han om muligt endnu nærmere knyttet til kong Frederik d II og dennes dronning. Berømt er f. eks. hans store brevveksling med kurfyrstinde Anna af Sachsen. Det er her, hun advarer ham om en konspiration af jyske adelsmænd imod broderen Frederik d II..

Holger Rosenkrantz var en rigtig renæssancefyrste, der stort set beskæftigede sig med alt, som han kom i nærheden af. I bestridelsen af hans mange indbyrdes så forskellige hverv ser vi ham, som en solid og utrættelig arbejdskraft, en omfattende praktisk begavelse, en sindig natur, en retsindig karakter, rolig og støt i sin jyske ligevægtighed, og som bærende undergrund lå den dybe og oprigtige gudsfrygt, der kendetegnede så mange af de renæssancens dynamiske personligheder, der levede i den nye reformerte tro's første friske strømninger.

Der står i annalerne, at Holger Rosenkrantz gerne tog Klaus Glambek med på råd i vigtige sager, især sådanne som "han icke end loed én huer mand viide aff!" (ASV: Liigtalen)

Meget tyder på at Klaus Glambek har været Holger Rosenkrantz stedfortrædende førstehånd. Han har med en fast og myndig samt loyal og reel administration tjent såvel Holger Rosenkrantz som kongen til begges fulde tilfredshed. De kongelige forleninger var vel de rigeste nogen kongelig lensmand havde i Jylland på dette tidspunkt. De var udtryk for kongens absolutte tillid og tiltro til Holger Rosenkrantz samt dennes tro tjener Klaus Glambek.

Bryllup Skt Michelsdag på Frederiksborg Slot(02.10.1575)

Klaus Glambeks tjeneste hos Høger Rosenkrantz må have været af en sådan art, at denne har ønsket at knytte ham endnu tættere til sig. I foråret 1575 sker da trolovelsen med en niece til Holger Rosenkrantz, nemlig Berete Rosenkrantz, der er datter af Folmer Rosenkrantz til Stensballegård. I forlængelse heraf afsættes tid til brylluppet imellem Klaus Glambek og den unge Berete Rosenkrantz, som kong Frederik d II nu allernådigst tilbyder at holde og bekoste på Frederiksborg Slot, og det i selve slottets pragtfulde kirke.

Kongen havde ikke glemt sin helt fra Ditmarsk-togtet, og her var endelig en lejlighed til at gøre gengæld. De mere realpolitiske ting, der lå bagved, kan vi kun gætte eller gisne om. Vi ved imidlertid, at kongen og dronningen var tilstede ved Rosenkrantzs børns dåb, og kongen og dronning havde næsten altid Rosenkrantz med til deres fester og omvendt. Måske var det ligeså meget dronningen, der her satte sin vilje igennem.

I annalerne står der om Klaus Glambeks frierfærd på Stensballegård:

"Imidlertid haver han beraadslaget sig med Gud oc sine beste Venner oc tenkt på Liffs-Fellig (ægtefælle) oc haffuer da beden om den fromme Mand, Folmer Rosenkranz's Daatter til sin ecte Husfrue. Oc behagede det kongelig Majestæt saaledis, at hans Naade selff gjorde deris Bryllup på Frederiksborg Slot på Sct Michelsdag 1575" (ASV: Liigtalen)

Klaus Glambek lensmand på Skanderborg, Åkjær og Bygholm 1573-89

Ligesom med faderen er vi her vidne til et slags arrangeret ægteskab. Da Holger Rosenkrantz kunne se, at enden på et rigt liv nærmede sig, fik han overtalt kong Frederik d II til lade Klaus Glambek efterfølge sig i de kongelige forleninger, han havde haft, og som Klaus Glambek nu kendte ud og ind. Dette lykkedes til fulde, men Klaus Glambek overtog imidlertid forleningerne på hårdere vilkår end Holger Rosenkrantz, idet han måtte overtage dem som kongelige regnskabslen, hvor der skulle aflægges regnskab hvert år til kongen.

Dernæst gjaldt det om at få Klaus Glambek knyttet til slægten Rosenkrantz, der jo var dem, der havde "opfundet ham", med de stærkest mulige bånd, man kunne tænke sig, og her var ægteskabsbåndet det naturligste og mest almindelige. Her faldt niecen Berete Rosenkrantz jo fint ind i billedet. Folmer Rosenkrantz var vel heller ikke uinteresseret i at få den kongelige lensmand Klaus Glambek til svigersøn, det kunne vise sig nyttigt senere hen.

For at kaste glans og legitimitet over det hele fik man derudover kong Frederik d II til at holde brylluppet på Frederiksborg Slot. Endelig var der Berete Rosenkrantz medgift hovedgården Værholm, der dog først tilgik Klaus Glambek og Berete Rosenkrantz ved skiftet efter hendes fader Folmer Rosenkrants død i 1586.

Nogenlunde samtidig fik Klaus Glam-

bek kongens tilladelse til at mageskifte sin slægtsgård Starupgård i Ø. Starup sogn med hovedgården Rask i Hvirring sogn og Bjerregård i Aale sogn, det sidste var dog kun en tilladelse til en slags forhandlingsret for ham.

Klaus Glambek sad nu som lensmand på ovennævnte kongelige forleninger i 16 år, åbenbart til kongens fulde tilfredsstillelse.

Klaus Glambek og Christian d IV (1577-1648)

Da den udvalgte prins, den senere kong Christian d IV var blevet født, udgik der befaling til de kongelige lensmænd på kongens faste borge om at være behjælpelig med prinsens videre opdragelse og uddannelse. En sådan opfordring fik Klaus Glambek som kongelig lensmand på Skanderborghus derfor også tilsendt

Som et vigtigt led i prinsens uddannelse besluttede kong Frederik d II, at der skulle bygges et skib til den unge prins, da han var en halv snes år, så han kunne lære at sejle. Klaus Glambek bliver bedt om at sætte et bekvemt kammer i stand til den udvalgte prins samt hans tugtemestre (lærere), sidstnævnte skulle dog indkvarteres i staldfløjen, hvorimod prinsens kammer skulle ligge tæt på kongen og dronningens egne gemakker.

Vinteren 1586 - 1587 flytter kongefamilien med Hof til Skanderborg Slot. Den udvalgte prins skal som nævnt følge med i opbygningen af et komplet orlogsskib, fra kølen lægges, til riggen er sat. Klaus Glambek skal sørge for al transport af tømmer, sejl, nagler, tjære og sejl, samt

hvad der ellers hører med til et sådant byggeri og have overopsynet med byggepladsen.

Skibet, der bygges, er en såkaldt "Brandjagt" dog i formindsket format, et orlogsrigget fartøj, nærmest som en fregat, dog rigget med råsejl. En brandjagt anvendes normalt til sikring af flåden og er armeret med nogle få, men lettere kanoner. Da den er meget hurtig, benyttes den først og fremmest til depeche- og signaltjeneste. Den boglige undervisning var i øvrigt stoppet det halve år, det tog at bygge brandjagten, hvilket kan ses ved, at den udvalgte prins's stilehæfter mangler i en periode på seks måneder.

Hofprædikanten siger i sin liigtale ved Christian d IV s bære 1648 følgende:

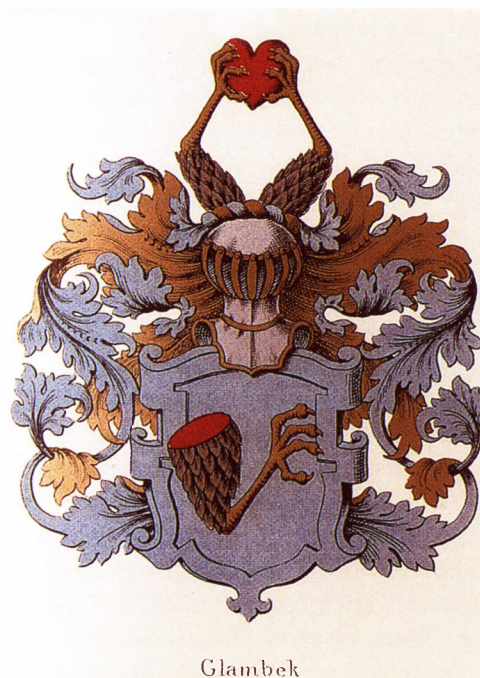
"...hvorfor hans prinselige Nåde, ud på Skanderborg Slot, af sin fader kong Frederik d II, har fået bygget et skib med master, takkel og sejl og andet redskab i alle måder, saa som et stort orlogsskib er monteret og udstyret. Hvortil forstandige og forfarne skibsfolk er forordnede, som med ham på Søen har omsejlet, og ham i alt det, som til søfarten hører, flitteligen underviist."(Liigtalen-IV)

Slægtsfejden om de to ørnelar med guldklo i Odense

Navnet Glambek lå som tidligere nævnt brak på sværdsiden efter massakren på Femern, men blev holdt i live på spinde-siden, for så senere at blive revitaliseret

Urmernes våbenskjold.

Glambek

Klaus Glambek's våbenskjold.

igen på sværdsiden. Slægten Glambek bar som skjoldemærke et sort ørnelår med guldκλο på et blå felt. Dette våben lod Klaus Glambek indbrænde i en glastrude, som han ved et besøg på Odense Slot forærede den odenseanske rådmand Christoffer Bang. Denne lod den smukt dekorerede rude med Klaus Glambeks våbenskjold og navn opsætte i vestibulen på slottet, til dettes pryd og siir.

Ved en senere bryllupsfest på Odense Slot befandt en rig adelsmand Henning Venstermand til Brobygård sig blandt bryllupsgæsterne. Han stammede fra den urgamle sønderjyske adelslægt "Urnerne", dog på mødrenes side. Urnerne bar fra gammel tid et næsten identisk våbenskjold til det Glambekkerne førte. Urnernes våbenskjold har et ørnelår med guldκλο, der vender til venstre, hvorimod Glambekkerne, ligeledes fra gammel tid, har et ørnelår med guldκλο, der vender til højre. Det ene våbenskjold er stort set et identisk spejlbillede af det andet. Moderne heraldikere vil nok tolke dette, som et udtryk for nært slægtsskab nogle generationer tilbage!

Da Henning Venstermand imidlertid fik øje på Klaus Glambeks våben, blev han i øltågenes fortumlethed så fortørnet og senere så kry, at han resolut smadrede ruden med Glambeks våben og navnetræk. Dette rygtedes snart til Skanderborg Slot, hvor Klaus Glambek straks følte sin ridderære trådt for nær. Klaus Glambek lod nu Anders Grøn til Bisgaard og Niels Mouridsen til Skovbygaard aflægge Henning Venstermand på slottet Dallund et besøg for at få klarhed på,

hvad denne egentlig mente med sin ret så besynderlige adfærd. Sagen udviklede sig straks faretruende, idet Henning Venstermand nu frejdigt hævdede, at Klaus Glambek ingen ret havde til at føre slægten Urnernes våben, og i øvrigt mente han heller ikke, at Glambekkerne havde slægt eller byrd til hobe i nogen som helst måder, det hverken på mødrene eller fædrenes side! Derfor slog han ruden ud! (Kgl Retterting)

Beskyldningerne var nu så grove, og sagen så betændt, at det samlede Rigsråd med kongen i spidsen blev indkaldt til "Kongeligt Retterting" på Koldinghus Slot den 3 november 1573. Da kongen ikke kunne undvære Klaus Glambek på de store kongelige len, så blev sagen forliget efter tiltale og gensvar. Klaus Glambek beviste med segl og dokumenter, at hans slægt i tredje og fjerde led havde ført det omtale ørnelår med guldκλο i sit skjold. Henning Venstermand og med ham 12 riddere gjorde nu afbigt og knæfald for Klaus Glambek, hvorefter kongen betragtede sagen som forliget. Henning Venstermand måtte bekoste fremstillingen af en ny rude, som derefter blev sat op på Odense Slot. Adelsårbogen har dog haft problemer med at opstille en korrekt stamtavle, der helt støtter præmisserne i forliget. Måske var forliget et politisk og diplomatisk forlig, da kongen som et rimeligt minimum krævede fred og ro i sine nærmeste omgivelser. I det efterfølgende drikkelag på Koldinghus Slot synes imidlertid ingen af stridens parter, samt såvel rigsråd som kong Frederik d II i nogen måder at have holdt

sig tilbage. Alle drak sig derefter lystige og glade, som der står i en bevaret drikkevis fra dengang. (Kong Frederik drikker Ruus...på Koldinghuus..)

Det store mølle- og dæmningsprojekt

Efter at Klaus Glambek havde sikret sig de to hovedgårde Rask i Hvirring sogn og Bjerre i Aale sogn, startede han et meget omfattende og kombineret dæmnings-, kanal- og mølle- og dobbelt kroprojekt ved Åstedbro.

Projektet omfattede en opstemning på ca. 3 meters faldhøjde af den store brede Gudenå ved Åstedbro. Derefter udgravning og forstærkning med faskiner af en ca. 2 km lang kanal til at lede Gudenåens opdæmmede vande de ca. 2 km nordpå. Hele anlægget afsluttedes med udgravningen af en stor mølledam samt anlæggelse af den store Bjerre Vandmølle, der desuden blev forsynet med kro.

Dette projekt fik snart karakter af en rigtig givtig pengemaskine. Ved dæmningen over den opstemmede å blev sat en brovagt, som folk og fæ, såvel gående og ridende som trækkende og agende, alle skulle de betale toldpenge for at passere. En række fæstebønder fra de tilgrænsende sogne fik tinglyst pligt til fremover at lade al deres korn male ved Bjerre Mølle efter kongelig forordning. Endelig blev der givet tilladelse til krohold i forbindelse med et hus ved dæmningen, den senere Åstedbro Kro, samt krohold på Bjerre Vandmølle, så bønderne her kunne få tørsten slukket, alt imedens de ventede på at få deres korn malet.

Thi hun sno sig ej længere i sit gamle Leje af Arilds Tid!

Alt dette kender vi kun til fra en berømt retssag ved Viborg Landsting rejst 1616. Retssagen rejstes fordi fæstebønderne op ad Gudenåen især i Aale og Uldum sogne havde fået deres engarealer og kornagre oversvømmet på grund af den store opdæmning, der dannede en lang dyb sø ovenfor dæmningen ved Åstedbro. (Viborg Lands Ting Sk Ppr 1616)

Tingsvidner fra Aale, Uldum, Langskov ja helt op til Tørring mødte frem og klagede deres nød over fugtige marker, der ikke længere kunne dyrkes. Næsten 100 tingsvidner mødte op, og de vidnede med ed og oprakte fingre at "Salig Klaus Glambek" i sin tid havde ladet dæmningen bygge så "At hun nu ej længere sno sig i sit gamle Leje af Arilds Tid" (V. Lands Ting).

Retssagen toges op tre gange og udvikler sig hver gang til en af de evige retssager, som vi kender så godt, hvor der ikke tør afsiges en dom. Hvis landsdommeren nemlig afsiger en forkert dom, er han selv pligtig til at udrede det beløb, som den tabende og dermed lidende part kunne kræve godtgjort ved en eventuel ny retssag, det har landsdommeren ikke haft lyst eller mod til. Retssagen løber derved ud i ingen verdens ting. Den afsluttes uden dom.

Dette enorme projekt har formentlig kun kunnet iværksættes, fordi Klaus Glambek har haft muligheder, som kongelig lensmand ved tre meget rige, jyske kongelige len, der lå tilpas bekvemt og tæt ved. Der må have været flere hundre-

de mænd beskæftiget i måske op til fem til ti år med trillebør, hakke, spade og skovl. Kongen må formentlig have kendt til det eller måske snarere Holger Rosenkrantz og formentlig også bifaldet det. Privat foretagsomhed blev faktisk betragtet med stor velvilje og som en selvfølge hos enhver kongelig lensmand. Man kan heller ikke udelukke, at kongemagten og d.v.s. Christian d IV ikke har ønsket mere gransket i denne sag, da den rejstes i 1616.

Det er i hvert fald givet, at Klaus Glambek med de tre forholdsvist små hovedgårde, som han selv ejede nemlig Rask, Bjerregård og Værholm, slet ikke selv har kunnet stille fæstebønder eller økonomiske ressourcer til rådighed til dette enorme projekt.

Dæmningen med toldbommen, der løftede Gudenåens vandmasser næsten tre meter op og førte dem ind i den kunstige håndgravede 10 meter brede kanal fra Åstedbro Kro hen til Bjerre Mølle, kan endnu svagt skimtes, som en fugtig lavning i landskabet på en strækning af næsten to km. Henne ved Bjerre Mølle kan man stadigvæk se, hvor Mølledammen har ligget samt det endnu eksisterende anseelige møllerhus med tilhørende stald og udbygninger.

Opstemningsretten blev købt af "De Aale Bønder" i sidste tredjedel af 1800-tallet, efter at Enrico Dalgas havde besøgt og besigtiget forholdene og i et foredrag havde forklaret, hvad man skulle gøre. Man købte opstemningsretten og brød simpelthen et hul i dæmningen, og da Gudenåen nogle år senere blev kanalise-

ret ved Hedeselskabets bistand, fik bønderne endelig deres kornmarker tilbage, som de havde ventet på i ca. 400 år.

Formynderregeringen

Da Frederik d II dør på Antvorskov den 4. april 1588, og formynderregeringen umiddelbart efter træder til, falder Klaus Glambek i unåde og mister sine forleninger. Tidligere breve til ham fra kongen eller rigsrådet var altid indledt med de lidt svulstige ord: "Vor elskede, som elskede Klaus Glambek, vor tro mand og tjener og embedsmand på vort slot Skanderborg". Efter kongens død og formynderregeringens tiltræden blev dette erstattet med det lakoniske: "...vor tilforn elskede, som elskede Klaus Glambek ..."

Klaus Glambek trækker sig nu tilbage fra sine omfattende rige kongelige forleninger, og han helliger sig driften af sine tre små private godser, det givtige kombinerede mølle-, dæmnings- og dobbelte kroprojekt samt en del strøgods, han havde erhvervet sig selv privat som kongelig lensmand. Dette sidste udløste en del retssager, som Klaus Glambek dog kom så nogenlunde helskindet ud af. Det var vel i denne periode, at han nedrev Boring Kirke, hvoraf en del materialer blev brugt til at udvide og forskønne Hvirring Kirke.

Klaus Glambeks dødsleje 1591

Umiddelbart før jul på slutningen af året 1590 var Klaus Glambek i sin karet på vej fra Rask til Værholm. En af Evald Tang Kristensens meddelere (DS 3 2018) for-

tæller, at på Klaus Glambeks tid var skoven fra Rask Vesterskov til Bygholm Sø så tæt, at en lindorm kunne gå i trætoppenes løvhæng hele vejen uden at komme ned på jorden. Det var et rigtig ruskvejr den efterårsdag, da Klaus kørte igennem den tætte skov fra Rask ind imod Horsens. Umiddelbart før indkørslen til Horsens blev hestene imidlertid sky over nogle grene, der faldt ned over vejen og køretøjet. Hestene satte i galop, vognen kom i slinger, kørte af vejen og smadredes totalt imod et vejtræ.

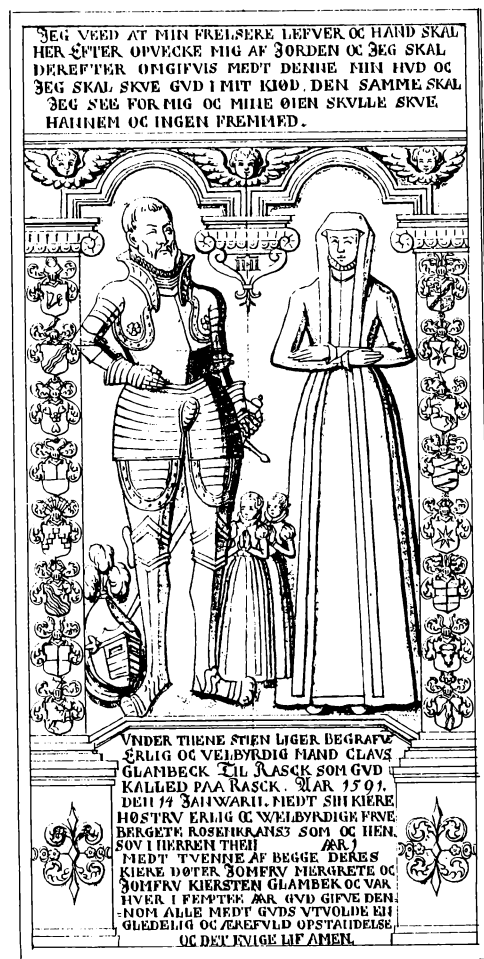
Klaus Glambek selv blev kastet ud af vognen og ramlede ind i et træ, hvorved han læderede sin venstre hofte kraftigt og fik stærke indre blødninger. I hårdt såret tilstand blev han nu bragt tilbage til Rask Hovedgård, hvor han lå i sygeseng julen og nytåret over.

Sognepræsten i Hvirring, Peder Jensen, kom hver dag ned på Rask og læste et stykke af testamentet op for ham samt meddelte ham "Jesu Christi Legems oc Blods Sacrament oc ellers udi alle Predickener gjort Bøn for hannem til Gud Allmectigste" (Ligprædikenen)

Den 25 januar 1591 døde Klaus Glambek på Rask Hovedgaard af sine indre kvæstelser. Han bisattes den 7. marts 1591 i koret i Hvirring Kirke.

Det store og meget berømte stenhuggerværksted i Århus får nu til opgave at hugge en stor og imponant gravsten med ham og hans hustru samt deres våben- og aneskjolde. Denne store og smukke sten lå først i kirkens gulv oppe i koret formentlig over hans grav. Stenen på nordvæggen i kirkens kor fremtræder i dag lettere beskadiget efter en brand i kirken.

Ligstenen over Klaus Glambek og Berete Rosenkrantz er tegnet af tegnemester ved Geheimearkivet 1756-77 Søren Abildgård. Historikeren og geheimearkivar Jacob Langebek ansatte ham for medelst 300 rigsdaler i 1756 til at aftegne monumenter af betydning for fædrelandets historie i 1756. Han skulle rejse om sommeren og rentegne skitserne om vin-

Klaus Glambeks Ligsten i Hvirring Kirke.

teren. Der er indtil i dag bevaret ca. 755 tegninger af kirkeinventar, grav- og ligsten, våbenskjolde osv. heriblandt findes en fin tegning af Klaus Glambek og Berete Rosenkrantz liigsten. (Weilb III.1.24)

Klaus Glambek bliver en mytisk figur og sagnskikkelse

Evald Tang Kristensen har nedtegnet sagnene eller myterne om Klaus Glambek, der rev Boring Kirke ned, som folk fortalte ham dem. De meddelte sagn er som følger:

Boring kirke lå tæt ved Ribelandevej, som kong Valdemar hastede forbi på sit ilsomme ridt til dronning Dagnars dødsleje. Klaus Glambek, som var en ugudeligt krop, en hård og brutal herre imod sine undergivne samt rå i al sin adfærd, bød, at Boring Kirke skulle rives ned, så Hvirring Kirke kunne udvides og gøres statelig, for der ville han selv have lejersted. (Begravelse)

Hovningsfolkene, som skulle gøre tjeneste ved at nedbryde det hellige "Guds Hus", var dog stivnet og ikke til at formå til at gå i gang, uanset hvor meget Klaus Glambek truede og tordnede. Da det havde stået på i nogen tid, så svang Klaus Glambek sig utålmodigt op på sin vælige gang og galoperede hen til kirkens kor, hvor han selv brød den første sten med sin venstre hånd. Herefter gik nedbrydningen i gang, og snart var kirken brudt helt ned, og kun sydstenen lå tilbage.

Klaus Glambeks glæde over nu at kunne udbygge Hvirring Kirke til en pragtfuld centralkirke med smukt svung-

ne hvælvinger og dermed et lyst og værdigt mausoleum for ham selv og hans kære slægt, blev dog kun af kort varighed.

Sagnene fortæller videre, at hans venstre hånd nu langsomt begyndte at visne hen på grund af helligbrøden. Lammelsen bredte sig derfra pinefuldt ned over hans venstre hoft og lagde ham straks efter i graven.

Hver nat kan man derfor nu se ham på sin vælige gang med et stort kobbel glubende og hylende jagthunde fare hen over den øde kirketomt for at genoptage sit skændige og syndige nedbrydningsarbejde, der aldrig vil tage ende. I måneskin, oppe fra Tvillingehøj, skal det være et fælt syn at se de mørke utysker i rasende fart fare forbi på deres ilsomme og rastløse færd fra Hvirring Kirke ned igennem Rask Skov og ud over mosen til Boring kirketomt. Og somme tror, at den rastløse færd ikke vil ende førend Boring Kirke igen har rejst sig af gruset. (Meddelt ved lærer Jørgen Andersen Bo, Testrup)

Litterære kilder og noter:

- Adels Årbogen: Glambek Slægten 1894, Urne Slægten 1904
- Anders Sørensen Vedel: Liigtale over Klaus Glambek dedikeret til Birgitte Rosenkrantz 1591
- Bricka: Prinsesse Annas Brudfærd
- Danmarks Gamle folkeviser: Prinsesse Annas Bryllup -skrevet 1548 Bd 3, 671
- Kong Frederik (II) drikker rus, ...på Koldinghuus -skrevet 1553
- Danke Adelige Gravsten: Bd. 2 beskrivelse af stenen i Hvirring kirke

Danske Domme: her findes ca. 12 henvisninger angående slægten Glambek
Danske Sagn ved Evald Tang Kristensen: - der er indsamlet ca. 10 - 15 sagn om Klaus Glambek
De Ældste Danske Arkiv Registraturer: især bd. 5
Erna v Watzdorf's Udst på Kunstmuseet ang. Festlighederne for Kurfürstinn Anna's 400 år Fødselsdag
Kancelliets Brevbøger: 1560 - 1592 (Her findes ca. 225 henvisninger på navnet Glambek)
Kollerup-Rosenvinge: Gamle Danske Domme: Kongens Retterting på Koldinghus 03 11 1573
Kronens Skøder: Bd I især 1535-1648
Lensregnskaber ved Thelma Jekslev
Nyt Dansk Adels Leksikon: Glambek og Urne våbne- ne beskrevet.
Personallhist. Tidsskrift 2.6.1891: Klaus Glambek
Pontoppidans Danske Atlas: Topografisek Sted- navne
Regesta Diplomatica Historiæ Danica: især 1530- 1607
Repertorium Diplomaticum Regni Danica Mediævalis
Rigsarkivet: Klaus Glambeks Privat Arkiv bestående af 3 pakker
Papir Arkivet: 6 Læg + 4 tillægslæg. Fra 1578-1580 Pakke 683
Pergament Arkiv A: 9 Læg med segl fra 1459 - 1606 (Slægtens Arkiv) Pk 168
Pergament Arkiv B: 7 Læg med segl fra 1499-1590 (Skøder og Tingsvidner) Pk 167
Skanderborg Museums Årbog 1987: Christian d IV's Brandjagt på Skanderborg s? 1586-87
Trap Danmark :1. 2. 3. 4. 5. Udgave over Kongeriget Danmark, samt Særudgaven
Hertugdømmet Slesvig fra 1864 med beskrivelse af Slottet Glambek på øen Femern
Vandmøller i Skanderborg Amt: Nr. 414 Bjerre Mølle i Åle sogn
Viborg Landstings Dombøger: 23 11 1616 Synssag af Dæmningen over Gudenaæn ved Åstedbro

Der skal her bringes en særlig tak angående billed- materialet til:
Kirsten Christiansen på "De Danske Kongers Kro- nologiske Samling".
Redaktør på Adelsårbogen, arkivar Jesper Tho- massen.
Nationalmuseets Grafiksamling.

En speciel tak til biblioteker:
De meget dygtige bibliotekarer ved Informationsaf- delingen på Randers Hoved Bibliotek.
Bibliotekarerne på Læsesalen på Statsbiblioteket

Peter Hansen Billeschou, sognepræst i Engum 1705-1753

Af Kristian Lauritsen

Kristian Lauritsen, født 1949 (gift med Mette K. Billeskov). Økonomichef. Har i ca. 30 år arbejdet med slægtsforskning på amatørbasis, herunder slægten Billeschou/Billeskov.

Nordøst for Vejle ligger Engum sogn, der med sit kuperede terræn ligger smukt ned mod Vejle Fjord. Istidens behandling af jorden har udvirket denne stærk ujævne, men smukke natur. I den sydlige del af sognet, tæt ved fjorden, ligger i et dalstrøg mellem høje skovklædte bakker, den slotsagtige hovedbygning til herregården Tirsbæk. Denne herregård, der er omtalt første gang i begyndelsen af 1400-tallet, ejede i 1700-tallet (og sikkert også længe før) Engum Kirke, beliggende i landsbyen af samme navn, i den nordlige del af sognet.

Kirken er bygget i romansk stil engang i Middelalderen og har, trods mindre ombygninger gennem tiderne, bevaret dette udseende. På trods af den enkle og bastante bygestil, er kirken kendt for sit meget rige inventar i rokokostil, et næsten overdådigt svulstigt indhold i en romansk landsbykirke. Inventaret skyldes de daværende ejere af Tirsbæk, Jørgen Hvas de Lindenpalm og hustru Maren

Loss (mere om dem nedenfor), der ca. 1760-1770 gennemførte en indvendig udsmykning af kirken. Altertavlen er et prægtigt billedskærerarbejde af billedskærer Jens Jensen d. Y. og samtidig er den farverige og figurholdige prædikestol med himmel udført i samme stil. Med alt sit inventar udgør udsmykningen i kirken et storslået syn.

Mange år før udsmykningen af kirken hed sognepræsten Peder Hansen Billeschou, der 1705 blev kaldet til sognepræst af Tirsbæks ejer Anders Rosenkrantz. Peder Billeschou var sognepræst helt frem til 1753 og således den længst "regerende" præst i Engum med sine næsten 48 år. Hans liv og oplevelser i de mange år berettes der om i det følgende.

Baggrund

Peder Hansen Billeschou er født ca. 1676 på herregården Billeskov i Kerte sogn på Fyn som søn af ridefoged på Brahesborg

(Gamtofte sogn) og forvalter på Billeskov Hans Lauridsen (ca. 1630-1693/94) og dennes anden hustru Anne Pedersdatter Søltoft (død 1720). Billeskov er oprettet som hovedgård før 1589 af Steen Bille til Kærsgård, og hans efterkommere ejede den indtil 1661, hvor den blev solgt til slægten Brahe. Det er givetvis sidstnævnte slægt Hans Lauridsen har tjent, idet Brahe'erne også ejede Brahesborg, og han er så efter 1661 flyttet til Billeskov, hvor han boede indtil sin død 1693/94. Hans Lauridsen var gift første gang ca. 1658 med Karen Jørgensdatter (ca. 1631-1668), datter af Jørgen Jørgensen til Barløseborg og (Karen?) Clausdatter. I dette ægteskab kendes 3 døtre, hvis senere skæbne ikke er kendt, samt 2 sønner der begge blev præster. Hans Lauridsen

indgik sit andet ægteskab med Anne Pedersdatter Søltoft, der døde 1720 i Ringgive Præstegård hos datteren Karen og svigersønnen Søren Andersen Bruun. Karen var gift to gange, i begge tilfælde med sognepræster i Ringgive. I dette andet af Hans Lauridsen ægteskaber kendes kun de to nævnte børn Karen og Peder.

Ungdommen

Første gang vi hører om Peder Hansen Billeschou er i en alder af ca. 13 år ved indskrivelsen på Herlufsholm Kostskole den 19. april 1689. I indskrivningsbogen kaldes hans far for Laurits Pedersen! (hvilket dog ikke kan passe, da "sønnen" jo hedder Hansen, måske hans i øvrigt

Engum kirke (2003)

ukendte bedstefar). Seks år senere, i 1695, er han blevet student og indskrives samme år til Københavns Universitet på teologistudiet. Hvornår han blev cand. theol. er ikke lykkedes at finde, men traditionelt tog det 5-6 år, hvilket vil sige han blev færdig i 1700/1701. Hvad han har foretaget sig indtil embedet i Engum sogn, vides ikke. Måske har han været kapellan under en sognepræst, eller måske huslærer for en velhavende families børn.

Familien

Den 17. juni 1705 blev han kaldet af Anders Rosenkrantz til Tirsbæk som efterfølger til den netop afdøde sogne-

præst Jens Jensen Krag, der 1704 var blevet gift med Inger Marie Jørgensdatter Hatting, datter af sognepræsten i Hatting Jørgen Jørgensen og hustru Ellen Henriksdatter Pontoppidan. Samme år den 13. november blev han indsat i embedet. Peder Billeschou overtog ikke blot embedet, men også den unge enke, idet de blev viet året efter, den 29. juni 1706 i Engum Kirke. Når vielsen ventede ca. 1 år skyldes det sikkert, at hun i ét år som enke kunne nyde indtægter af kaldet.

Inger Marie døde imidlertid allerede efter 8 års ægteskab i barnsnød den 19. juni 1713, 32 år gl. Begravelsen blev foretaget af præsten i Tyrsted-Uth og provst i Hatting Herred, Jeremias Anchersen. Ved ligprædiken tog han udgangspunkt i et

I våbenhuset hænger tavlen over præsterne i Engum sogn, hvor Peder Hansen Billeschou ses som nr. 5.

skriftsted fra Mikas Bog, kapitel 4, vers 10: "Vrid dig og vaand dig som i Barnsnød, Zions Datter! Thi nu skal du ud af Byen og bo på Marken, og du skal komme til Babel; der skal du frelses, der vil Herren genløse dig af dine Fjenders Haand". Ved jordpåkastelsen anvendte præsten Juda's Brev, vers 21: "bevarer saaledes eder selv i Guds Kærlighed, forventende vor Herres Jesu kristi Barmhjertighed til evigt Liv".

Selvom Peder Billeschou overtog forgængerens enke som sin hustru, kan man se af et notat i kirkebogen, at hendes død var et stort tab for ham. Ved hendes dødsindførsel har han nemlig tilføjet en latinsk tekst, der kan oversættes med: "Se min Gud, at lykken veksler, at den i højeste grad stråler, men fremdeles går i stykker".

Dette ægteskab blev velsignet med 4 børn, hvor 2 døde som små. De to andre er:

Sophie Christenze Billeschou, født 21. april 1707 og gift 1742 med farver, senere havnefoged og forstander for Horsens Hospital Peder Laust Nyeland, og

Jørgen Billeschou, født 1711, død 1776 på Vejbjerggård, Humlum sogn, gift 1741 i Humlum med Dorthe Margrethe Hansdatter Maylund og med hende arvede han den lille herregård Vejbjerggård i Humlum sogn nord for Struer.

Efter 3 års enkestand gifter han sig igen 1716, formodentlig i Ringgive Kirke, med Maren Pedersdatter Rosenmejer Mulvad, født 1697 i Ringgive Præstegård, som datter af sognepræsten i Ringgive, Gadbjerg og Lindeballe Peder Christensen Mulvad og 1. hustru Clara Berntsdatter Rosen-

mejer (Peder Mulvad blev gift 2. gang med en søster til sin svigersøn!, nemlig Karen Hansdatter Billeschou). De opnåede at fejre sølvbryllup og efter 27 års ægteskab døde Maren 6. juli 1743 og blev begravet 13. juli i en alder af 46 år. Igen er det en præst fra Tyrsted-Uth Nikolaj Jensen Munch, der også var provst i Hatting Herred, der forestod begravelsen. Ved ligprædiken tog han udgangspunkt i Jobs Bog, kapitel 14, vers 14: "Om Manden dog døde for atter at leve! Da ventede jeg rolig al Stridens Tid, indtil min Afløsning (Døden) kom", og ved jordpåkastelsen igen Jobs Bog, kapitel 17, vers 1: "Thi talt er de kommende Aar, jeg skal ud på en Færd, jeg ej vender hjem fra".

Dette ægteskab blev velsignet med 10 børn, hvoraf 4 døde som små. De øvrige 6 børn var:

Peder Mulvad Billeschou, født 27. sept. 1719, død 1795 i Ikast. Oprindelig degn i Engum, men gifter sig 1753 til proprietærgården Nygård i Ikast, idet han dette år ægter Abel Cathrine Blom (1717-1758), enke efter Hr. Brøndum. Han blev senere gift yderligere 2 gange.

Inger Marie Billeschou, født 1721, død 1797 i Viborg. Hun blev 1741 gift med sognepræsten i Torsted ved Ringkøbing, fra 1743 i Vindum ved Viborg, Mikkel Hansen Grimstrup (1709-1768).

Anders Billeschou, født 14. dec. 1725, død 1770 på herregården Øland i Harring sogn i Thy. Ridefoged på Øland, gift, men ingen børn.

Clara Elisabeth Billeschou, født 13. aug 1727, død 1757 i Ikast, hvor hun boede ved broderen i Ikast.

Søren Bruun Billeschou, født 21. aug.

1729, død efter 1801. Uddannet farver ved svogeren i Horsens og opretter sit eget farveri i Nykøbing Mors, men går 1770 fallit med dette og stikker af til København, hvor han og første hustru bor i nogle år. Senest fra 1783 træffes han i Mariager som toldbetjent og konsumptionsforpagter. Gift første gang med Kirsten Brøchner (død 1783), senere gift yderligere 2 gange.

Anna Margrethe Billeschou, født 2. jan. 1733, død 1782 i Ejsing Præstegård i Salling. Gift 1774 med sognepræst i Ejsing-Handbjerg Christopher Berntsen Mulvad (1729-1802).

Efter yderligere 10 års præstegerning, og i alt 48 år som sognepræst, døde Peder

Billeschou, mæt af dage i den dengang høje alder af 77 år, midt om vinteren 25. februar 1753 og blev begravet 6. marts. Begravelsen blev foretaget af præsten i Ølsted, provst i Hatting Herred, Andreas Frandsen Raarup. Ved ligprædiken tog han udgangspunkt i Malakias's Bog, kapitel 2, vers 6: "Sandheds Lære var i hans Mund, Svig fandtes ikke paa hans Læber; i Fred og Sanddruhed vandrede han med mig, og mange holdt han fra Brøde" og ved jordpåkastelsen brugtes Paulus' andet brev til Korintherne, kapitel 1, vers 12: "Thi dette er vor Ros, vor Samvittigheds Vidnesbyrd, at i Guds Hellighed og Renhed, ikke i kødelig Visdom, men i Guds Naade have vi færdedes i verden, men mest hos eder". Begge skriftsteder

Det rigt udsmykkede alter og prædikestol fra 1760'erne.

kunne tyde på en særdeles afholdt sognepræst i Engum, en sognepræst som sognets beboere gennem alle årene havde tillid til.

Tiden som sognepræst

Den 17. juni 1705 kaldte ejeren af Tirsbæk gods Peder Billeschou til sognepræst for Engum sogn, og allerede den 29. juni foreligger kongens stadfæstelse. Den 13. november 1705 blev foretaget ordination i kirken. Både kaldsbrevet og kongens stadfæstelse er bevaret i Århus Bispearkivs protokol med kaldsbreve. Som nævnt ovenfor havde faderen tjent på fynske herregårde under slægten Brahe, og det er uden tvivl denne slægts forbindelser til Tirsbæks ejer, der har skabt muligheden for præsteembedet. Da Preben Brahe til Hvedholm og Engelsholm døde 1708, forfattede Peder Billeschou et "Allerskyldigst Ære-Minde ydmygeligst udviist og fremstilled Da Den Høj-Ædle og Velbaarne Herre Preben Brahe til Engelsholm sc., Nu Salig hos Gud" på 12 vers og underskrev sig "Af den Salig Herres og det Høj-Adelige Huses ydmygste Client P. Billeschov, Uværdige Sogne-Præst for Enggum Meenigheder" (Original i Det Kongelige Bibliotek). Måske en ydmyg tak fra præsten til den person, som skaffede ham embedet.

Ved den første hustru Inger Marie Jørgensdatter Hatting's død i 1713 blev afholdt et skifte. Det kan undre, at registreringsforretningen først blev afholdt 2½ år efter dødsfaldet, men i alt udviste den et overskud på lidt over 426 rigsdaler,

og så var præstegården, der betegnes som værende i god stand, end ikke talt med tillige med avlen af præstegården. Hr. Peder henholdt sig til Danske Lov, der gav en præst i embedet lov til at holde præstegården uden for skiftehandlingen. I skiftet viser det sig overraskende, at der blandt de faste ejendomme er nævnt 2 gårde, dels i Fåborg sogn og Ansager sogn, begge i Vestjylland, samt yderligere en gård i Engum sogn og 3 ejendomme i Vejle Købstad. Ejendommen i Engum er købt 1710 af Hr. Peder Christensen Tonboe i Horsens. Ved skiftet 1710 efter Inger Maries far, sognepræsten i Hatting Jørgen Jørgensen, viser det sig, at de to gårde i Vestjylland samt ejendommene i Vejle Købstad også er nævnt der. Jørgen Jørgensen har givetvis arvet alle disse ejendomme fra sin svigerfar, der var præst i Vejle. Peder Billeschou beholdt disse gårde i 11 år, hvorefter han solgte dem 1721 til sin svoger, sognepræst i Hatting Jørgen Jørgensen Hatting, der er bror til hans afdøde hustru.

Mange år senere indtræder der en katastrofe i familiens liv, som man nok må betegne det. Natten mellem den 11. og 12. januar 1735 nedbrændte præstegården totalt. Det eneste, der stod tilbage, var et lille og gammelt fæhus (stald) i ringe tilstand. Den 19. januar 1735, altså en uge efter branden, afholdtes forhør om branden (Engum sogn Præsteembedes arkiv) og præsten selv, nogle af hans tjenestefolk samt en række lokale bebocere i landsbyen afgav vidnesforklaring. Først afhørtes præsten selv, der forklarede, at branden opstod mellem kl. et og to

om natten (altså den 12. januar), som han sagde "da han tillige med sine Huus laae i deres tryggeste Søfn, er i hans Præstegaard opkommen en ulyckelig ildebrand, der ey alene fortærede og lagde i aske Præstegaardens Biugninger, ...". Forhøret giver et godt indblik i præstegårdens størrelse, dog ikke bygningernes beliggenhed i forhold til hinanden.

Det har været en god stor præstegård, idet stuehuset bestod af 23 fag foruden et tværhus, som brugtes til bryggers, vaskehus "og deslige" på 7 fag. Desuden brændte ladebygningen på 26 fag, samt en hestestald med et kammer og skolestuen i den ene ende og et vognhus i den anden ende, en bygning på 18 fag, i alt, som præsten konkluderede, 74 fag.

Han nævnte ovenikøbet, at præstegården var blevet opbygget af hans forgænger og forbedret af ham selv og bygget af "godt nye savskaaren egetømmer forneden og fyrtømmer for oven" og fortalte, at kun det gamle fæhus er tilbage. Det må jo åbenbart have ligget lidt væk fra de brændte bygninger.

Derefter tog han fat på inventaret og begyndte med "2de goede beslagne vogne, 2 nye ditto ubeslagen og en cariol med tilhørig læder beskær, samt 2de arbejdsvogne med fornøden drælte tøy", foruden alt høst fra sidste år af hø og tærsket og utærsket korn, alt hans i stuehuset værende inventar af sølv, kobber, tin og messing, trævarer, linnedtøj, senge og gangklæder. Særlig beklagede han sig over "alle hans goede Bøger, Papirer og Skrifter, hvorpaa hand stor møye og arbeide fra Embedets første tiltrædelse have

anlagt" og ikke mindst hans to præstekjoler og en sølvforyldt kalk og disk. Kirkebøgerne for Engum sogn eksisterer fra 1647 og er således ikke omfattet af præstens "goede Bøger" m.v. Hvordan kirkebøgerne er blevet reddet, eller hvor de har været opbevaret, står hen i det uvisse.

Han er Gud taknemmelig for, at alle kreaturer blev reddet samt ikke mindst, at de selv, ham selv, hustruen, og 9 små børn tillige med en række tjenestefolk, i alt 22 personer, som hvilede "under hans tag", alle blev reddet. Han fortalte, at de end ikke fik "Klæder, hvorudi de dennem kunde Skiule...". Branden var blevet opdaget ved, at en af tjenestepigerne var vågnet ved ildens knitren.

De andre vidner bekræftede præstens fremstilling og nævnte desuden, at branden formentlig var opstået i bryggeriset, idet det først faldt sammen under branden. En frygtelig katastrofe for alle beboerne, idet de havde mistet alt, hvad de ejede og havde. Dengang fandtes ikke brandforsikringer, der først blev oprettet ca. 60 år senere.

Da præsten selv drev jordene til præstegården, var den at betragte som hans private ejendom og måtte derfor af egne midler bygge en ny, ligesom alt inventar og tøj måtte anskaffes på ny.

Hurtigt efter branden har Peder Billeschou dog ansøgt kongen, Christian VI., om hjælp til genopbygningen, og allerede den 18. februar 1735 svarede kongen, at alle sognekirker i Århus Stift skal svare 1 rigsdaler til hans hjælp.

Seks år senere, den 6. juli 1743, døde hans anden hustru Maren Pedersdatter

Rosenmeyer Mulvad. Der afholdes imidlertid intet skifte, idet Hr. Peder kan fremvise en kongelig bevilling af 23. aug. 1743 til at sidde i uskiftet bo, så længe han forbliver i ugift stand. Der er således ikke foretaget en registreringsforretning, der eventuel kunne vise, om hans økonomiske forhold var blevet bedre efter branden i 1735.

En vielse i vinteren 1751/1752

Da Peder Billeschou i 1705 tiltrådte stillingen som sognepræst i Engum, hed ejeren af Tirsbæk Gods Anders Rosenkrantz. Han havde overtaget godset i ung alder allerede 1686 efter sin svigerfar Steen Bille og ejede det næsten til sin død i 1742. Nogle år i forvejen havde han overdraget Tirsbæk til sin datter Karen og svigersøn Niels Linde. Sidstnævnte døde allerede 1746, og godset blev overtaget af

sønnen Christen Linde. Foruden Tirsbæk ejede han en række midt- og vestjyske herregårde og var således en velhavende mand.

Fra omkring 1740 tjente en ung, og efter sigende meget smuk, pige ved navn Maren Jørgensdatter Loss som malkepige. Hun var datter af skomager i Horsens Jørgen Loss. Den unge junker Christen Linde havde fra første færd været forelsket i malkepigen, men som adelsmand måtte en eventuel forbindelse mellem de to siges at være en umulig foreteelse. Samtidig gik der rygter om, at gamle Niels Linde havde Maren Loss som elskerinde. Efter Niels Lindes død 1746 var unge Christen Linde blevet ejer af godset og var fast besluttet på at gifte sig med Maren Loss. Hans slægtninge var stærk modstander af et giftemål. Da Christen Linde ansøgte Kancelliet om vielsesbrev

Det smukt beliggende Tirsbæk Gods ses her fra den offentlige sti vest for godset.

blev dette nægtet på grund af familiens modstand.

I al stilhed gik Christen Linde den 30. juni 1748 til sognepræsten Peder Billeschou med et ønske om troløvelse med Maren Loss, men præsten nægtede at medvirke, vel under hensyn til Kancelliets tidligere afslag. I sin embedstid oplevede præsten at blive beskyldt for at forhugge skovene til præstegården, da han ikke kunne få brændselsanvisning fra Tirsbæk Gods' skove. Om det spændte forhold mellem ejer og præst stammede fra sagen med Maren Loss, eller det er opstået på et tidligere tidspunkt vides imidlertid ikke. Men nægtelse af troløvelsen har selvfølgelig ikke gjort forholdet bedre.

Christen Lindes slægtninge kæmper videre for at forhindre troløvelse og vielse mellem de to standsmæssige ikke jævnbyrdige personer. Det sker i første omgang ved et forbud mod ægteskab, først ved Tirsbæk Birketing den 10. august 1748 og siden ved Viborg Lands-overret den 23. april 1749. Derefter anlagde de den 28. maj 1749 sag ved Tamperretten i Århus. Flere forskellige attester blev fremlagt til fordel for Maren Loss som, "at de ikke ved andet om Jomfruen end det, som en dydig, christelig, skikkelig Fruentimmer angaar og anstaaer". Der er også attester fra flere præster om Maren Loss' skikkelige levede, bl.a. en attest fra Peder Billeschou, dateret den 4. juni 1749. Vidnerne med de modsatte udtalelser må alligevel have argumenteret bedre, for den 16. december 1750 afsagdes dom, at ægteskabet ikke er tilladeligt.

Christen Linde og Maren Loss appellerede sagen til Højesteret i København, og mærkelig nok kom denne ret ved domsafsigelsen den 20. december 1751 til det modsatte synspunkt, at de to kunne gifte sig. Vielsen er ikke foregået i Engum Kirke, men derimod i København og er sandsynligvis sket i december 1751 eller januar 1752.

Slutning

Omtrent et års tid efter ægteskabssagen døde sognepræst Peder Billeschou den 25. februar 1753, 78 år gammel og blev begravet den 6. marts. Et langt og begivenhedsrigt liv var slut. Præsten havde levet som enkemand i 10 år og havde sidet i uskiftet bo fra sin sidst afdøde hustru. Derfor blev nu afholdt skifte efter sognepræsten. Den 26. marts 1753 indledtes skiftehandlingen og fylder 27 foliosider i den gejstlige skifteprotokol. Skiftet sluttede først den 5. november 1754.

I skiftet nævnes de overlevende børn, og af disse skulle Peder Mulvad Billeschou tilse præstegården og avlingen i skifteperioden. De andre arvinger stillede undervejs spørgsmål ved hans redelighed, men han svarede med, at de andre kunne overtage tilsynet, såfremt de havde noget at udsætte på hans arbejde. Han fortsatte tilsyneladende tilsynet med gården.

Af skiftet fremgår det, at al fast ejendom er væk, bortset fra præstegården. Ejendommen i Engum by og de 3 ejendomme i Vejle er i de mellemliggende år blevet solgt. Vi kender jo ikke forholdene ved

skiftet 1743 efter hans anden hustru, men det kan meget vel tænkes, at ejendomme-
ne blev solgt efter præstegårdens brand i
1735 for at skaffe penge til genopførel-
sen. Denne nye præstegård stod til
1860'erne, hvorefter den blev afløst af
den nuværende. Af skiftet fremgår, at den
efterfølgende præst Mads Grøn Kreidal
havde overtaget præstegården.

Kilder:

Trykte kilder:

Tirsbæk Gods og Ejere, 1421-1921. Af Marius
Hansen. Vejle Amts Aarbøger, I. 1923. Udgivet af
Vejle Amts Historiske Samfund. Lehmann & Stage,
København 1923.

Vejle Amts Aarbøger 1925. Udgivne af Vejle Amts
Historiske Samfund. København 1925.

J. P. Trap: Danmark. Femte Udgave. Redigeret af

Niels Nielsen, Peter Skautrup, Therkel Mathiassen,
Vejle Amt, Bind VIII, 3. G. E. C. Gads Forlag 1964.

De danske Kirker. Redigeret af Erik Horskjær.
Syddøstjylland, Bind 16. København, G. E. C. Gads
Forlag, 1969.

Personalhistoriske, statistiske og genealogiske
Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie, sam-
let og udgivet af S. V. Wiiberg, Sognepræst for
Jordløse og Haastrup Menigheder. 1-3. Bind.
Odense 1870-1871. ("Wiibergs Præstehistorie").

Meddelelser om Dimitterede fra Herlufsholm fra
Skolens stiftelse 1565 til 1875. Samlede af Albert
Leth og G. L. Wad. Trykt som Manuskript. Næstved,
Bangs Bogtrykkeri, 1875.

Arkivalier i Landsarkivet for Nørrejylland:

Kirkebog for Engum sogn 1705-1758, arkiv nr. C434-
3.

Hatting Herreds provstearkiv, skifteprotokol 1681-
1810, arkiv nr. C35B-2.

Århus Bispearkiv, arkiv nr. C2, Kaldsbreve 1645-
1934.

Tirsbæk Gods ligger med udsigt over Vejle Fjord – her set fra syd.

At leve og overleve

Af John Juhler Hansen

Gennem det danske samfunds 1000-årige historie har der været mange omskiftelser. Nogle af de voldsomste forandringer skete dog, da Danmark fra 1880'erne blev industrialiseret. De besiddelsesløse eller, som de hedder i dag, lønmodtagerne, gik fra en plads på samfundets skyggeside til at blive agtede samfundsborgere. I 1951 ønskede Nationalmuseet at fastholde hverdagsbilleder fra disse omvæltninger gennem en indsamling af erindringer fra arbejdere og håndværkere. Nationalmuseet skrev dengang selv om baggrunden for at sætte dette arbejde i gang: "Den enkle kendsgerning, at en hel samfundsklasse, arbejderklassen, i løbet af knapt et århundrede havde hævet sig fra dybeste ubemærkethed til største betydning inden for vort samfund. Samtidig havde klassen selv fuldstændig ændret karakter og væremåde. Og all dette var sket, uden at det havde sat sig nævneværdigt spor i vores museer." ¹ Forfatteren har benyttet erindringerne, da han i 1998 stod for en særudstilling på Industrimuseet om LO - 100 år i Vejle Amt.

Nationalmuseet efterlyste i landsdækkende fagforeningsblade og socialdemokratiske aviser meddelere. Museet modtog mellem 3 - 4.000 erindringer, hvoraf de 23 (på 678 s.) primært omhandler Horsens-området.² Undersøgelsens formål var gennem udsendelse af et standard-spørgeskema at meddelere, når de skrev deres erindringer, lagde hovedvægten på en skildring af deres barndom, ungdom, arbejdsliv og eget familieliv. Dermed kunne der tegnes en historisk skildring af livet i Danmark, som det tegnede sig for de danske arbejdere omkring år 1900. Det er denne fælles skabelon, som har gjort det muligt i denne artikel at fremdrage nogle fælles træk om barndom, skole- og levetilstand og arbejdsliv for un-

derklassen i Horsens-området i ovennævnte periode.

Politisk indflydelse fik arbejderne gennem Socialdemokratiet, som først og fremmest blev oprettet for at være deres talerør. Derfor er den første, der får ordet i denne artikel, selv en af Horsens arbejderbørn, som sluttede sin tid på arbejdsmarkedet med at være byens borgmester, Jens Chr. Juliussen. Han var 71 år, da han i 1955 sendte sine erindringer til Nationalmuseet i København. Sine kår i barndommen beskriver han således: "*Mine forældre var indvandrede landarbejdere og vi havde det meget småt i mine barndomsår.*"³ Som alle landarbejderbørn dengang, måtte faderen selv arbejde fra lille af og fik derfor kun en nødtørført skolegang.

Juliussen skrev herom: *“Min fader havde fået en meget dårlig skoleundervisning, idet han blev forældreløs i 10-års alderen. Kom da ud at tjene. Han kunne ikke skrive, men lærte dog at læse den daglige Social-Demokrat.”* Til gengæld beskriver Juliussen sin mor som mere oplyst og intelligent, og hun kunne både læse og skrive. Det havde andre af kvarterets arbejdere i 1880'erne glæde af, for mange af dem kunne heller ikke læse eller skrive. Når de fik post, skulle hun læse deres breve for dem, eller de gik til hende, hvis de havde noget, der skulle skrives.

Jens Chr. Juliussen kom i 1898 i lære som trykker på Horsens Avis. Han beskriver trykkeriet som en god læreplads. Avisen havde fire læredrengene og 8 - 10 typografer, der blev ledet af en gammel

faktor, som Juliussen husker således: *“Faktoren var meget konservativ, og de unge typografer var socialdemokrater. Så diskussionen gik højt på sætteriet. Når den gamle så ikke rigtig kunne klare sig, så fik den dreng, der var nærmest, i reglen et par ørelæver. Vi kunne jo ikke lade være at le lidt af den gamle. Undertiden måtte typograferne skride ind og bede ham lade være at slå på drengene, når de ellers skikkede sig godt.”*³

Jens Chr. Juliussen kom selv fra sine unge år ind i det socialdemokratiske arbejde i Horsens og fik mange tillidsposter for sit parti. Som ovenfor nævnt sluttede han sit arbejdsliv som byens borgmester fra 1939 til 1949. I erindringer kommer han ikke ind på denne periode, men fortæller til gengæld om sit arbejde i byens børneværn: *“I 1922, da vi fik en ny værge-*

En tjans som bladsælger på Horsens Banegaard for en rask dreng, der kunne råbe højt, mens toget gjorde holdt!

Kunne byens enlige mødre ikke selv have deres børn, var der mulighed for at få dem anbragt på Familieplejens Optagelseshjem.

rådslø, blev jeg af mit parti udpeget til formandsposten i Vor Frelseres Værgeråd. Det var meget arbejde for mig og tog en del af min tid, men var meget interessant. Jeg har i de mange år været med til at fjerne mange børn fra deres naturlige hjem, men ikke én, uden det blev enstemmigt besluttet i Værgerådet, eller det senere Børneværn. Var der en anden udvej, så gik vi ad den.”³

Gik fra hus til hus og tiggede

For de fleste af meddelere står minderne om deres barndom stærkt i erindringen. Børnedødeligheden var stor og gennemsnitslevealderen ikke høj. Dødsfald i familien var ingen sjældenhed, og mange af

meddelerne har oplevet, at enten deres far eller mor døde i deres barndom, en begivenhed der altid fik store konsekvenser for søskendeflokken. Værst var det i de familier hvor hovedforsørgeren, der dengang altid var faderen, blev syg, gav op over for de fattige og fortvivlede forhold, arbejderfamilier dengang levede under, og forsvandt, eller simpelthen døde af sygdom eller underernæring.

Det beskrives meget konkret af arbejdsmand Aksel Mikkelsen, der blev født i 1876 i Urlev Sogn (nu en del af Hedensted Kommune), hvis barndom var præget af stor fattigdom. Da han var 5 år, blev moderen syg af en svulst, og hun døde i 1886, da Aksel var 10 år. De fem børn fik

ikke for meget mad og, som han skriver i sine erindringer: "Fra 7-års alderen gik vi børn fra dør til dør og bad om lidt foder og de (læs: bønderne) var ret venlige imod os. En gav os et sigtebrød, en anden et stykke flæsk, en tredje et pund mel, en fjerde gryn, en femte 5 æg og så fremdeles. Og det var til højtiderne. Således gik vi sognet rundt i Urlev Stenderup kommune. Jeg husker en gang til jul, at min far fik 4 kr. af Den frivillige Fattighasse på grund af sygdom." ¹

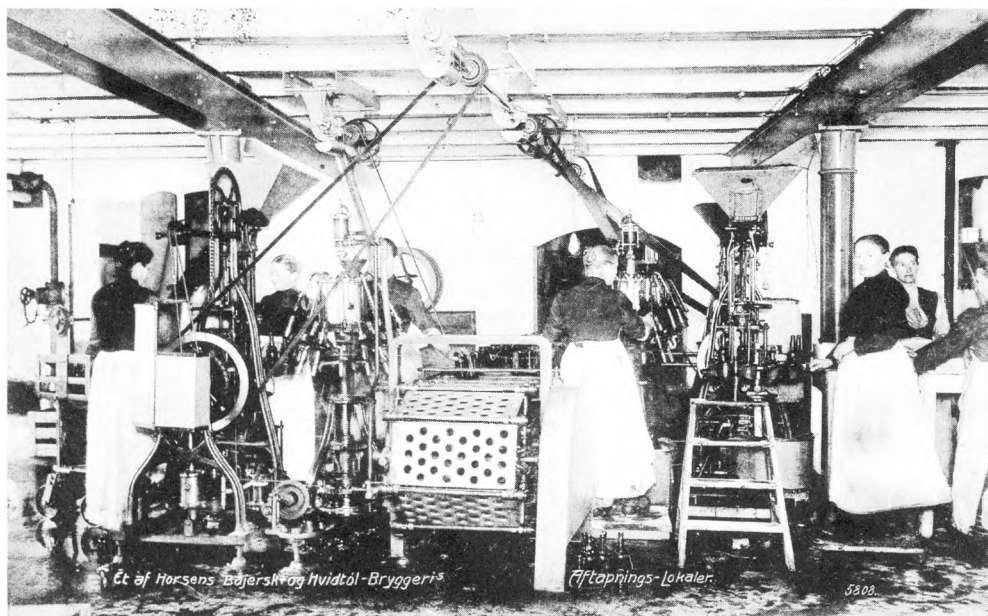
Andre meddelere fortæller også, at det for 100 år siden ikke var ualmindeligt at sende børn rundt og tigge, også i købstæderne. Som Otto Bergstrøm, der herom skriver: "Horsens var ellers på den tid slemt hjemløst af karlene fra de store gårde i omegnen fra Grev Friis' besiddelser - Boller Slot og Stensballegård. Det skal indrømmes, at det gik hårdt til, når de huserede i byen. Greven var en

dårlig arbejdsgiver. Folkene på de forskellige gårde der var dårligt lønnede. Daglejerne på Boller Slot måtte sende børn ud med tiggerposen. Ind til Horsens kom de hver lørdag. Da var tiggere fredede og kunne tigge hvor de ville." ²

En tid præget af sult og stor børnedødelighed

Omkring år 1900 var det ikke muligt for en enlig kvinde at klare sig selv, hvis hun også havde børn at forsørge. Kvindearbejdspladser var langt dårligere lønnede end tilsvarende for mænd, og der fandtes ikke mange fuldtidsarbejdspladser.⁶ Hvis kvinderne i byerne kunne få fabriksarbejde, var det dengang i en by som Horsens mest på byens tekstilfabrikker.

Jens Fischer Hansen blev født i 1878 i

På Horsens Bryghus var det kvindearbejde at påfylde øllet på flasker.

en landsby nær Gedved. Her beretter han om de konsekvenser, det fik for hans familie, da hans far rejste fra sin familie: *“Mine forældre var meget fattige. Vi havde været 8 børn, hvoraf jeg var den yngste. Min far rejste fra os til Amerika, da jeg var 12 år. Min mor var så alene på landet og skulle forsørge os. De fire af os døde meget hurtigt. Så var vi fire tilbage; de to ældste kom straks ud at tjene. Men mor måtte forsørge og passe os to små. Hun måtte hjælpe bønderne, men fik næsten ingen penge. Hun kunne få lidt mad med hjem til os, og hvad hun ellers kunne ligge. Vi flyttede så til Horsens, hvor mor gik rundt og solgte hvedebrød. Så det var ikke store ting at tjene, men vi var nøjsomme. Den meste søde var kartofler og melsov, men ingen kød. Da jeg var 7 år kom jeg i skole, hvor jeg to gange om ugen fik middagsmaden. Der var tre andre, som også fik mad. Det blev nok betalt af Fattigværelset. Jeg fik hurtigt en byplads.”*⁷

Laura Thygesen blev født i Horsens i 1863. Faderen var brøndgraver, og moderen tjente, hvad hun kunne, ved gardinvask og tøjrensning for forskellige herskaber. Der var 7 søskende, hvoraf de 3 døde som spæde. Laura beskriver tidens spartanske forhold, hvor indtjeningen var mager, og hun som den eneste af hendes familie ikke valgte at emigrere til USA, for som Laura skrev: *“Jeg var den eneste, der blev tilbage. Da jeg var 22 år, rejste også mine forældre til Amerika. Jeg så dem aldrig mere. De døde derovre.”*⁸

I dag tænker de færreste på, at for blot 100 år siden var størsteparten af vore landsmænd, og dermed også vore forfædre såvel i Horsens som i det øvrige Danmark lige så fattige, som i dag millioner og atter millioner af mennesker i u-

Overalt i byerne var der for 100 år siden skilte, der reklamerede for Amerikadampere.

landene. Siden dengang er der i det 20. århundrede sket en 7-dobling af produktiviteten her, og det er det som har gjort Danmark til “den rige del” af verden i dag. Dengang var det **vore** forfædre, der var “flygtninge”, og udvandrede for at få bedre leveforhold for sig selv og deres familier. Nøjagtig på samme måde som man i dag ser fattige mennesker søge til den rige del af verden, med de muligheder der i dag bydes dem for at skaffe sig selv og deres familier bedre forhold.

Andre udveje for at slippe ud af fattigdommen i Danmark dengang var meget få. Og kunne man ikke klare sig selv, var der kun Fattiggården tilbage. Otto Bergstrøm fik som malersvend i 1905 kend-

skab til Horsens Fattiggård, da hans mester sendte ham ud på Fabriksvej for at male der: *“Hvad jeg så, greb mig dybt. Der gik hele idioter og halvidioter mellem hverandre, og mennesker som ikke fejlede noget, men kun var fattige. Politiet kom med farende svende, som enten skulle sendes videre til deres hjemstedskommune, eller også på Tvangsarbejdsanstalten. Opsynsmændene var rå og brutale, og uddelte knubs og slag til højre og venstre.”*⁹

“Hvis krybben er tom”

En bestemt dato stod siden som mejslet i Carl Christoffersen erindring. Det var Sct. Hansdag den 23. juni 1889, hvor hans far døde efter lang tids sygdom. I sine erindringer beskriver han dagen som en strålende sommerdag, med marked og

gøgl i Horsens. Faderen synes hans to drenge skulle af sted til markedsfest, selv om han var meget syg. Mens de var af sted, fik han en blodstyrning og døde kun 35 år gammel, og som Carl skrev: *“Det blev et vendepunkt i vort liv. Mor havde haft en abort i januar måned og en bror på 3 år var død i marts måned. Samtidig med var mor gravid i 4. måned.”*¹⁰ For at tjene penge anskaffede moderen sig en håndrulle. Nogle strenge og vanskelige år begyndte for familien, og drengene var også med til at sikre økonomien gennem at arbejde som kordrenge. De fik en årsløn på 96 kr., et beløb som netop dækkede de årlige udgifter til husleje.

Der var 40 år i spandet af år mellem yngste og ældste meddeler. Da Karen Larsen blev født i 1902, var den ældste meddeler, Laura Thygesen 39 år, født 1863.

Her på denne del af Åboulvarden lå Karens barndomshjem, hvor nu Rådhuset ligger i dag.

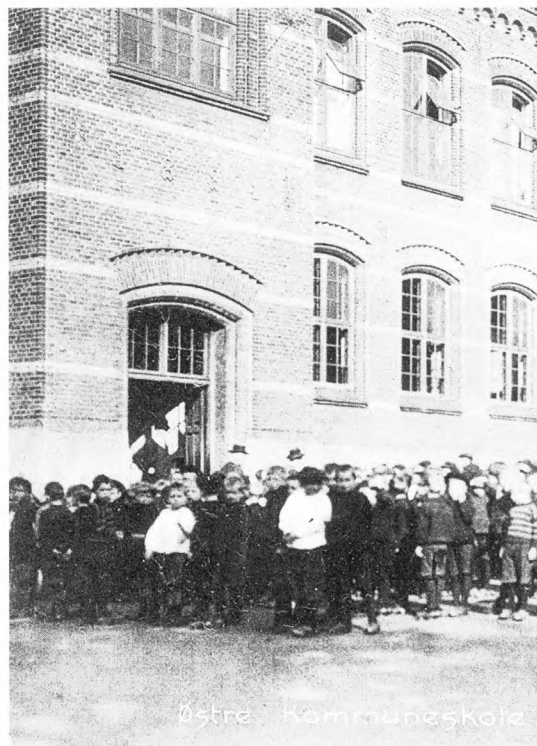
Alligevel er den fattigdom, de fleste meddelere beskriver blandt arbejdere i Horsens, påfaldende ens. I det arbejderhjem, hvor Karen Larsen voksede op før 1. verdenskrig, var faderen arbejdsmand og moderen gjorde rent. Barndomshjemmet på Åboulevarden beskriver hun således: *“Det var et fattigt og primitivt hjem. To menneskers stræbsomme slid, usselt betalt, blev kun til fra hånden og i munden.... Mine forældre søgte efter bedste evne at gøre det så godt for os som det var muligt, men når krybben er tom osv., (og) det fik vi børn alt for ofte at mærke den var. Hjemmet var præget af arbejde og alvor. Kærtegn og ømhed kendte vi ikke til. Glæderne var få, men alligevel har vi altid været glade for vores hjem og vore forældre.”*¹¹.

På lånekontoret for at få mad på bordet

Moderen kæmpede sin egen daglige kamp for at få brød på bordet. Hendes sidste udvej var at gå på lånekontoret. Herom skriver Karen: *“Mange af de ting, vi kunne undvære, gik tit til lånekontoret, når mor ikke vidste, hvordan hun skulle skaffe mad til os.... Mor sad ikke altid med ved bordet, af den simple grund, at der ikke var mad nok. Mand og børn skulle have. Senere har mor fortalt os, at hun ofte måtte nøjes med en tør brødskorpe og kartofler.”*¹¹ Det gik dog galt for moderen, engang da hendes mand skulle til fest i sin fagforening. Karen husker det således: *“Far stod i Arbejdsmandenes Fagforening. Der var han somme tider til møder og generalforsamling. Engang han skulle af sted, var der en værre ballade, for mor havde pantsat fars tøj. Da ønskede man sig så lille, at man kunne krybe i et af de musehuller,*

der var.”

Karen Larsen er den eneste af erindringskriverne, som beskriver datidens kvindesyn. Hun husker, at faderen aldrig bekymrede sig for, hvordan moderen fik de få husholdningspenge, han tildelte hende, til at slå til, og om der var penge nok til familiens husholdning. Hun skriver: *“Far bekymrede sig aldrig om vores tøj. Det var noget han overlod til mor. Når hun fik penge til husholdning, og det var altid med en tvær mine, måtte hun være tilfreds med det. Faste husholdningspenge fik mor ikke. Hun måtte tigge sig frem. Manden var altid overhovedet i et hjem, kvinden den ydmyge og underdanige, som bare skulle være der.”* Det var

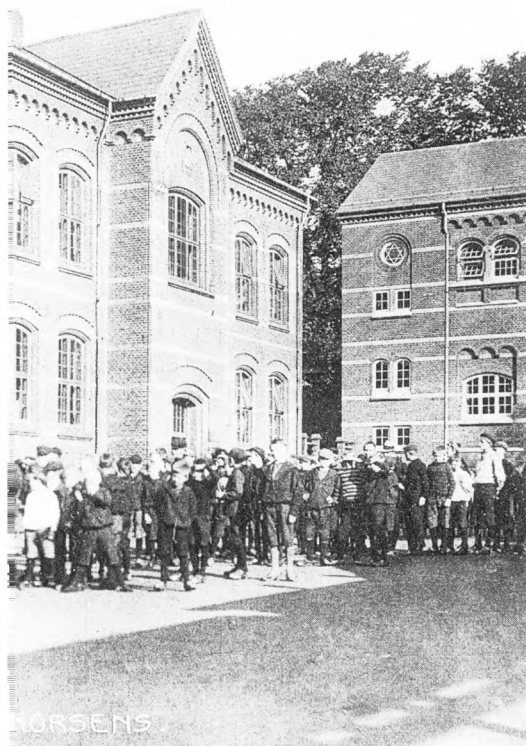

Der kaldes til mønstring på Østre Kommuneskole, nu Killegades

svært for moderen at få tingene til at hænge sammen, især med tøjet. Karen fik altid sin søsters aflagte tøj, hvilket hun her fortæller om: *“Der var kun råd til at købe en ny kjole, og den blev naturligvis købt til den største af os, min søster, der altid har været et hoved højere end mig. Når jeg fik kjolen på, nåede den langt ned på benene.... Ikke så mærkeligt, at jeg blev fuld af komplekser og mindreværdsfølelser.”*

Skolelærere, der nød at slå børnene

Næsten alle meddelelserne fortæller om Horsens Skolevæsen. Kun få af drengene

1910.

har gode minder fra byens skoler, for det ser ud, som om datidens lærere ofte slog dem og oven i købet nød det. Mange mener også, at det var minimalt, hvad lærerne gav børnene videre med i livet. Som Marius Maretti, der gik i skole fra 1893 til 1899, skriver: *“Hvad vi lærte var minimalt. De fleste af lærerne var gamle og var glade for en lang pipe tobak. Snaps og øl manglede heller ikke i skolestuen.”*¹² H.P. Granding gik i skole i årene 1886 til 1894 og husker et godt kammeratskab mellem drengene. Til gengæld husker han de fleste lærere som nogle rå børster. Granding skriver: *“Læreren (kunne) ikke lade være med at slå os over benene med spadserstokken. Det var en nydelse for mange lærere at tærsk løse på drengene. Der var særlig et par stykker, vi var bange for. Vi rystede i bukserne, når de var i nærheden. Der var særlig en, en fortrukket fyr. Når han var gårdlærer i frikvarteret, vankede der noget på klaptræerne, som han selv benævnte det. Omtalte lærer spiste sin frokost i klassen, for der var ikke noget, der hed lærerværelse dengang. Og han skulle jo have en gibbernakker til. Og når så en eller anden dreng råbte skål, og læreren ikke kunne finde den rette, så fik vi en omgang allesammen. Tre slag af spanskkrøret på ryggen. Uha, hvor det støvede. Så oprandt befrielsesdagen og skoleporten lukkede sig for sidste gang for mig. Jeg står gerne og ser på denne skolebygning, når jeg sådan med flere års mellemrum er i Horsens. Det rinder mig i hu, hvilket cirkus det egentligt var. Med en stab af ganske uvidende lærere og lærerinder.”*¹³

Dreng og piger gik dengang i adskilte skoler. I de indsendte erindringer er der kun to kvindelige meddelelser, som fortæller om deres skoletid i Horsens. De har

ikke samme bitre erindringer om en afstumpet skolegang, som mange af de mandlige meddelere. Men mændene beretter også selv, at omgangsformen dengang mellem drenge var rå, og det har datidens håndfaste form for pædagogik ikke modvirket.

Ugens lyspunkt: Skolebespisningen

Carl Carlsen, født 1878 i Horsens, beskriver de materielle forhold i sin barndom som meget tarvelige. Faderen var snedker, men døde som 42-årig i 1889. Moderen sad tilbage med 7 børn, og Carl husker familiens situation således: *“Så vi børn måtte have bypladser for at hjælpe mor, som begyndte at vaske for folk. Det var en streng tid for mor, at stå og vaske fra kl. 4 morgen til 8 aften for 2 kr.”*¹¹ Familien flyttede ofte, sikkert til billigere lejemål. Herom skriver Carl: *“Efter min far døde, flyttede mor til forskellige små lejligheder. Den ene var ikke bedre end den anden, men vi var jo tilfredse. Men vi fik jo også det man kalder fattighjælp. Hver uge om lørdagen kunne vi hente på Fattiggården 3,50 kr og et 8 pundes rugbrød.”* Familiens middagsmad var kartofler med fedtemadder og salt og en gang imellem grød eller stegt flæsk. Aftensmiden var brød med ost og pølse og gulerødder. Om skoletiden skriver Carl, at han ikke lærte meget og fortsætter: *“Det bedste ved skolen, det var om vinteren, at man fik et måltid mad en gang om ugen. Det glædede vi børn os meget til, og det bestod gerne af ærter og flæsk.”*

Når man har prøvet at gå sulten i seng, står de måltider, man så fik, altid i et

særligt lys. Skolebespisning blev indført i Horsens omkring 1885. Det var kun for børn, der hjemme ikke fik mad nok, sådan som H.P. Granding her fortæller: *“Det var for børn, som aldrig fik varm mad i hjemmet. Og de skulle møde med en seddel.*

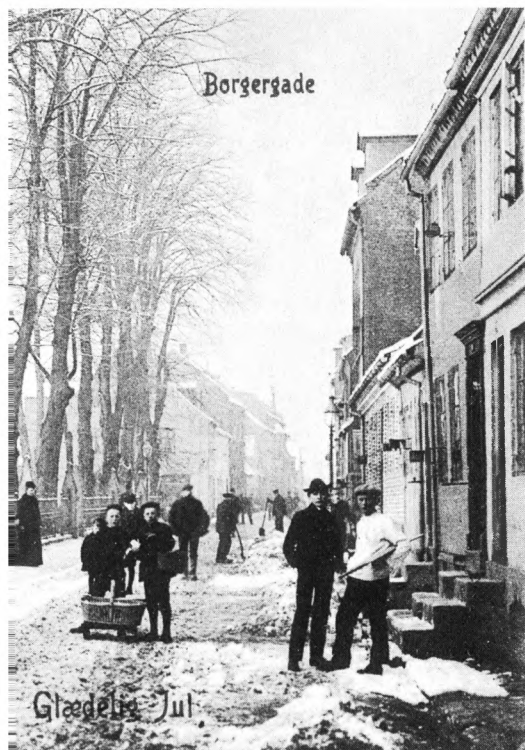

Dengang var der primært gående trafik i Horsens gader.

*Pedellen var så ude at se hjemmet efter. Der var ikke mange, der gik derned i gymnastiksalen og spiste grød eller vælling. For de fleste forældre anså det for en skamplet at få sådan noget gratis. Jeg og mine søskende har aldrig nydt noget sådant, da mine forældre anså det som de sagde, for at “være på sognet”. Folk var jo mere ærekære den gang, de ville klare sig selv.”*¹³

Uhumske karlekamre

De fleste af meddelerne havde arbejde, fra de var 10 år gamle. I Horsens oftest som bydreng eller på byens tekstil- og tobaksfabrikker. På landet som hyrde-

dreng og efter konfirmationen som tjenestekarle. Andreas Andersen blev født i 1888 på Alrø. Familien havde 3 børn, da hans mor døde i 1896. Mormoderen holdt hus for dem, men da faderen hurtigt blev gift igen, blev han og tvillingebroderen som 10-årige sendt ud og tjene. Herom skriver Andreas: *“Jeg kom på en*

*gård på 50 tdr. land. Jeg skulle hjælpe med hvad jeg kunne. Lønnen bestod af 2 par træsko, 2 pund uld, kost og logi. Jeg delte seng med karlen. Det var meget almindeligt den gang. Der kom man ud for noget, som ikke var godt for en dreng på 10 år.”*¹⁵ Hvilken form for misbrug, der var tale om, kommer Andreas ikke nærmere ind på. Længere fremme i sine erindringer omtaler han igen de uhumske karlekamre, man dengang bød landarbejderne. Det var i vinteren 1899/1900, han som 12-årig var på en gård i Glud: *“Jeg måtte også der dele værelse med karlen. Han var 60 år. Karlekammeret havde direkte indgang for hestestalden (bag ved hestene). Der var jernvindue. Det var meget almindeligt de fleste steder.”*¹⁵

Dengang havde mange af bønderne mere til overs for deres dyr, end de havde for deres tjenestefolk. Richard Nielsen var i 1920 som 12-årig dreng på landet. En dag skulle han holde hegnspæle, mens forkarlen hamrede dem ned. Mukkerten røg af skaftet og ramte ham i hovedet, så blodet stod ned ad ham. Da bonden lidt efter kom ud på marken, og så han var såret, fandt følgende ordveksling sted: *“Hvad fanden er der med knægten?” “Uha, jeg havde nær slået ham ihjel,” sagde forkarlen. “Så havde skaden ikke været så stor, der er nok af dem”, sagde bonden og så gik han hjem. Det giver faktisk et mægtigt pænt indtryk af, hvordan forholdene var for en arbejdsdreng på landet.”*¹⁶

Anton Hansen fortæller også i sine erindringer om tyendets forhold til husbond. Indtil 1912 var hans far fodermester, men det fik en brat ende, da hans yngste søn blev syg. Forældrene ville have ham til læge, men den bonde, faderen

var ansat hos, ville ikke udlåne hest og vogn. Anton beskriver bondens afslag således: *“Om det nu også var så strengt nødvendigt at få bud efter lægen, for hvad, I har forøvrigt børn nok.”* Drengen døde.¹⁷

Andreas Andersen var selv med til at prøve at forbedre forholdene for egnens karle, da han i 1916 var med til at stifte en fagforening, Landarbejderforeningen i Glud. Bønderne gjorde, hvad de kunne for at forhindre fagforeningen i at blive levedygtig. Andreas skriver herom: *“Det var ikke så let at få lokale til møder. Forsamlingshuset kunne vi ikke leje til dette formål. Og vore egne var også imod. Der var mange, der var bange (for) de skulle miste deres arbejde, hvis de meldte dem i foreningen. Vi måtte holde vore møder hos hinanden. Det var heller ikke let at være formand. Han var ilde set af*

*arbejdsgiverne.”*¹⁵

Så godt som alle leveforhold også lønningerne var bedre i byerne end på landet. Andreas selv tog konsekvensen og rejste i 1916 til Horsens, hvor han blev arbejdsmand.

Crome & Goldschmidt, byens store arbejdsplads

Horsens største arbejdsplads dengang var tekstilfabrikken Crome & Goldschmidt på Fabrikvej. Anna Poulsen husker, at fabrikkens mange arbejdere satte sit præg på gadebilledet: *“Når arbejderne kom og gik fra Crome & Goldschmidt, var der en hel folkevandring i gaden. For de fleste boede i kvarteret der omkring.”*¹⁸

I sine erindringer fortæller Marius

Petroleumsoplag på Horsens Havn. Kuskene leverede for Det danske Petroleums Aktieselskab til egnens købmænd, der solgte både til belysning og landbrugets motorer.

Byens største fabrik Crome & Goldschmidt havde store imponerende bygninger, på Fabrikvej!

Maretti, at hans forældre arbejdede der i mange år: *“Fars løn var i mange år 12 kroner om ugen. Mor fik ikke så meget, så det kneb mange gange med det fornødne. Maden var meget mangelfuld. Den bestod ofte af løftede pandekager og grød. Så der manglede både kalorier og vitaminer, men der var jo heller ikke meget tid til madlavning for mor.”*¹² Da Marius og hans søskende blev 10 år, kom de også på fabrikken: *“Ugelønnen var 1,25 kr. om ugen for 5 timers dagligt arbejde. Men til gengæld fik vi det halve af vort konfirmationsstøj, så det var en stor hjælp.”*

En anden erindring omtaler også Crome & Goldschmidt. Hans Peter Grandings forældre flyttede i 1882 fra Grejsdalen ved Vejle til Horsens, hvor begge forældre fik arbejde på tekstilfabrikken.

brikken.

Granding skriver, at dengang var hans fars ugeløn ofte kun 6 kr. Forholdene i hjemmet var tarvelige, og som Granding skriver: *“Vi måtte stå op og spise, for der var kun 2 stole.”*¹³

En udvikling så god, man ikke kan tro, den er sand

Den 5. april 1894 var første dag for Hans Peter Granding i lære som bager. Det var efter datidens forhold en god plads, både hvad værelse og kost angik. Hans Peter fortæller, at de fleste andre læredrenge dengang fik dårlig kost, og ofte sov de flere i samme seng.

Arbejdstiden var fra 0.30 midnat til kl.

Kunne arbejderbørnene komme i lære, var de sikret bedre, fast arbejde. En læreplads som her i Borgergade hos Paasch & Larsen, Petersens fabrik for mejerimaskiner.

18 om aftenen. Personalet i bageriet var mester selv, to svende og to læredrenge. Hans Peters arbejde i den første tid var at gå til hånde, gøre plader rene, fyre, feje, vaske, hugge og bære brænde samt tørve ned i kælderbageriet. Rugbrødet kom i ovnen til middag. Efter middagsmad tog læredrengene en middagslur. Hans Peter skriver herom: *“En sådan lille søvn på en time eller halvanden var jo lidt til en dreng i denne alder. Gik det ikke rask nok med at komme ud af fjerene, ja så skulle en af svendene nok være der med næven.”*¹³ Det var hårdt fysisk arbejde at være bager, for dengang var der ingen maskiner. Alt foregik med håndkraft, ælting og opslagning og ind-sætning i ovnen. Hans Peter arbejdede hele sit arbejdsliv i 56 år i bagerfaget. Han slutter sine erindringer med det

samme budskab som de fleste andre meddelere således: *“Den udvikling, der er sket i min tid, er så god, at man dårligt kan tro, at den er sand.”*

Søren Chr. Petersen kom i lære i 1888 som sadelmager. Lønnen var 2 kr. om ugen på egen kost og logi. Han husker sin læretid som “5 lange år.” Der blev arbejdet alle ugens 7 dage, dog om søndagen kun om formiddagen. Hvis man kom for sent, var der kontant afregning, hvilket han her beskriver: *“Jeg erindrer en gang, jeg kom for sent på arbejde en søndag morgen. Mesteren var streng. Han sagde: “Dreng, du kommer for sent.” Så tillod jeg mig at sige, at det var jo søndag. Så blev han rasende og jeg fik så mange lærske, af en hundepisk, så jeg var både sort og blå.”*¹⁴ Søren fortæller også, at det var svært også som udlært at stifte

familie på grund af det århundredgamle kost- og logisystem, hvor både lærlinge og svende fortsat boede under samme tag: *“Mester spiste sjældent ret meget, når han sad ved bordet sammen (med) os. Så rejste han sig og sagde velbekomme. Og så var det meningen, at vi også skulle holde op med at spise. Det gjorde vi een gang, men vi aftalte, at næste dag ville vi blive siddende og spise det, vi ønskede. Det kurerede mester. Efter den tid sagde han ikke velbekomme, før vi var færdige. Det var en sjældenhed, at en svend turde gifte (sig), for kost og logi var jo en del af lønnen. Denne ordning blev afskaffet efter 1894, da fagbevægelsens indflydelse begyndte at gøre sig gældende.”*²⁰

Top og bund i samfundet, set nedefra

Klassedelingen i samfundet var hård og

set med nutidens øjne ubarmhjertig. I det følgende fortælles nogle små træk fra erindringerne om datidens moral og etik. Carl Christoffersen fortæller her om en af familierne fra sit barndomshjem i Smedegade, som fik 14 børn: *“En træskomand, som boede i mellembygningen var særlig produktiv... Da forældrene var meget religiøse, tilhørende Indre Mission, blev børnene kørt i meget stramme tøjler. Og så ville skæbnen, at den ældste datter blev gravid udenfor ægteskab med det resultat, at hun blev forvist (fra) hjemmet, og senere ombragte barnet. At harmen og forargelsen var stor i den lille stedlige menighed, siger sig selv.”*²¹

H.P. Granding fortæller om reaktionen i skolen, da arbejderbørnene deltog i de socialdemokratiske 1. maj møder i Horsens i 1890'erne: *“Lærerne) var naturligvis konservative til det yderste. Jeg husker en af de allerførste majfester, en søndag, hvor vi børn*

Arbejds mændene kunne bruge deres erfaring fra landet, som kuske eller som vejarbejdere med heste som trækraft.

var med vore forældre. Og hvor en næsvis skolelærer bebrejdede os at gå til sådan noget samfundsnedbrydende og forbryderisk pøbelmøde. Og vi kunne bare sige hjemme, at forældrene ikke igen måtte tage børnene med til noget sådant."¹³

Erindringerne fortæller tydeligt, at for 100 år siden var det ikke agtet i Horsens at ernære sig som arbejdsmand. Men også inden for arbejdsmændene selv var der "standsforinkel". Som hos Karen Larsen hvor faderen var kusk. Han sagde sit arbejde op for selv at begynde som kludekræmmer. Med hest og vogn tog han på landet og købte gamle klude og jern op. Da han tog den beslutning, var bunden efter moderens mening nået. Karen husker det således: "Jeg husker, mor sagde til far, da han fortalte om sin plan: "Næh, ved du nu hvad Søren, vil du til at være kludekræmmer." Det synes mor var det ringeste han kunne blive, og det synes vi to piger også. Vi var nærmest flove over det og fik det også at føle. Jeg husker engang, jeg legede, hvor forvalter Jacobsens børn også var. Den ene sagde til den anden: "Hende der skal du ikke lege med, det er kludemandens datter."¹¹

Otto Bergstrøm blev født i 1889 i Horsens. Moderen var same, og faderen zigeuner. Forældrene levede af at optræde med dresserede bjørne, og straks efter fødslen kom Otto i pleje hos en skibsprovanteringshandler i Horsens. I sine erindringer beskriver Otto sin barndom som lys og lykkelig, men at han alligevel var en fremmed i sin egen barndomsby: "Men skolegangen blev ikke til ret meget. Der kunne gå lange perioder, hvor jeg overhovedet ikke besøgte skolen, og jeg tror også, at jeg har ret i den opfattelse, at man hellere så, at jeg blev

*væk. Man så på mig som en fremmed dreng, man helst ville have så lidt ulejlighed med som muligt."*⁵

I et barndomshjem, hvor Otto hverken manglede kærlighed eller mad, men i et lokalsamfund hvor han følte sig udenfor, giver hans erindringer et nuanceret indtryk af Horsens i 1890'erne. Han skriver om hjemmene dengang: "Da mine forældre jo drev forretning, fulgte det jo med, at jeg kom meget rundt til kunderne og så forholdene rundt i hjemmene. Og jeg må sige, at de mange steder virkede uhyggeligt på mig. Der fandtes dengang megen nød, elendighed og drikfældighed. De mest drikfældige var havnearbejderne, der dengang arbejdede for en elendig løn, og som i mange tilfælde brugte det meste til øl og brændevin. Forholdene i disse hjem var fortvivlede, og det gik jo altid værst ud over børnene."⁵

Borgmesteren fik knust alle sine ruder

Arbejdernes selvforståelse også i Horsens kom gennem den politiske indflydelse, de fik via Socialdemokratiet og de forbedrede leveforhold, der blev tilkæmpet gennem deres fagforeninger. I provinsen var arbejdsmændene i Horsens først, da de i 1885 stiftede "Arbejdsmændenes Fagforening i Horsens". I 1935 udgav fagforeningen et lille hefte i anledning af sit 50-års jubilæum.²² Her omtales dog ikke en stor havnearbejderstrejke i 1890'erne, hvor der blev taget ret utraditionelle metoder i brug. Men Henry Madsen husker den tydeligt og beskriver den i sine erindringer således: "En stor og meget blandet flok af arbejdsvillige, jeg vil hellere kalde dem

skruebrækkere, var sammenkaldt. De blev under politiledsagelse ført til havnen, hvor de skulle losse skibene. Havnearbejderne var mødt talrige op og hilste skruebrækkerne med hån og skældsord. Af og til fløj en flaske eller sten gennem luften. Politiet trak stavene og huggede brutalt og voldsomt ind på arbejderne. Da politiet fik havnearbejderne fordrevet fra havnen, gik de i sluttet trop ad Skolestien til borgmesterens villa. Her knustes med sten hver eneste vindue. Der blev fra villaen ringet efter politiet. Da arbejderne så politiet komme stormende med stavene i hænderne, brækkede de store stave af stakittet ved borgmesterens villa. Og med dem tog de imod politiet. Arbejderne slog til som tak for sidst. Her kunne politiet ikke klare sig, og måtte skyndsomt trække sig tilbage.”²¹

Henry Madsen slutter sin beretning herom med at fortælle, at mange af havnearbejderne blev arresterede og flere fik nogle måneders arrest. Selv om strejken måske var tabt, styrkede den alligevel havnearbejderne selvbevidsthed. Henry fortæller her om strejkens efterspil og den omtalte borgmester, som bestred denne post indtil 1899: “Af dem der fik den længste arrest, husker jeg bedst Jens Carlsen, der boede i Fugholm. Han morede sig siden med, hver gang han mødte borgmesteren, at tage hatten dybt af og sige: “Goddag hr.

borgmester!” Man kan jo ikke straffe en mand for at være høflig. Borgmester Lendrup var en meget fin mand og meget aristokratisk. Vé den dreng, der ikke fik revet huen af, når han mødte ham på gaden. For så vankede der et rap af hans guldknappede stok. Borgmesteren holdt tjener i liberi. Når man som bydreng kom til villaen med varer, måtte man pænt blive stående på trappen, mens tjeneren nådigst tog imod varerne og betalte varerne. Borgmesteren havde paryk, og gik på en sjov trippende måde, altid med sin store danske hund i hælene.”

Med disse ord vil jeg slutte denne artikel. Skulle nogle af hæftets læsere have lyst til at vide mere om arbejderbevægelsen i Vejle Amt, både i Horsens som i de tre andre købsteder i amtet, udgav Industrimuseet i 1998 en lille bog på 72 sider, “Arbejderen”²¹. Desuden indeholder den en litteraturfortegnelse over de cirka 200 titler, der er udgivet af og om arbejderbevægelsen i Vejle Amt indtil 1998.

Landbruget satte dengang mange steder sit præg på Horsens. Som her en landbrugsmaskinforretning på Åboulevarden.

Noter:

Vær opmærksom på, at artiklens forfatter ved alle citater fra erindringerne, har brugt både nutidig retskrivning og tegnsætning.

- 1 Nationalmuseets Arbejdsmark 1959, s. 83 - 89: David Yde-Andersen: Lidt om arbejderundersøgelserne.
- 2 Arbejdererindringer. Metode, kildekritik, indsamling, benyttelse. Erhvervsarkivet 1979, s. 49-53. De benyttede arbejdererindringer er inddelt efter fag, så artiklens forfatter har selv lokaliseret de meddelere, som skriver om Horsens. Der er 4 kvindelige og 19 mandlige meddelere. Heraf er de 21 meddelere født mellem 1871 og 1889, og deraf 13 mellem 1871 og 1879 og 8 mellem 1880 og 1889. Halvdelen af meddelerne er født mellem 1876 og 1882. Yderligere er benyttet to mandlige meddelere til Industri-museets erindringsindsamling 1980-82. Disse to meddelerne er født i 1889 og 1908.
- 3 Typograf Jens Chr. Juliusen, f. 1884. Erindring nr. 2235, indkommet 1955.
- 4 Arbejdsmand Aksel Møller Peter Mikkelsen, f. 1876. Erindring nr. 123, indkommet 1951.
- 5 Maler Otto Bergstrøm, f. 1889. erindring nr. 2305, indkommet 1955.
- 6 Her i noten refereres til de lønninger, meddele-re fra Horsens skriver om.
Syerske Laura Thygesen fortæller, at hun som 14-årig i 1877 kom i huset hos en bagermester i Horsens. Kost og logi samt årsløn 24 kr. Logiet beskriver hun således: Et værelse ved siden af bageriet, uden vinduer, nødtørftigt møbleret og befængt med væggetøj. Som 16-årig i 1879 avancerede Laura til bagerjomfru på kost og logi med en årsløn på 48 kr. Voksenløn for hende som 20-årig stuepigeende i Horsens 1883 var med kost og logi samt 80 kr. om året. Der kendtes ikke til ferie, og fridage var en 1/2 dag hver anden søndag.
Yderligere oplysninger om datidens lønforhold: Sadelmager S.C.Pedersen om sin fars dagløn som landarbejder indtil 1882, om vinteren 65 øre og om sommeren 85 øre. Samme år blev faderen murerarbejdsmand med en dagløn på 2 kr. Årslønninger omkring 1900 på landet opgives af møllersvend Søren Madsen således: Faglærte mænd på pladser med kost og logi var 360 kr. for en møller, 300 kr. for en smedesvend,

mens en voksen forkarl hos bønderne højst fik 250 kr. Året efter (1901) var ugelønnen for en faglært former 21 kr. hos Paasch & Larsen, Petersen, Horsens. (Niels Hansen, erindring nr. 826).

- Arbejdsmændenes Fagforening i Horsens giver i sit 50-års festskrift 1935 gode oplysninger om lokal tarifføn for deres medlemmer ca.1900, hvor arbejdsdagen var på 10 timer til en timeløn på 30 øre.
- 7 Forretter Jens Fischer Hansen, f. 1878. Erindring nr. 1205, indkommet 1955.
 - 8 Syerske Laura Thygesen, f. 1863. Erindring nr. 1660, indleveret 1955. Også andre af erindringerne fortæller om familier, hvor mange udvandrede. Som Karen Larsen (Nr. 1329), hvis mor var udvandret fra Sverige til Danmark, og siden ikke havde kontakt med familien i Sverige. Det meste af hendes fars familie var udvandret til Amerika, og heller ikke han havde forbindelse med dem.
 - 9 Horsens havde to institutioner for de fattige: Forsørgelsesanstalten på Fabrikvej 2, opført 1873, med plads til 50 gamle, uarbejdsdygtige fattige. De blev beskæftiget på et brændeskæveri, hvis produktion blev solgt til byens borgere. Samt Tvangsarbejdsanstalten på Tugthusvej, nær ved Horsens Tugthus, bygget 1864. Den husede mænd og kvinder idømt tvangsarbejde som straf for løsgængeri og betleri. Stedet var opført af og drevet for Vejle Amt og Skanderborg Amt, samt købstæderne Horsens, Vejle og Skanderborg.
 - 10 Typograf Carl Christoffersen, f. 1882. Erindring nr. 252, indleveret 1954.
 - 11 Karen Larsen, f. 1902. Erindring nr. 1329, indleveret 1955.
 - 12 Kusk Marius Maretti, f. 1886. Erindring nr. 1540, indkommet 1955.
 - 13 Bager Hans Peter Granding, f. 1879. Erindring nr. 1167, indkommet 1954.
 - 14 Gartner Carl G. Carlsen, f. 1878. Erindring nr. 1785, indkommet 1955.
 - 15 Landarbejder Andreas Andersen, f. 1888. Erindring nr. 1791, indkommet 1955.
 - 16 Arbejdsmand Richard Nielsen, f. 1908. Industri-museet, arbejdererindring 03/003/01. Af "Rapport om indsamling af arbejdererindringer i Horsens 1980-82", fremgår det, at en projekt-gruppe indsamlede 195 erindringer. Der blev

- interviewet 112 mænd og 83 kvinder og heraf var 2/3 af mændene faglærte. Her i artiklen er kun brugt to af disse erindringer.
- 17 Her citeret fra Vejlebogen 1997, artikel om "Teglværker i Grejsdalen", s. 40.
 - 18 Anna Poulsen, byskildring af Horsens 1880-1900. Erindring nr. 1307, indkommet 1955. Forholdene for Crome & Goldschmidt arbejdere i årene 1860-1929 er beskrevet i "Arbejderen", Industrimuseet 1998, s. 30 - 36.
 - 19 Sadelmager Søren Chr. Petersen, f. 1874. Erindring nr. 130, indleveret 1952.
 - 20 Den hændelse, Søren Petersen her fortæller, fandt sted da han i årene 1894-96 gik på valsen, i den tyske by Oldesloe mellem Neumünster og Lübeck, men kunne lige så godt være foregået i Danmark.
 - 21 Typograf Carl Christoffersen, f. 1882. Erindring nr. 252, indleveret 1954.
 - 22 Arbejdsmændenes Fagforening Horsens 1885-1935. 31 s., Horsens 1935.
 - 23 Smed Henry Madsen, f. 1889. Industrimuseets arbejdererindringer 03/014/01. Se note 16 om disse erindringer.
 - 24 Arbejderen. Udstillingskatalog i anledning af LO-100 år i Vejle Amt. 72 s. Industrimuseet, Horsens 1998. Pris 12 kr. + evt. forsendelse. Bidrag af Lilli Gyldenkilde, Bernhard Tastesen samt artikler af John Juhler Hansen, Peter Thorup og Ulla Kofod-Olsen om arbejderbevægelsens start i Vejle Amt, tekstilindustrien i Horsens, Vestbirk, Kolding, Fredericia og Tørring.

Alle illustrationer er lånt af Erik Carell, Rårup pr. Juelsminde.

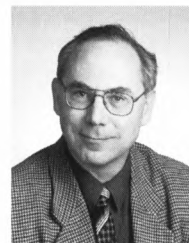
Nogle træk af konfirmationens historie

Af Jørgen Peder Clausager

At Martin Luther i 1522 har kaldt konfirmation for "abespil og narreværk" kommer vel bag på de fleste.

I 1832 indførtes skudsmålhbøger for alle tjenestefolk; bogen blev udstedt af præsten som regel i forbindelse med konfirmationen. Påtegninger fulgte, når den unge flyttede eller skiftede plads i sognet. En vestjysk konfirmation i 1829 varede 5 timer i kirken.

Disse kendsgerninger fremdrager cand.mag. Jørgen Peder Clausager i sin artikel. Sit daglige virke har Jørgen Clausager i Fredericia på Lokallhistorisk Arkiv, som han leder med stor entusiasme.

Teologisk baggrund og lovgivning

Ordet konfirmation kommer fra latin og betyder "bekræftelse" eller "stadfæstelse". I kirkelig sammenhæng er konfirmationen en bekræftelse af dåben, og som kirkelig handling blev den af oldkirken begrundet i Apostlenes Gerninger 8,17, hvor der om de døbte samaritanere står, at "apostlene lagde hænderne på dem, og de fik den Helligånd". I den græsk-ortodokse kirke følger konfirmationen umiddelbart efter dåben, som et "segel på Helligåndens gave". I den romersk-katolske kirke derimod udvikledes konfirmationen til et selvstændigt sakramente, som kun måtte forvaltes af en biskop (jfr., at det var apostlene, som foretog håndspalægningen), og som tidligst måtte foretages, når konfirmanden var syv år gammel og vel undervist i troen. Ved reformationen brød Martin Luther også med

den katolske konfirmation som et "selvopfundet sakramente" (idet den ikke var indstiftet af Kristus selv); han kaldte den endog (i "Vom Ehelichen Leben" fra 1522) for "abespil og narreværk". Konfirmationen som kirkelig handling gled derfor helt og holdent ud af mange lutherske kirker, men blev beholdt i f.eks. den anglikanske kirke, hvor det den dag i dag er biskoppen som foretager konfirmationen, efter at konfirmationsforberedelsen har fundet sted hos sognepræsten. Også flere af de reformerte kirker bibeholdt konfirmationen, som en gudstjeneste, der markerede afslutningen på de unges oplæring i deres kristelige børnelærdom, og ved hvilken de unge for første gang gik til alters. På dette aspekt, altså de unges kristendomsoplæring, lagde Luther den allerstørste vægt, og som en hjælp hertil var det, at han i 1528/29 udarbejdede Den lille Katekismus, der i

mere end 400 år skulle blive lærebogen for kristendomsundervisningen for unge. Luther var heller ikke selv afvisende overfor en afslutning af katekismusundervisningen med en overhøring af de unge i kirken, afsluttet med præstens og menighedens forbøn for de unge under præstens håndspåleggelse. Men det var Luther meget om at gøre, at det blev opfattet som en blot og bar kirkelig ceremoni, og ikke som en sakramental handling. - Efterhånden kom man i nogle lutherske kirker ind på at opfatte den beståede katekismuseksamen (eller "konfirmationen") som en forudsætning for altergang, således den danske biskop Peder Palladius, der i sin visitatsbog fra

1553 kalder katekismuseksamen for "stadfæstelse til at gå til sakramentet" (d.v.s. nadveren), og benævner den "den rette firmelse eller konfirmats"; men det var ikke Luthers egen idé.

I mange lutherske kirker, deriblandt den danske, bevirkede bekymringen for, at konfirmationen skulle blive opfattet som et sakramente, imidlertid, at man i lang tid ikke ville genindføre den som en rituel, kirkelig handling. Da det endelig skete, i begyndelsen af 1700-tallet, var det den reformerte model, man skævede til, altså konfirmation som afslutning på undervisning i katekismuslærdommen. En form for konfirmation var allerede i

Reformert Kirkes konfirmander 1901. Konfirmanderne fra Reformert Kirke havde tradition for at blive fotograferet uden præsten - men denne skik er nu også kendt fra konfirmandhold i folkekirken fra de første år af det 20. århundrede. Billedet er interessant ved at dokumentere overgangen fra sorte til hvide konfirmationskjoler.

1600-tallet genindført i Slesvig-Holsten, og den 13. januar 1736 udkom i Danmark "Forordning angaaende den tilvoxende Ungdoms Confirmation" - tidspunktet var bl.a. valgt for at markere 200-års jubilæet for reformationens indførelse i Danmark i 1536. Konfirmationsforordningen 1736 var båret frem af de samme pietistiske tanker som skoleforordningen af 23. januar 1739, nemlig ønsket om, at børnene gennem oplæring i religionen skulle komme til personlig tro; hovedvægten i forordningen ligger derfor også på kristendomsundervisningen, og en overhøring af hver enkelt konfirmand indgik som et væsentligt led i konfirmationsgudstjenesten.

1736-forordningen fastsatte ingen bestemt alder for confirmationen; i §5 siges blot, at læreren (d.v.s. præsten) skal påse, "at ikke alt for mange antages til Confirmation paa engang, og at derved mere reflecteres paa deres Dygtighed, end paa deres Aar". Men ved forordning af 25. maj 1759 fastsattes som hovedregel en minimumsalder for confirmationen på 14-15 år. Som tidspunkt for confirmationen fastsattes 1. søndag efter påske - efter oldkirkens eksempel; hvis menigheden var stor, kunne man desuden benytte 1. søndag efter mikkelsdag (mikkelsdag falder den 29. september) og 1. søndag efter nytår som konfirmationssøndage. Den sidstnævnte mulighed er vist ikke blevet meget benyttet, i hvert fald ikke i landsognene; dér dannede der sig i 1800-tallet tradition for forårs- og efterårskonfirmation, i tilknytning til udskrivning af skolen og de to skiftedage 1. maj og 1. september.

1736-forordningen påbød (i §3) præsten at udarbejde et register over de børn, der skulle konfirmeres, men ejendommeligt nok fastsatte den ingen bestemmelse om, at præsten skulle indføre confirmationerne i kirkebøgerne; en sådan bestemmelse kom først ved reskriptet af 1. december 1812, der indførte dobbelt kirkebøgføring og nye fortrykte kirkebøger, der i de fleste sogne blev taget i brug i løbet af 1814. Relativt få præster indførte af egen drift deres konfirmander i kirkebogen lige fra 1736; de fleste begyndte på det nogle år efter; og relativt få begyndte først at bogføre konfirmanderne i 1814. På det lokale plan, indenfor Fredericia Kommune, har vi konfirmander i Michaelis kirkebog fra 1736; i Trinitatis og Erritsø Sogne begyndte man først at bogføre dem i 1794; i Taulov fra 1797 (med en lakune 1811-15), og i sognene Herslev, Pjedsted, Bredstrup og Vejlby er konfirmandlisterne først bevaret fra 1815/16 (i Bredstrup og Vejlby Sogne er kirkebøgerne fra før 1814 gået til i deres helhed, vistnok under treårskrigen; her er konfirmanderne bogført fra begyndelsen af de bevarede kirkebøger). - De registre, som præsten i henhold til 1736-forordningen skulle udarbejde, men som ikke er ført i kirkebogen, er alle gået tabt.

1736-forordningens §1 fastsatte, at confirmationen skulle være en "almindelig pligt, som alle børnene i menigheden, ingen undtagen, skal nødvendig være bunden til", og for at sikre opfyldelsen af denne pligt, blev confirmationen gjort til betingelse for opnåelsen af forskellige

samfundsmæssige rettigheder. Man kunne f.eks. ikke blive trolovet eller gift, ikke fæste gård, ikke blive soldat, uden at være blevet konfirmeret. - I 1822 blev det pålagt præsterne at udstede skudsmålsattester, og fra 1832 indførtes skudsmålsbøger for alle tjenestefolk. Skudsmålsbogen blev udstedt af præsten, som regel i forbindelse med konfirmationen, og indledtes med oplysning om bogens indehavers fødsel, dåb og konfirmation. Sidenhen skulle bogen påtegnes når karlen eller pigen flyttede og skiftede plads, både i sognet, som man flyttede fra, og i sognet, som man flyttede til. Påtegningen blev i landsognene indtil 1875 foretaget

af præsten, der samtidig indførte skudsmålsbogens indehaver i kirkebogens afgang- eller tilgangsliste; disse kirkebogsrubrikker var også blevet indført ved 1812-reskriptet, men i mange sogne er præsten først begyndt at føre dem i begyndelsen af 1820'erne eller -30'erne, utvivlsomt i sammenhæng med indførelsen af først skudsmålsattesterne og siden skudsmålsbøgerne. I tyendeloven af 10. maj 1854, §51 flg., gentages bestemmelserne om skudsmålsbøger, men da der ved junigrundloven af 1849 var blevet indført religionsfrihed i Danmark, er der ikke længere krav om konfirmation, hvorfor tyendelovens §54 har følgende affat-

Trinitatis og Vejlbys konfirmander efteråret 1925 med residerende kapellan Holger Pedersen. På dette tidspunkt havde kapellanden ingen embedsbolig med konfirmandstue; endvidere var der tale om sognegårde, hvor konfirmandundervisningen kunne foregå. Derfor foregik undervisningen som det ses i Missionshuset. Andre konfirmandbilleder med Holger Pedersen er optaget foran Højskoleforeningens ejendom i Prinsessegade 35 - så sol og vind har været delt lige mellem grundtvigianere og missionsfolk. Af flokken på billedet er 2/3 fra Fredericia og den sidste tredjedel fra Vejlbysogn - som altså har måttet tage ind til byen for at gå til præst.

telse: I skudsmålsbogen indføres "naar og hvor Barnet er født, om det er døbt og konfirmeret, og i saa Fald, hvor og naar". - Fra 1875 overgik påtegningen af skudsmålsbøgerne og førelsen af af- og tilgangslisterne på landet til sognefogederne; i købstæderne var det allerede i 1850 overgået til politikmyndigheden. Ved tyendelovens afløser, lov nr. 343 af 6. maj 1921 om retsforholdet mellem husbond og medhjælper, blev skudsmålsbøgerne og sognefogedens af- og tilgangslister helt afskaffet, og få år efter, i 1924, indførtes folkeregistrene til at holde styr på folks flytninger. I og med at skudsmålsbøgerne

Pjedsted sogns konfirmander foråret 1915 med sognepræst Magnus Ravn og hans kone og datter. Indtil 1938 blev Pjedsted-konfirmanderne fotograferet i dagligtøj - men lige som på dette billede udenfor præstegården og med præstens familie med på billedet.

indeholdt oplysninger om konfirmationen, kom denne til at blive en forudsætning for at få tjeneste.

I kirkebøgerne fra 1814 indrettedes en rubrik i konfirmationsafsnittene til indførsel af præstens "Dom angående Kundskab og Opførsel"; denne rubrik forblev i brug indtil 1902, men blev naturligvis hyppigt udfyldt ret stereotyp, f.eks. "gode kundskaber - sædelig". Den største variation finder man i rubrikken om kundskaber, hvor de almindeligste benævnelser er "Meget god", "god" og "ret god", men hvor man også kan finde varianter, fra "ypperlig", "fortrinlig god", "ret ordentlig", "skikkelig god", og til "nogenledes", "tålelig", "middelmådig", "temmelig ringe", "meget tarvelig" og "ringe". Trinitatis-præsten skrev om en piges kundskaber: "ringe (meget forsømt)", men hendes opførsel var dog "ret god". Opførslen karakteriseres som "meget god", "god" eller "ret god" (det sidste sjældent!). I andre sogne er en enkelt gang påtruffet prædikatet "flygtig" om en konfirmands opførsel. Senere i århundredet gik mange præster over til at bruge karakterer som ug, mg, g og tg i rubrikken. Pastor Gad i Herslev-Viuf noterede hyppigt i rubrikken, hvis en konfirmand var "tunghørig", havde dårligt syn på et øje, havde "indskrænkede åndsevner" eller var "overmåde svag af legeme". I 1838 skrev han om en dreng: "Har en meget besværlig og næsten uforståelig Udtale".

I memoirelitteraturen har vi massevis af skildringer af konfirmationen, set ud fra

konfirmandens synspunkt. Nogle af dem er mere kulturhistorisk givende end andre. Severin Weiersøe fortæller om sin konfirmation i det vestjyske Borbjerg Sogn i 1829: "Så er jeg da blevet konfirmeret, og det gik grumme godt; jeg blev rigtig flyttet op og stod næst ved præstens søn, der stod allerøverst. Vi læste godt ..., hele lærebogen blev gennemgået ... Jeg var ret pæn ved denne lejlighed, havde fået lyseblå bukser og én af min faders klædeskjoler omgjort. Støvlerne havde jeg lånt af Jørgen Hansen heroppe i heden. Da vi var blevet overhørt, holdt præsten en køn tale, så at både han og kirkefolkene græd derover. Den gang præsten talte om, hvorledes forførelsen til ondt ville møde os i verden, når vi kom ud fra vor fader og moder, og disse ikke kunne advare os, og jeg så vandtårerne trillede ned ad min moders kinder, blev jeg ikke så lidt bevæget og kom til at græde, ellers ikke. Pigerne græd næsten hele tiden, mange af dem vidste ikke hvorfor. Det varede 5 timer i kirken, inden alting blev færdig. Vi kom, ligesom de plejer denne dag, først hjem kl. 5 om eftermiddagen. Det er lang tid at stå, inden man kan få noget at spise".

Forfatterinden Maria Andersen (1876-1941) er kendt for bøgerne om Tude-Marie, der i overvejende grad indeholder selvbiografisk stof fra hendes opvækst i et københavnsk arbejdsmiljø. Skildringen af hendes konfirmation - i (den københavnske) Trinitatis Kirke - viser, at konfirmanderne også for 100 år siden gik mere op i fest, tøj og gaver end i den kirkelige side af højtiden; men i modsætning til

nutiden var konfirmationen stadigvæk skellet mellem barndomstilværelsen og voksenlivet: "Konfirmationsdagen kom. Moderen havde haft meget besvær med at skaffe konfirmationsudstyret til Marie, men nu var det da fra hånden. ... Da Marie var færdig, spejlede hun sig grundigt. Det var synd at sige, at hun så godt ud. Den sorte kjole nåede lige til jorden og var syet i stram figur. Den havde høj flip og pibestrimmel i halsen. Håret havde mor glatkæmmet; de lange fletninger var det eneste, der voksede og trivedes på Marie, der stadig var tynd og bleg. Hun ville nok ønske, at hun var noget større, men ellers var hun ret godt tilfreds med resultatet og syntes selv, at hun så voksen ud. ... (I kirken) ved siden af Marie sad to piger i hvide kjoler, de havde små slag med svanedun i kanten, så hun syntes pludselig, at glansen var ved at gå af den sorte kjole. Men så gav hun sig til at tænke på alt det rare, der ventede hende, når hun kom hjem, og så fik hun sit gode humør igen. Overhøringen gik godt; de blev overhørt i hold, og ingen mærkede, at Marie ikke havde kunnet svare på ret meget. Så talte præsten så kønt, at hun var helt betaget af stundens alvor og lovede sig selv, at hun altid ville være så god, som præsten havde lært hende, at man skulle være. - Bare hun nu ikke fik syv brocher ligesom (storesøster) Amalie".

I skildringen af Maries konfirmation i den københavnske kirke omkr. 1890 antydes et problem, der efterhånden var blevet påtrængende i de store hovedstadsogne med op til mere end 50.000 indbyggere: De deraf følgende mammutkonfir-

mationer udviklede sig til rene paradeforestillinger, jfr. overhøringen, der foregik i hold. Efter 1736-ritualet skulle konfirmanden ved konfirmationen bekræfte det dåbsløfte, som ved dåben var givet af andre på hans vegne. Den betydning, der var tillagt dette individuelle løfte, blev gjort til en farce, når løftet blev aflagt i hold. Derfor indførtes ved konfirmationsanordningen af 1. februar 1909 et alternativt ritual, hvor konfirmandens løfte blev sløjft, og vægten i stedet blev lagt på, at Gud ved konfirmationen bekræftede dåbens gave; ud fra denne betragtning er det - lidt firkantet - blevet hævdet, "at konfirmanden ikke skal sige ja til noget som helst" (firkantet, fordi konfirmanden jo dog har valgt at blive konfirmeret). I forarbejdet til 1909-anordningen blev de nye menighedsråd - der var blevet oprettet i 1903 - for første gang rådspurgt i et lovgivningsarbejde; og anordningens væsentligste punkt er nok, at den bibeholdt konfirmationsforberedelsen som en forudsætning for konfirmationen; i perioden fra 1736 til 1909 var den oprindeligt tætte forbindelse mellem kirke og skole jo i nogen grad blevet løsnet, og derfor var det af betydning for kirken at forberede børnene til konfirmationen, indføre dem i den kristne børnelærdom og gøre dem fortrolige med gudstjenesten og kirkens liv.

Konfirmationen i 1900-tallet: Et lokalt dokumentationsprojekt

I slutningen af 1800-tallet, da fotograferingen var blevet udbredt til hele landet, blev det almindeligt, at der blev taget

gruppebilleder af skolebørnene med deres lærer(e). Denne skik blev efterhånden også taget op af præsterne, der fik fotograferet deres konfirmandhold; en del af de ældre af disse billeder fandt efterhånden vej til Lokalhistorisk Arkiv sammen med andre fotos, der afleveredes eller udlåntes til kopiering. Da disse gruppebilleder både har kulturhistorisk og personallhistorisk værdi, opstod i 2001 den tanke at søge at få tilvejebragt komplette rækker af gruppebillederne af konfirmandholdene fra sognene i Fredericia Kommune.

Når konfirmandholds-billederne blev valgt fremfor skolebillederne som genstand for en systematisk indsamling, skyldes det, at opgaven skønnedes mere overkommelig; mens hvert enkelt barn i de fleste tilfælde er blevet fotograferet to, tre eller flere gange i løbet af sin skoletid, så er konfirmanderne kun blevet fotograferet én gang; og ved at satse på billederne af konfirmandholdene ville vi også få billeder af de unge mennesker på tærskelen til den voksne alder, hvorved billedserierne som portrætserier vil få større værdi. Et væsentligt formål med billedindsamlingen var det nemlig også at tilvejebringe et "portrætgalleri", der ville kunne bruges ved datering og identifikation af andre fotografier, som indleveres til Lokalhistorisk Arkiv uden oplysninger om de afbildedes identitet eller billedets alder. Eftersom et konfirmandholds-billede kan dateres meget præcist, vil en serie af dem også kunne give et væsentligt bidrag til oplysning af forandringerne i tøj- og hårmoder gennem årene. Endelig må den personallhistoriske betydning af

at have et sådant, næsten fuldstændigt, billedgalleri over et lokalområdes befolkning gennem det meste af et århundrede ikke overses.

Nu, knap to år efter at billedindsamlingen blev sat i værk, kan der gøres en foreløbig status og knyttes nogle kommentarer til indsamlingens resultat. Forventningen om, at næsten alle konfirmandhold er blevet fotograferet, er blevet opfyldt. Det har vist sig, at præsterne i vort område har indført skikken med fotografering i årene fra omkring 1920, og i et enkelt tilfælde, nemlig Reformert Menighed, endog fra år 1900. Den videre indsamling kan meget vel afsløre, at man i de fleste sogne er begyndt endnu tidligere, og at der er tale om ubrudte eller næsten ubrudte rækker af billeder siden

begyndelsestidspunktet. Mange gange er traditionen indført, når der er kommet en ny præst til sognet; det er f.eks. netop tilfældet i Reformert Menighed, der fik ny præst i 1897, og hvorfra vort ældste konfirmandbillede, fra år 1900, stammer. Pjedsted og Bredstrup Sogne fik ny præst i 1933, og derfra er vort ældste konfirmandbillede af forårsholdet 1934. Også i Fredericias bysogn Sct. Michaelis blev skikken indført kort efter et præsteskit: sognet fik ny præst i 1915, og fotografering fra og med 1918. Andre steder ser det ud til, at den siddende præst har taget idéen op og begyndt med konfirmandfotograferingen - således i Fredericia Trinitatis Sogn i 1919, hvor sognepræsten havde siddet i embedet siden 1900, og den residerende kapellan siden 1912.

I alt er der til dato indsamlet 151 bille-

St. Michaelis Sogns konfirmander foråret 1948 med sognepræst H.A. Nissen. Et eksempel på de enorme konfirmandhold, som både Sct. Michaelis og Trinitatis Kirker havde i første halvdel af århundredet. I Trinitatis Kirke var det i 1920'erne almindeligt med over 100 konfirmander hos sognepræst J.C. Manniche på en og samme dag - man fundere på, om konfirmationerne dog ikke har været fordelt på to tjenester .

der fra Fredericia kommunes 10 sogne samt trossamfund, spændende i tid fra 1900 til 2002. Fra og med 2002 erhverver Lokalthistorisk Arkiv billeder af alle konfirmandholdene fra de fotografer, som tager dem. Der er grund til at tro, at antallet af ældre billeder kan vokse kraftigt - et tilsvarende projekt i forfatterens tidligere stilling på Byhistorisk Arkiv i Sæby, en kommune med otte sogne, indbragte frem til 1995 næsten 1000 billeder, med det ældste fra 1910.

En sammenligning af billederne fra de forskellige pastorer afslører både forskelle over tid og nogle ganske interessante forskelle mellem pastorerne.

De ældste billeder, fra Reformert Menighed fra århundredskiftet og frem, er atelierbilleder, hvor konfirmanderne er fotograferet i fotograf Carl Christensens atelier i konfirmationstøjet, men uden at præsten er med.

I Michaelis Kirke er fotograferingen i begyndelsen foregået i præstegårdens have, med konfirmanderne opstillet i deres daglige tøj og med præsten i billedet. Allerede i 1930'erne går man dog i Michaelis Kirke over til at fotografere konfirmanderne i kirken, opstillet i koret, men stadigvæk i dagligtøj. Disse billeder er sandsynligvis taget en af de sidste gange, konfirmanderne har været til forberedelse inden konfirmationen.

I Trinitatis Kirke er et af de ældste billeder, fra 1919 med pastor Manniche, også optaget inde i kirken; men ellers er Trinitatis-konfirmanderne helt frem til efter 2. verdenskrig fotograferet uden-dørs, enten foran kirkedøren, eller foran

døren til det sted, hvor forberedelsen fandt sted, enten Missionshuset i Nørre Voldgade eller Højskolehjemmet i Prinsessegade. Først i 1950'erne er Trinitatis-konfirmanderne atter fotograferet inde i kirken. Fælles for disse to bysogne er, at billederne helt op i 1970'erne er taget med konfirmanderne i dagligtøj.

Fra Christianskirken har vi et billede fra 1950'erne, hvor konfirmanderne er fotograferet inde i kirken i konfirmandtøjet, men i 1975 er de i samme kirke fotograferet i dagligtøj.

I Erritsø har vi en serie billeder fra 1940'erne, hvor billederne afvekslende er taget inde i kirken eller uden for kirkedøren, men i begge tilfælde med konfirmanderne i dagligtøj.

I Pjedsted (og indtil 1942 Bredstrup) er konfirmanderne fra 1934 til -39 fotograferet i "civil" på præstegårdens trappe, og ikke alene pastor Ravn, men også hans kone og børn, er gerne med på billederne. Billederne understreger på denne måde 1736-forordningens ord i §4 om, at læreren (præsten) skal lade ungdommen komme til sig i sit hus for at undervise dem i deres kristendom. I 1940 er fotograferingen foregået sammesteds, men i festtøjet. Fra midt i 1940'erne er de fleste billeder af Pjedsted-konfirmanderne taget i atelieret hos fotograf N. Dahl Stensgaard i Børkop. Uanset konfirmandernes påklædning på billederne er pastor Ravn i "civilt" jakkesæt. Pastor Granild, der efterfulgte pastor Ravn i Bredstrup ved pastoratsdelingen i 1942, fik billederne taget i kirkens kor, med konfirmanderne i festtøj og sig selv i ornat.

Sort/hvide billeder er nogle steder ble-

vet benyttet indtil midten af 1970'erne; men overgangen til farvefotos er sket gradvist siden slutningen af 60'erne og i den sidste snes år har de været enerådende. Ligeledes er det nu så godt som alle steder skik at samle konfirmanderne til fotografering umiddelbart før eller efter konfirmationsgudstjenesten. Billederne fra de forskellige sogne er altså nu mere ensartede. Det er de også på en anden måde: Hvor flere skoleklasser bliver konfirmeret ved samme gudstjeneste er det i nutiden skik at fotografere dem hver for sig sammen med præsten, så der som regel ikke er mere end en 20-25 konfirmander på hvert billede. Går vi tilbage i tiden, har vi i bysognene ikke sjældent billeder med 100 konfirmander.

Ene af Fredericia Kommunes kirker har Hannerup Kirke siden omkr. 1990 traditi-

on for ikke at entrere med en professionel fotograf om at tage et "officielt" billede af konfirmanderne. Her arrangerer man til gengæld nu konfirmanderne til fotografering, sådan at forældre og andre selv kan tage de gruppebilleder, de ønsker. En af kirkens præster har gennem en årrække samlet disse billeder og sat navne på, så at vi fra denne kirke faktisk har den bedste dokumentation af konfirmanderne - men uægteligt med billeder af en lidt uensartet kvalitet!

Fra andre sogne ved vi, at konfirmandstuen eller menighedsløkalerne er udsmykket med rækker af sognets konfirmandbilleder. Det gælder også billeder af konfirmanderne fra Døveskolen, som er bevaret på skolen meget langt tilbage i tiden.

Erritsø sogns konfirmander fra perioden 1945-1950 med kaldskapellan Poul Martin Christophersen. Et eksempel på at konfirmandholdet er fotograferet uden for kirkedøren i dagligt tøj.

Om konfirmationens "udenværker" - traditioner m.m.

Som det fremgik af ovenstående erindringsglimt fra konfirmationer i 1829 og 1890, betød tøjet meget, både for mandlige og kvindelige konfirmander. Denne tradition har holdt sig til vore dage, og kan også spores længere tilbage end til 1829; for 27. februar 1784 udkom følgende: "Placat, angaaende hvad Dragt alle og enhver, som ikke er af Bondestanden, uden Forskjel baade i Danmark og i Norge, maa give deres Døttre den Dag, de staa til Konfirmation. Efter Hans kon-

Bredstrup Sogns konfirmander den 3. april 1949 med sognepræst Sigurd Granild. Fra samme periode som de to foregående - men her er fotografen flyttet indenfor i kirken og har fotograferet præsten i ornat og konfirmanderne i "skrudlet", arrangeret foran altartavlen. Overgangen fra den ene type billede til den anden har altså været flydende - men Bredstrup-billedet fra 1949 peger frem mod den billede-type, som i dag er "standard".

gelige Majestæts Kancelliet tilkomne Befaling bliver hermed til Vedkommendes Efterretning bekendtgjort, at, som det erfares, at de unge Pigebørn, som staa til Konfirmation, paa saadan Andagtsdag besynderligen ere pyntede og ofte meget blottede, hvoraf følger, at deres Agtsomheder denne Dag og forud fæstes paa deres Pynt, og deres Andagt altsaa ikke derved befordres, men fattige Forældre endog sættes i en for dem sær tyngende Udgift, saa, for at hindre alt dette hermed forenede Onde, er det Hs. Majest.s allernaadigste Villie og Befaling, at alle og enhver, som ikke er af Bondestanden, uden Forskjel baade i Danmark og Norge, som den Dag ville give deres Døttre eller Pigebørn en ny Dragt, kunne alene give dem den af hvidt eller sort Taft, eller af andet hvidt eller sort Linned eller uldent Tøi, og, om derpaa er Garniture, maa den ikke være uden af samme Tøi som Kjolen, og i det øvrige ikke bruges paa Hovedet eller Kjolen uden simple røde eller hvide Baand; saa skal og ethvert saaledes til Konfirmationen staaende Pigebarn have sin Hals med et hvidt Tørklæde bedækket, og skulle Præsterne uden Skaansel bortvise fra Kirken hver den, som vover at møde i en Dragt, stridende mod denne Hs. Majest.s Befaling; i samme Dragt skulle og Pigebørnene kommunikere første Gang."

Om forordningen har hjulpet, turde måske være tvivlsomt; historikeren E.C. Werlauff, der var født 1781, skriver i sine erindringer om konfirmationen: "...Konfirmanderne bleve saa meget pyntede og

udstafferede, som Forældrenes Kaar tillode. Alle uden Undtagelse blev de mere eller mindre friserede. Drengene havde alle Pidsk i Haaret, og saavel disse som Pigerne vare bedækkede med Pudder. Haarskærerne maatte begynde deres Forretning tidligt om Morgenen paa Confirmationssøndagen. Da Confirmandinderne maatte forblive i deres Pynt indtil Kirketiden, kunde de ikke i Mellemtiden søge Hvile, og man sagde derfor, at Haarskærerne gik til de fattige eller til dem, af hvilke de kunne vente ringe Betaling, om Natten ...”

De forretningsdrivende har hele tiden vidst at gøre sig størst mulig fordel af konfirmationen; men stilen har skiftet, hvilket kan ses af annoncer fra forskellige perioder. Carl J. Christensen, som var indehaver af Vett & Wessels udsalg i Fredericia, reklamerede i stort opsatte annoncer i Fredericia Avis i 1889 for kjole-tøjer til konfirmander: "... sorte franske Caschemir og Merinos... for Konfirmander anbefales en fin, blød og holdbar kvalitet, 2 Alen bredt til 1 Kr. 20 Øre pr. Alen, koster ellers 1,90"; Under sit forårsudsalg tilbød samme handlende "Et Parti Korsetter til Konfirmander fra 1 Krone" N. Petersen & Co. havde et bedre tilbud til konfirmanderne: "Til Konfirmationen anbefales sorte heluldne Merinos fra 60 Øre Al., sorte halvuldne do. fra 35 Øre Al." Chr. Happich udsolgte p.g.a. flytning hele sit lager af "Salmebøger samt andre smukke Konfirmationsgaver, Gratulationskort, Buketpapir i nyt og stort Udvalg". Fredericia Materialhandel, v/Chr. Hall, averterede - lignedes i 1889:

"Til forestaaende Konfirmation anbefales: Fin gl. Portvin Fra 1m25 til højere Priser. Bordeaux, Scherry, Tokayer, Rhinske og Kirkevine af egen 'Import ..." Endelig kunne konfirmandens personlige udstyr kompletteres hos E. Schmidts Modeforretning: "Konfirmationshatte i største og billigste Udvalg anbefales".

I 1910 reklamerede Varehuset Ulrik Marcussen i stor opsætning med illustrationer i Fredericia Dagblad:

"For Herrer! For Herrer! Aarligt Udsalg. Nu staar Konfirmationen for Døren!

Det gælder for dem, der skal have deres sønner konfirmerede, at faa gode, smukke og stærke Klæder og til billigste Priser.

I min speciel Herre=Afdeling er Lageret i Konfirmations-Klædninger i disse Dage blevet forøget med 100 nye, modernesyede Habitter, ekstragodt Arbejde og gode Stoffer, som faas i 4 Prislæg:

Stærke, heluldne blaa og sorte Cheviotsklædninger fra 16,35 til 22 kr, efter Størrelse

Fine, sorte og blaa Klædes-Habitter fra 22,00 til 26,80, efter Størrelse

Stærke, heluld, graameleret og graastribede Dagligklædninger fra 14,90 til 19,80 pr. Habit efter Størrelse"

I 1941 henvendte Carstens i Hjørring sig til kunderne på følgende måde:

"De tænker ... maaske paa Konfirmationstøj til Sønnen ... Faconen ... Farven ... Prisen ...! Lad os derfor give Dem et par Tips. Det er ubetinget den klædelige toradede facon, der bruges, og mest uden Vest. ... Stofferne svinger mere og mere

over i de mørkstribe, ikke mindst paa Grund af Anvendeligheden efter "Dagen". ... og lidt om Prisen for blaa og stribe: 53,00 - 66,00 - 84,00."

En anden tidstypisk annonce fra 1940: "Det rigtige til Konfirmation: Et Statstelegram paa Festblanket". Som besættelsårene sneglede sig af sted, blev også konfirmationen ramt af mangelsituationen; i april 1945 skrev Fredericia Dagblad bekymret: "Konfirmationen vil denne Gang frembyde særlige Besværligheder for Hjemmene. Hvor i Alverden skal man kunne fremskaffe Stof til de lange Kjoler, hvor skal man skaffe Mad til Højtiden i Hjemmet? Mange Selskabslokaler melder for længst optaget, netop fordi Hjemmene ikke har kunnet løse denne Opgave."

50-60 år efter er tonen en ganske anden. Ungdommen er blevet et købedygtigt publikum med sine ganske bestemte krav, og markedsføringen er direkte og aggressiv. Både til drenge og piger fremstilles der farvestrålende brochurer med konfirmationstøjet og andendagstøjet, som det skal se ud i år; pigernes med et stænk romantik, drengenes med staffage af amerikanerbiler eller amerikanske baseballspillere. Til pigerne falbydes et væld af tilbehør til konfirmationskjolen: Mamelukker, bånd, slør, hatte etc. Der arrangeres konfirmand-modeopvisninger til lands og til vands. I februar 1991 vakte det opsigt, at en lokalavis havde fået fotograferet reklamebilleder af konfirmandtøj inde i kirken; det bragte både biskop og menighedsråd i harnisk, idet de utvivlsomt tænkte på Matthæus 21, 12-13; men

de konfirmander og forældre, som aviserne talte med, kunne ikke mobilisere nogen forargelse i den anledning. - Konfirmandbillederne fra de sidste 50 år afspejler på det tydeligste de skiftende modestrømninger inden for konfirmandtøjet: Fra 40'ernes "klædelige to-radede" til drengene, over pigernes lårkorte kjoler i 1970 og træsko i 1980 og drengenes læderjakker fra samme tid til baseballtøjet og det superromantiske pigelook i 1990.

At gaverne til konfirmanderne har skiftet karakter, kan også aflæses i annoncerne: I 1945 averterede guldsmed Otto Andersen: "Gør Dagen uforglemmelig for Konfirmanden! Giv en Gave, som kan glæde hele Livet. Et Smykke i ægte, haandsmedet Sølv, uforgængeligt og smukt ..." I Konfirmandbladet fra foråret 1996 var de mest fremtrædende annoncer for cykler, stereoanlæg og fjernsyn.

Enkelte steder kæmper præst og menighedsråd mod det gruppepres, der lægges på konfirmanderne og fremfor alt på forældrenes tegnebøger ved at anskaffe konfirmandkapper, hvorved konfirmanderne så at sige uniformeres på konfirmationsdagen; men de fleste steder opgiver man på forhånd at foreslå denne løsning, fordi man - sikkert med rette - forventer, at den vil støde på forbitret modstand fra konfirmanderne selv.

Kirken har selv taget ved lære af forretningsverdenens markedsføringsstrategi. For bare en snes år siden bestod konfirmationsforberedelsen kun af den eller de ugentlige timer hos præsten, og undervisningsmidlerne var Luthers lille Katekismus, salmebogen og Det nye Testamente.

Nu er der udarbejdet moderne undervisningsmaterialer til konfirmationsforberedelsen, og der arrangeres de allerfleste steder adskillige aktiviteter for konfirmanderne i tilslutning til forberedelsestimerne. Konfirmandklub, evt. i tilknytning til KFUM og -K, en aften om ugen den vinter, forberedelsen foregår; week-endløjre eller -løb for konfirmanderne; deltagelse i børne- og familiegudstjenester med dramatiserede indslag; og der lægges vægt på forbindelsen til konfirmandforældrene med et eller flere forældremøder. På denne måde forsøger kirken at give børnene den fortrolighed med kirken, som den ikke længere kan gå ud fra, at de har fået i barneårene. Kirken er endog selv stået på "tøjkræset": Sognepræsten i Borbjerg ved Holstebro (samme sted, hvor Severin Weiersøe i 1829 blev konfirmeret i sin fars omgjorte kjole) fik i 1991 fremstillet sweatshirts til sine konfirmander med påtrykt logo "konfirmand 1991".

Man hører ikke helt sjældent udtryk af mismod fra kirkelig side over, at det alligevel kun sjældent lykkes at fange de unge mere end den ene vinter, de går til konfirmationsforberedelse. De fleste konfirmanders baggrund er "kirkefremmed", og efter folkeskoleloven af 1975 er de sidste rester af skolens forkyndende kristendomsundervisning borte. På den anden side ser kirken det vistnok som en udfordring, på denne baggrund at kunne give de unge et mindstemål af viden om og fortrolighed med kristendom og kirke. At formen for konfirmationsforberedelsen på denne baggrund må være i støbeskeen, er en selvfølge. Rundt omkring drives

der forsøg fra kirkens side med et års supplerende kristendomsundervisning på et yngre klassetrin end den, hvor den egentlige konfirmationsforberedelse foregår, og erfaringerne herfra synes at tegne positivt. KFUM og -K arbejder med et millionprojekt, der fra eftersommeren 1992 skal tilbyde konfirmanderne i alle danske sogne supplerende oplevelser og aktiviteter under konfirmationsforberedelsen; med landssekretærens ord: Konfirmanderne skal ikke blot have viden, men også tilbud om liv.

Kirkens ønske må være, at det trods alt må være muligt at meddele de unge noget, som bundfælder sig i deres sind. Er det ikke det, vil det nemlig være rimeligt med Luther at betegne også den nuværende form for konfirmation som "abespil og narreværk".

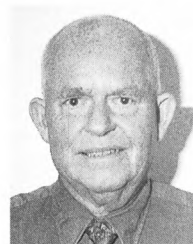

Herslev Sogns konfirmander 26. april 2002 med sognepræst Marianne Frank Larsen. Vore dages "standardtypebillede", som i de sidste godt 20 år også som en selvfølge har været i farver.

Da vi ville skyde en tysk soldat!

Af Gunnar Ebbesen

Født 1929. Pens. underdirektør i Bikuben i Kolding, formand for Selskabet Koldinghus Museets Venner i årene 1980-1997. Kasserer i fondsstyrelsen for Region III's mindesmærke på Skamlingsbanken (Klokkestabelen).

Vi fire jævnaldrende drenge – Holger, Jens, Jørgen og Gunnar – havde alle tiders tumleplads i kvarteret, der omgav det gamle Kolding Sygehus, beliggende for enden af Sct. Jørgensgade.

En ikke uvæsentlig faktor var vel også, at det ene medlem af vor kvartet – Holger – havde sit hjem på selve sygehuset, hvor hans far var ansat. Dette indebar, at vi tre andre, som boede i de tilstødende gader, faktisk havde uhindret adgang til det ellers så lukkede område, beskyttet af mure og overvågede indgange.

Sygehusets mange afdelinger med tilhørende kældre og underjordiske forbindelsesgange, de mange værksteder, sygehusets have grænsende til Kolding å, ja selv sygehusets robåd, belejligt fortøjet ved åbredden, indgik i de ressourcer, som vi havde "til vor rådighed".

Der har sikkert været adskillige sygeplejersker eller -elever, som har måttet sige farvel til en afslappende rotur på Kolding å, fordi båden "var optaget til

anden side"; at vi har været en belastning for området, kan der næppe herske nogen tvivl om.

Dertil kom, at Holger havde nogle meget tolerante forældre med stor forståelse for vor virketrang; det var derfor ret naturligt, at vor udgangspunkt var henlagt til dette dejlige hjem med et stort værksted i umiddelbar nærhed.

Der var faktisk kun to områder på Kolding Sygehus, hvor vor fremfærd i nogen grad blev dæmpet, det ene var i og omkring tunnelen, der førte til sygehusets ligkapel med tilhørende servicrum, hvor vor tale, ja undskyld udtrykket, næsten døde hen, jo tættere vi kom.

Det andet "risiko-område" var arealerne omkring den daværende "Overlægeboli" – en dejlig bolig og et område, som senere blev ofre for etableringen af V. Ringgade.

Dengang var en overlæge jo netop "Overlægen", den hvidkittede person, som døgnet rundt holdt magten i sin

hule hånd, ikke alene på operationsstuen, men helt ud i den enkelte afdelings yderste krog.

Overlægens ord var lov, og vi fire knægte, som han vel næppe har ænset på sin vej, havde en vældig respekt, ja nærmere en frygt for netop "Overlægen"!

Som allerede nævnt lå overlægeboligen på sygehusets område med egen indkørsel fra den daværende Dr. Fichsvej. Her lå umiddelbart uden for hækken en af de mange luftbeskyttelses-bunkers, der skulle yde civilbefolkningen en vis beskyttelse i tilfælde af luftangreb, og det var netop her, at den fatale begivenhed fandt sted hin sommeraften i 1944.

Vi var i gang med at skyde med luftbøsse mod nogle mål, der var ophængt på tårnet af den nævnte bunker. For fuldstændighedens skyld bør nævnes, at disse mål bestod af små fotografiske glasplader, som vel nok var blevet "organiseret" til

formålet på en af sygehusets special-afdelinger.

I en pause i skydningen bemærkede vi, at en tysk soldat havde taget opstilling for at betragte vort forehavende. Vi har sikkert ikke været helt rolige ved hans tilstedeværelse og ønskede nok, at han ville forsvinde lige så stille, som han var kommet.

Da falder bemærkningen, vistnok fra Jørgen: "Skulle vi ikke tage og skyde ham?"..... efterfulgt af den tyske soldats klare og rolige svar på sønderjysk: "Nej, det skal I ikke, for jeg er nøjagtig lige så dansk, som I er."

Et svar, der længe hang i luften, og som hensatte os alle fire i en nærmest chokliggende tilstand. Vi nærmede os forsigtigt denne repræsentant for Værnemagten, med ørn og hagekors på uniformsjakken og det obligatoriske "GOTT MIT UNS" i bæltespændet, og kom langsomt og

Kolding Sygehus er her tydeligt markeret med Røde Kors.

tøvende i samtale med selveste fjenden. En samtale eller snak, der var præget af såvel nervøsitet som mistro og frygten for at blive set i samtale med en tysk soldat, men kunne en forsonende snak redde vore unge liv, så var det vel forsøget værd.

Den gamle teori om, at "når diplomati- et tier, så taler kanonerne" blev med lidt god vilje vendt på hovedet ved denne lej- lighed.

Vi fire drenge fik ved denne lejlighed et indblik i krigens rædsler gennem hans beretninger fra Østfronten, hvor han havde gjort tjeneste såvel i vinteren 1942 som 1943. Nu var han havnet i Danmark, hvor han skulle gennemgå et 4 ugers kursus.

Den ene samtale blev til flere, men altid efter mørkets frembrud, hvad der passede begge parter udmærket. Vor

tyske soldat – den ca. 30 årige sydslesviger Walter – lagde efterhånden ikke skjul på sin frygt for atter at blive sendt til Østfronten. Han undlod heller ikke at fortælle, at han i virkeligheden havde planer om at desertere fra Værnemagten.

Da han en aften udeblev fra et af vore aftalte møder, sagde vi til os selv, at han sikkert var på vej tilbage til Østfronten. Senere undersøgelser efter krigen gav ikke noget resultat, og vi fandt det sand- synligt, at han nok var faldet "et eller andet sted" i Rusland.

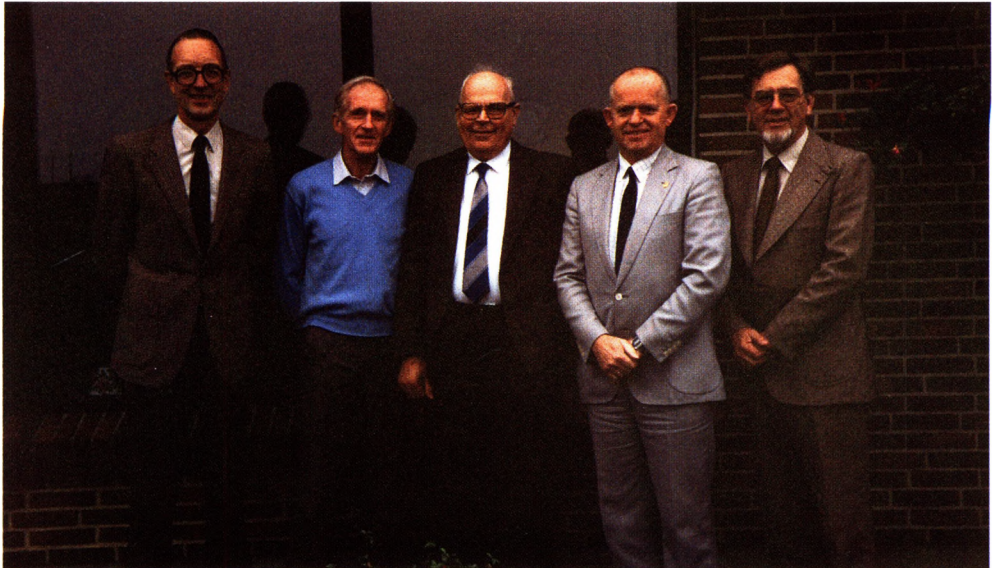
Og dermed kunne vi henregne episoden med Walter til en af vore mange oplevel- ser under besættelsestiden.

Men ca. 43 år senere – i 1987 – spiller tilfældighederne os et puds.

Vi fire drenge havde for længst gen-

Kollage fra Ugebladet Hjemmet i 1987, som fortæller historien om Walter:

"Drengene" samlet omkring deres soldat ved besøget i 1987 hos Walter. Fra venstre Jens, Holger, Walter, Gunnar og Jørgen.

nemført en uddannelse, havde stiftet familie og boede forskellige steder i landet, men havde bevaret kontakten med hinanden. Nu kunne Jørgen i et brev fortælle vi andre, at han under et besøg hos sine svigerforældre i påsken 1987 ved en tilfældighed støder på en artikel i et ugeblad med overskriften: "Walter blev tvunget i Hitlers hær".

Artiklen blev ledsaget af talrige fotos, så der var overhovedet ingen tvivl om, at her var "vores tyske soldat".

Af artiklen fremgik det, at planerne om at desertere fra Værnemagten var lykkedes i februar 1945, og med hjælp fra Modstandsbevægelsen gik Walter under jorden.

Efter krigen kom han på landbrugs-skole, bliver gift i 1949, overtager en gård og falder godt til i Vestjylland.

Jørgen følger op på sin nye viden og retter henvendelse til Walter, som trods sit særdeles begivenhedsrige liv sagtens kunne huske vi fire knægte – ja, han følte endda, at han havde svigtet os ved ikke at komme til det sidste aftalte møde.

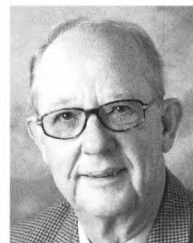
Walter udtrykte også ønsket om at mødes med os, og heldigvis fik vi gennemført et besøg hos ham og hans familie i efteråret 1987, hvor vi nød godt af hans gæstfrihed.

Walter døde et par år efter og ligger begravet på en vestjysk kirkegård. En af hans seneste bemærkninger var, "at livet trods alt har behandlet mig godt. Jeg blev jo dansker" – en bemærkning, der har en nøje sammenhæng med Walters indledende samtale hin mindeværdige dag i 1944.

Bankfusioner i Vejle Amt

Af Jørgen Hansen

Denne artikel handler om de bankfusioner/salg der fandt sted gennem sidste halvdel af det 20. århundrede i det nuværende Vejle Amt. Forfatteren, pens. direktør i Sydbank Jørgen Hansen, Horsens, var selv ansat i banksystemet i næsten hele denne periode og var tæt på 5 fusioner/overtagelser. Da det er en lang og ofte dramatisk historie har redaktionen efter aftale med Jørgen Hansen valgt at dele artiklen i to dele, således at den anden halvdel bringes i årbogen i 2004.

Indledning

Artiklen handler kun om fusioner mellem banker, og ikke sparekasser, andelskasser eller andre finans- og kreditinstitutioner. Hvorfor opdelingen banker og sparekasser? I den almindelige offentlighed er banker og sparekasser i dag det samme. Banksystemet er ældgammelt, opstået i oldtiden og kendt i det gamle Rom. Ordet "bank" kommer af det italienske "banco" og betyder bænke/disk/skranke - vekselernes borde og bænke. Den gamle banklov gav bankerene eneret på ordet "bank".

Bankerne havde som grundide eller hovedopgave gennem "indsamling" af penge, dels ved tegning af risikokapital (aktiekapital) fra velhavere, dels ved at modtage indskud fra private, erhverv og offentlige institutioner, og endelig gennem skabte overskud (selvfinansiering) at finansiere og lette pengeomsætningen i erhvervslivet – altså påtage sig risici – modsat ideen med sparekasserne, der

som hovedopgave skulle opbevare og forvalte opsparenes penge og i givet fald frugtbar gøre disse - altså ikke risikoforetagender.

Det fremgår ofte af institutternes navne, hvad hovedideen var, f.eks. Handels- og Landbrugsbanken i Vejle, Kolding Laane- og Diskontokasse osv., modsat Spare- og Laanekassen for Horsens By og Omegn. En "privatbank" f.eks. Fredericia Privatbank var ikke som man i dag måske ville tro en bank specielt for privatkunder eller lønmodtagere. De private banker eller lønmodtagere. De private banker var oprindeligt i høj grad erhvervsbanker – oprettet af private (erhvervsfolk) – modsat statens banker f.eks. Nationalbanken. De private banker oprettet i 1800-tallet var heller ikke seddeludstedende som statens, men skulle finansiere det private erhvervsliv eller om man vil det private initiativ. Privatbanken i Kjøbenhavn blev f.eks. stiftet af en af dansk erhvervslivs største initiativtagere, C.F. Tietgen.

Bankerne havde indtil 1963 deres egen

lovgivning – bankloven – og eget offentligt tilsyn – banktilsynet. I 1974 blev lovgivning og tilsyn med banker og sparekasser slået sammen til det, der i dag hedder Finanstilsynet. Forskellen består herfter i det selskabsretlige grundlag, idet bankerne er aktieselskaber og sparekasserne selvejende institutioner. Fra 1985 betegnes de i lovgivningen – som slet og ret *pengeinstitutter*.

De fleste banker med hjemsted uden for København var dengang organiseret i De Danske Provisbankers Forening – Provisbankforeningen. Det var en stærk interessorganisation, der sammen med de Københavnske banker indgik i Danske Bankers Fællesrepræsentation. I Provisbankforeningens regi indgik bankerne bl.a. konkurrencebegrænsende aftaler f.eks. om renter. De pågældende organisationer er i dag afløst af Finansrådet.

Bankstrukturen i Danmark i 2. halvdel af 1800 tallet og første halvdel af 1900 tallet var præget af de private bankers opstart - den ene efter den anden. I århundredets anden halvdel kom så de store bølger af sammenlægninger – fusioner/ overtagelser – primært fra midten af 1960'erne, en af de mest spændende og dramatiske perioder i dansk bankvæsens historie.

Det følgende omhandler de banker, der havde hjemsted d.v.s. hovedkontor i det nuværende Vejle amt i 1950, og hvordan det gik dem. De indgik nemlig alle i en eller anden fusion eller blev overtaget af en større bank, og er i dag dele af andre banker med hovedkontorer uden for Vejle Amt. I flere tilfælde drives der i dag end ikke pengeinstitutvirksomhed i

de respektive gamle bankhuse.

Horsens Bank

Kolding Folkebank

Kolding Laane- og Diskontokasse

Veile Bank

blev alle fire til Aktivbanken

Horsens Landbobank

indgik senere i Aktivbanken

Aktivbanken

gik via en tur i Topdanmark til Sydbank

Banken for Brædstrup og Omegn

indgik i Jyske Bank

Horsens Privatbank

Fredericia Privatbank

blev begge overtaget af Privatbanken i Kjøbenhavn, der via Unibank i dag er Nordea.

Dette er ikke de 9 bankers historie, men historien om bankernes fusion, hvorfor og hvordan det gik med fusionen. For bedre at forstå baggrunden for fusionen, er der medtaget et kort rids af den enkelte banks historie, baggrund, formål størrelse o.s.v. Nogle af bankernes fusionshistorier ligner hinanden. Det gælder navnlig de fire banker, der i første omgang bliver til Aktivbanken, men selv om det er samme hovedbegivenhed, er de beskrevet ud fra hver enkelt banks side og sådan, at de enkelte historier kan læses hver for sig.

Til støtte for læsningen følger på næste side en skematisk oversigt, så man kan holde styr på fusionerne.

Oversigt over bankfusioner i Vejle Amt			
Banken for Brædstrup og Omegn	Jyske Bank		
Fredericia Privatbank	Privatbanken		
Horsens Privatbank	i København	Unibank	Nordea Bank
Horsens Bank	Aktivbanken	Topdanmark	Sydbank
Kolding Folkebank			
Kolding Laane- og Diskontokasse			
Vejle Bank			
Horsens Landbobank			

Fusioner – en definition af begrebet

Ordet "fusion" betyder sammensmeltning af flere enheder til en ny. Ordet er i bankverdenen ofte blevet brugt ved egentlige overdragelser eller rettere køb og salg. At aktionærerne solgte banken, var i kundernes øjne værre end hvis "man blot fusionerede til noget større". Om betalingen for den solgte bank skete i kontanter eller ved ombytning af aktierne til aktier i den nye bank er ligegyldig, men man bevarede – i sidste tilfælde – i stor udstrækning en aktionærkreds omkring den solgte bank.

Dannelsen af f.eks. Aktivbanken og Jyske Bank var egentlige fusioner – ægte fusioner – medens der f.eks. ved Horsens Privatbank, Fredericia Privatbank og Horsens Landbobank var tale om regulære overdragelser eller køb og salg, alt efter fra hvilke side man ser det.

Når man overtager en bank, køber og betaler man normalt ikke blot for de bogførte aktiver og passiver, men også nok så vigtigt kundekredsen – eller goodwill. Ved egentlige fusioner "samles" de fusio-

nerede bankers goodwill i den fortsættende bank uden vederlag til aktionærerne.

Det gælder om ikke at forskrække kunderne, og der gøres en stor indsats for at de skal blive i den "nye" bank. Man skal bevare kundernes tillid. Selv navneskiftet har vist sig at være meget følsomt.

I 1950 var der i Danmark 160 selvstændige banker – 25 år efter var antallet reduceret til 77. Den egentlige reduktion fandt sted i 10 året fra midten af 60'erne. At reduktionen udelukkende fandt sted i provinsen er et udtryk for, at mange provinsbanker blev overtaget af københavnerbanker.

Fra midten af 60'erne begyndte de 4 store københavnske banker – Privatbanken, Handelsbanken, Landmandsbanken og Andelsbanken at ekspandere kraftigt i provinsen. Alle fire ville være i alle landets købstæder, i Vejle amt i alle fire købstæder. Det var ikke mindst den betydelige udbygning af industrien i Jylland, der var baggrund for denne politik.

Det bedste var, om man kunne købe en lokal bank, så fik man hurtigt en rentabel afdeling med en underskov af kunder.

Kunne man ikke det, startede man selv en ny afdeling, og det var i sig selv en trussel overfor det "udsete offer".

Som et alternativ blev Den Danske Provinsbank - kaldet Provinsbanken - dannet i 1967 ved en ægte fusion mellem landets 2 største provinsbanker, Fyens Disconto Kasse og Aarhus Privatbank. En af ideerne med dannelsen af denne bank var, at mindre provinsbanker kunne indgå heri i stedet for i de store københavnske banker, hvilket der også var en del, der gjorde.

Hvorfor så fusionere eller lade sig sælge?

Der er en klar forskel mellem årsagen til fusioner og overdragelser i 10 års perioden fra midten af 60'erne og dem, der fandt sted 20 år senere, hvor det var de store tab på udlån til kunderne, der var årsagen.

Det gennemgående træk ved de første fusioner og overdragelser var, at de pågældende banker havde pæn indtjening og en god soliditet (egenkapitalen i forhold til de samlede aktiver)

Men - for det første - manglede de kapital til finansiering af et kraftig voksende erhvervsliv, og det var jo en af hovedopgaverne. De små og mellemstore banker kunne simpelt hen ikke følge med; man kunne hverken skaffe indlån, aktiekapital eller selvfinansiering nok, men måtte i stadig stigende grad lade sig finansiere af de store banker i København.

En anden årsag var den stadig stigende internationalisering, som bl.a. Danmarks forventede indtræden i Fællesmarkedet, det senere EU, ville medføre. Erhvervslivet gik over grænserne, og banken skulle

med, både med finansiering, betalingsformidling og rådgivning. Her kom de mindre banker også til kort og måtte ty til de store og få hjælp.

De ansvarlige myndigheder i landet gav klart udtryk for, at antallet af banker i Danmark var alt for stort i forhold til udlandet, og det derfor måtte hilses med tilfredshed, hvis der kom gang i en koncentrations udvikling.

En ny teknologi var opfundet - EDB - der var særdeles velegnet i banksystemet med mange små registreringer. Det blev nødvendigt med store investeringer i denne nye teknologi, hvis man ikke skulle drukne i personale-omkostninger. Kildeskattens indførelse var medvirkende til, at alle nu skulle have et pengeinstitut, og det gav pres på edb-systemerne. Mange mindre banker slog sig sammen om datacentraler, men også på dette felt var de store stærke. De kunne "tvære" de høje omkostninger ud på et langt større antal kunder og posteringer og dermed give bedre priser - renter og gebyrer - til deres kunder. Altså en hård konkurrence fra de store.

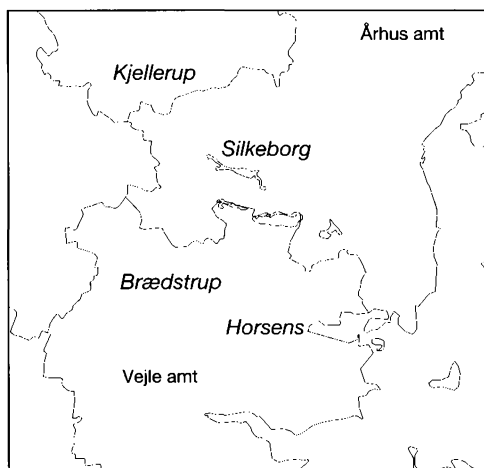
Flere banker kom ud i generationsskifteproblemer. I mange lokale banker sad små bykonger, som havde svært ved at finde afløsere, der var "gode nok" til at løfte fremtiden. Også dette kunne få en bankdirektør og "hans" bestyrelse til at tænke i fusionsbaner eller sælge hele butikken.

Modsat spillede magtsyge eller volume-syge vel også ind, uden at nogen vil indrømme det. Men der har altid været ledere, der ville herske over et større territorium.

Når man skulle vælge fusionspartner eller en mulig køber af aktiekapitalen, spillede prisen selvfølgelig ind, men den var ikke så afgørende. Personforhold var af stor betydning: Var det en ledelse man kunne med eller ikke? Fik man indflydelse? Direktørens løn og pensionsforhold var heller ikke uden betydning. EDB-systemerne kom også til at betyde meget ved valg af partner, idet det var/er meget dyrt at skifte til et andet system eller edb-central.

Banken for Brædstrup og Omegn

Banken, i daglig tale kaldet "Brædstrup Bank", begyndte sin virksomhed i 1906 og kom til at virke i godt 60 år, indtil den

Ved dannelsen af Jyske Bank i 1967 indgik 2 banker i Silkeborg og to banker i Kjellerup. Det var tiltrækkende for de fire banker at få Banken for Brædstrup og Omegn med i fusionen, fordi det ville give en geografisk modvægt til Kjellerup – bankernes nordvendte interesser og dermed sikre Silkeborg som den nye banks centrum. Samtidig var der ingen større interesse i Brædstrup for et samarbejde med Horsens Bank. De handlende i Horsens gav i forvejen handelslivet i Brædstrup hård konkurrence.

under nogen dramatik i 1968 blev en del af Jyske Bank.

Banken var gennem årene vokset støt og roligt - gennem gode og dårlige tider - som det hed sig ved bankens 50 års jubilæum i 1956.

Banken nåede i 1967 en balance på 34 mil. kr. med et udlån på 22 mil. og indskud på 25 mil., samt en aktiekapital på 1,2 mil.kr. og det dobbelte i reserver; set med nutidens øjne måske en lille bank, men på lokaleggen var den ikke uden betydning. Det var en typisk lokalbank for egnens mindre erhvervsliv i landdistrikterne, navnlig landbrug, – og ejet af ikke mindre end 1000 aktionærer.

Banken havde til huse i Bredgade 31 i Brædstrup og havde gennem årene etableret filialer i Klovborg, Gludsted, Ejstrupholm, Nim, Nørre Snede og Sdr. Vissing.

Banken markedsførte sig som "Egnsbanken".

Brædstrup - en tidligere stationsby mellem Horsens og Silkeborg - havde i 60'erne 2½ tusinde indbyggere. I 1967 var der i byen yderligere en bank – Brædstrup Landbobank, filial af Horsens Landbobank samt en sparekasse.

Da den store fusionsbølge begyndte i midten af 1960'erne opstod der tanker om dannelse af en jysk bank i Midtjylland. Det var de 2 banker i Silkeborg, A/S Silkeborg Bank, A/S Handels- og Landbrugsbanken i Silkeborg, og de 2 Kjellerup-banker, A/S Kjellerup Bank og Kjellerup Handels- og Landbrugsbank A/S samt A/S Banken for Brædstrup og Omegn. Det var tiltrækkende for de 2 Silkeborg-banker og de 2 Kjellerup-ban-

ker (nord for Silkeborg) at få Brædstrup-banken med sit filialnet syd for Silkeborg med. Det ville give geografisk modvægt. Det tiltrækkende for banken i Brædstrup var, at hvis den var med fra starten, ville man blive repræsenteret i alle den nye banks ledende organer – ikke mindst direktionen. Et sådan tilbud eller mulighed ville en så lille bank næppe kunne forvente i en "anden situation".

Hovedbankforbindelsen siden bankens oprettelse, Københavns Handelsbank, var selvfølgelig også en mulighed, men så ville man kun blive en lille filial og formentlig underlagt Handelsbankens store filial i Horsens. En fusion den anden vej mod Skanderborg og Horsens var ikke aktuel. Uden man vidste det i Brædstrup, havde Horsens Bank fået interesser i samarbejde med Kolding og Vejle. I den fusion (Aktivbanken) ville Brædstrup også kun være tilbudt status som filial og måske forplumre vanskelige forhandlinger. På Brædstrupegnen var man i al almindelighed heller ikke bankpolitisk interesseret i at se den vej – selv om det var mere naturligt både trafikalt, kulturelt og handelsmæssigt. For det første havde Horsens Bank år tilbage forgæves forsøgt at overtage banken i Brædstrup, for det andet var der jo allerede en Horsens-bank i Brædstrup, nemlig filialen af Horsens Landbobank, og for det tredje gav de handlende i Horsens handelslivet i Brædstrup hård konkurrence. Man ville ikke ind under "dem" i Horsens, og ledelsen i den lille Brædstrup-bank sad med gode kort på hånden; de kunne få noget ud af at være med til at danne en østjysk bank, og de vidste, at

Kjellerup og Silkeborg-bankerne ville strække sig langt for at få dem med af politiske grunde.

Initiativet blev taget af direktør T. Graversen fra Brædstrup Bank og direktør E. Christensen fra Kjellerup Bank, der en sen natte-time efter Provinsbankforeningens generalforsamling den 24. maj 1964 på Hotel Nyborg Strand henvendte sig til Silkeborg Banks kommende førstedirektør, Poul Norup. Man gik straks i gang med forhandlingerne og blev forholdsvist hurtigt enig om det grundlæggende:

1. sammenslutningen - ikke overtagerne - skulle være med et navn som Østjysk Bank eller lignende.
2. De enkelte bankers selvstændighed skulle så vidt muligt bevares i bevilningssager ved, at de nuværende bestyrelser fortsatte som lokale bestyrelser, der opererede under en samlet hovedbestyrelse bestående af de nuværende bankers formænd.
3. Direktionerne fortsatte som hidtil, men i den samlede bank. Antallet skulle reduceres ved naturlig afgang.
4. Repræsentantskaberne kørte videre som hidtil, også for at få så mange lokale akkvisitører som muligt.
5. Økonomisk skulle sammenslutningen ske på grundlag af aktiernes indre værdi. De enkelte bankers aktier skulle bringes i overensstemmelse med hinanden ved kapitaludvidelser de steder, hvor den indre værdi var størst, dvs. i Silkeborg Bank og Brædstrup Bank.

Men i den anden Silkeborg-bank var man skeptisk. Direktør Charles Sørensen var

bange for at "hans" lille Handels- og Landbrugsbank i Silkeborg ville blive klemt af den noget større Silkeborg Bank – "de var ikke modne".

Efter hans død året efter og efter den fortsatte udvikling med flere og flere fusioner og opkøb i banksektoren kunne man efter 4 møder mellem de fem banker i begyndelsen af 1967 fremlægge vedtægterne for den nye bank, baseret på de anførte 5 punkter. Til at supplere bestyrelsen skulle der etableres et bankråd med op til 30 medlemmer, hvoraf de 5 skulle komme fra Brædstrup.

Af de 5 bankers samlede egenkapital (aktiekapital plus reserver) og balance udgjorde Brædstrup-banken 9 %. I maj 1967 var man nået så langt at man kunne gå til besluttende generalforsamlinger.

Jyllandsposten skrev i sin leder den 20. maj.

Fordele ved en sammenslutning af de fem midtjyske banker i Kjellerup, Silkeborg og Brædstrup var så indlysende, at planerne – trods visse tekniske komplikationer – lå færdige efter kun fire møder mellem direktionerne. Andre steder er der blevet holdt op mod et halvt hundrede møder, så det er en fin rekord, de fem direktioner har sat. Fusionen i Midtjylland kan tjene som eksempel på, hvad der sker, når kloge og besindige folk gør boet op med blik også for forpligtelserne over for den landsdel, hvori en bank har sit virke.

Bistået af Banktilsynet, Provinsbankforeningen og statsautoriserede revisorer i Silkeborg og Århus var forhandlingerne for banken i Brædstrup blevet dygtigt ført af bankens direktør T. Graversen og besty-

relsesformanden, den navnkundige "sognekonge" Hans Mikkelsen. Hans Mikkelsen var i flere menneskealdre formand for alt hvad der kunne krybe og gå i Brædstrup og omegn, sognerådsformand, senere borgmester, amtsrådsmedlem, sognefoged o.s.v. og selvfølgelig også formand for Brædstrupegnens bank. Han var en mand, der søgte og fik indflydelse.

Sammenlægningen af bankerne til Jyske Bank blev godkendt på ekstraordinære generalforsamlinger i Kjellerup og Silkeborg, men i Brædstrup gik det galt på generalforsamlingen den 25. maj på Brædstrup Kro. Bankens vedtægter krævede 3/4-flertal for en sådan beslutning, og det blev mod forventning ikke opnået. Selvom der med 1212 stemmer for og 731 imod - efter en følelsesladet debat - var flertal for en sammenslutning, var det altså ikke nok. En halv snes "gamle" aktionærer med mange aktier var af lokalpatriotiske grunde imod, og der var ikke - som i så mange andre banker - stemmebegrænsning.

Banken for Brædstrup og Omegn måtte fortsætte selv. De fire andre banker søgte sammen og stiftede 7. juli 1967 Jyske Bank, som nu vendte blikket mod Viborg, hvor en afdeling blev åbnet.

Direktør Tonny Graversen forlod Brædstrup til fordel for en stilling i Veile Bank, men fra 1. januar 1968 var han medlem af direktionen for Jyske Bank og leder af den ny afdeling i Viborg.

Tonny Graversen blev i Brædstrup afløst af direktør Sv. Aa. Schmidt, der kom fra Tarm Bank.

Aktiekapitalen blev i nov.1967 udvidet med 480.000 kr. til 1.2 mill. kr. og der blev

investeret i filialnettet, der blev udvidet. Den 106 årige Nim-Underup Sparekasse blev overtaget og videreført som "Nim Bank"

1967 blev et godt år for banken med vækst i ind- og udlån på henholdsvis 24 og 18 % og et nettooverskud på 1/2 mil. kr. Omkring årsskiftet 1967/68 fornyede Brædstrup-banken sin anmodning om at komme med i fusionen. Direktør Graversen var en slags "lokkemad". Udviklingen på bankmarkedet gik fortsat meget stærkt, og tanken om mulig indflydelse i fusionsbankens ledelsesorganer trak i den lille bank. Det var nu, toget var ved at køre, og man ville i modsat fald ikke få indflydelse på sin fremtid. Et fælles bestyrelsesmøde lørdag den 6. januar 1968 på Skanderborghus endte i enighed efter blot fire timers forhandlinger og en times betænkningstid for Brædstrup-bestyrelsen. Sammenslutningen kunne gennemføres på de vilkår, der var aftalt året før. Med det store flertal på generalforsamlingen året før i ryggen, kunne man godt hurtigt "komme igen". Lørdag den 17. februar 1968 var der så på ny generalforsamling på den lokale kro med fusion på dagsordenen. Denne gang havde man gjort en ekstra indsats for at få ja-sigerne frem, og der mødte 3 gange så mange - 465 - som året før, eller næsten halvdelen af aktionærene. Udvidelsen af aktiekapitalen 3 mdr. tidligere med mange nye aktionærer havde været et strategisk klogt træk, og nu var der ingen slinger i valsen. 87% stemte for og kun 75 % var jo nødvendige. Den endelige beslutning blev taget den 11. marts på en ekstraordinær generalforsamling og nu med et ja på

94% af de afgivne stemmer.

Med virkning fra 1. januar 1968 var banken dermed en del af Jyske Bank. Aktierne i Banken for Brædstrup og Omegn blev ombyttet med aktier i Jyske Bank i forholdet 3 til 4. I Jyske Banks repræsentantskab blev 12 Brædstrup-folk indvalgt, 3 indtrådte i bankrådet og én, nemlig Hans Mikkelsen i bestyrelsen. Direktør Sv. Aa. Schmidt blev i Brædstrup og indtrådte i den samlede direktion, der jo også indbefattede den tidligere Brædstrup-direktør Tonny Graversen. Jyske Banks generalforsamling skulle hvert 4. år afholdes i Brædstrup. Dermed havde banken i Brædstrup fået så rigelig indflydelse i den ny Jyske Bank. Alle medarbejderne kunne fortsætte på uændrede vilkår.

Banken for Brædstrup og Omegns tidligere hovedsæde i Bredgade 31. 1. Marts 1971 flyttede Jyske Bank i Brædstrup over på den anden side af gaden til nr. 26 i en ny bankbygning. I den gamle bankbygning er der i skrivende stund et kuldsejlet værtshus

I marts 1971 flyttede Jyske Bank i Brædstrup fra Bredgade 31 og over på den anden side af gaden til nr. 26 i en ny bankbygning, hvor Centralhotellet havde ligget. I den gamle bankbygning er der i skrivende stund et kuldsejlet værtshus. Udover afdelingen i Brædstrup er kun filialerne i Ejstrupholm og Nr. Snede tilbage, medens Sdr. Vissing, Klovborg, Nim, og Gludsted i tiden løb er nedlagt og aktiviteterne overført til andre afdelinger.

Fredericia Privatbank

Tirsdag den 30. september 1919 startede Aktieselskabet Fredericia Privatbank sin virksomhed i lejede lokaler i ejendommen Gothersgade 1. Fredericia havde allerede siden 1896 haft en anden lokal bank, Banken for Fredericia og Omegn, i

Direktør Ib Overgaard Andersen foran Fredericia Privatbanks tidligere hovedsæde i Gothersgade 5, efter fusionen, da den var blevet til Privatbanken i Fredericia. Privatbanken er siden blevet til Unibank og Nordea. Ib Overgaard efterfulgte i 1965 C. Søndergaard som direktør i Fredericia Privatbank og kom til at stå for fusionsforhandlingerne med Privatbanken i København.

Gothersgade 5, og det var byens førende pengeinstitut.

Den nye lokale bank var selvfølgelig ikke velset i den etablerede banks virkeområde, men en kreds af borgere følte behov for et alternativ til det herskende pengeinstitut og aktietegningen blev hurtigt gennemført.

I 1920'erne havde Banken for Fredericia og Omegn fået så meget vokseværk, at den flyttede fra lokalerne i Gothersgade 5 til en ny stor bankbygning på hjørnet af Gothersgade og Jyllandsgade (nu Danske Bank). Dette indebar, at den lille ny Fredericia Privatbank i 1923 nu kunne leje sig ind i de efterladte banklokaler i Gothersgade 5, men den fik dog først mulighed for at købe ejendommen i 1951. Banken for Fredericia og Omegn løb senere ind i store økonomiske vanskeligheder og blev i 1932 overtaget af Landmandsbanken (i dag Danske Bank) og har siden været byens store og førende bank, der har udklækket mange af Danske Banks topchefer.

Fredericia Privatbank udvidede og ombyggede Gothersgade 5 af flere omgange. Efter den store ombygning i 1952 blev det grundet forbedrede toiletforhold bl.a. muligt at ansætte kvindelige medarbejdere! Allerede fra starten oprettede banken filial på den anden side af Lillebælt i Strib og i 1966 etablerede man en filial i Erritsø.

Fredericia Privatbank havde i sine 50 år kun 2 chefer. C. Søndergaard, der var direktør fra bankens start i 1919 til sin død i 1965, hvor han blev afløst af den 40 årige Ib Overgaard Andersen. Direktør Overgaard Andersen var "opdraget" i

banken og i flere år Søndergaards nærmeste medarbejder og bankens souschef. Det var derfor naturligt han tog over, da Søndergaard døde. Op gennem 1960'erne var manufakturhandler Jens Chr. Nielsen formand for bankens bestyrelse.

Ved 50 års jubilæet i 1969 og bankens sidste år som selvstændig, var man nået op på en balance på 63 mil. kr., en aktiekapital på 3 mil. kr. og den samlede egenkapital udgjorde 7,3 mil.

Nettooverskuddet for 1969 udgjorde 800 t.kr. - det bedste i bankens historie. Soliditet og likviditet var i orden.

I forhold til de lokale banker i Kolding og Vejle var det ikke nogen stor bank. Fredericia Privatbank var en mindre provinsbank, der markedsførte sig som byens eneste lokale selvstændige bank og havde da også en del store lokale erhvervs-kunder, men den stod i skyggen af Landmandsbankens store filial. I 1960'erne gik det stærkt for Fredericia Privatbank. Aktiekapitalen blev udvidet 3 gange fra 1 mil. til 3 mil., balancen blev 3-doblet, lokalerne blev igen bygget om og udvidet. Erritsø filialen kom som nævnt til i 1966, og i 1967 var man sammen med en række andre banker med til at etablere EDB-bogføringscentralen BANKDATA i Erritsø. Ved jubilæumsskåltalerne den 30. september 1969 spæede man derfor Fredericia Privatbank endnu mange gode år som selvstændig lokalbank.

Konkurrencesituationen på bankmarkedet i Fredericia var på dette tidspunkt, at udover Landmandsbanken var 2 andre københavnske storbanker, Andelsbanken og Handelsbanken, repræsenteret i byen med filialer, men Privatbanken i Køben-

havn manglede, og det var et af Fredericia Privatbanks problemer.

Et andet problem for den lille bank var, at dens egenkapital var for lille i forhold til sine store erhvervs-kunders økonomiske ønsker. Bankloven indeholdt også dengang regler om, hvor mange penge en bank - i forhold til sin egenkapital - måtte låne ud til en enkelt kunde. De store erhvervs-kunder begyndte også at stille visse krav til såvel den teknologiske som den rådgivningsmæssige for-måen.

I bankens ledelse var man ikke fremmed overfor tanken om dannelse af en større egnsbank gennem en fusion mellem banker i Kolding, Vejle og Fredericia. Men Fredericia-banken var for lille i dette selskab, man var bange for at den "kun" ville blive en filial, domineret af den store og stærke Veile Bank. Det blev for Fredericia Privatbanks vedkommende ved tanken.

Ved flere lejligheder, også før jubilæet i 1969, havde den store Privatbank i København givet udtryk for at de gerne ville drøfte mulighederne for en sammenlægning. Privatbanken i København var hovedbankforbindelse for Fredericia Privatbank, og der havde i mange år været et godt forretningsforhold, men frierierne fra København endte med en "kurv".

I København var man imidlertid fast besluttet på at etablere sig i Fredericia, og "kurven" blev i maj 1970 sendt tilbage med "en seddel" om at man havde købt en ejendom i Danmarksgade i Fredericia med henblik på at åbne en filial. Det ville betyde "2 Privatbanker" i Fredericia og Fredericia Privatbank ville på sigt få svært

ved at håndtere sine store erhvervskunder. En noget uoverskuelig situation. Privatbanken i København var ca. 80 gange større end Privatbanken i Fredericia.

Da direktionen og bestyrelsen i Fredericia i nogen tid havde tygget på den nye situation, kom der igen en forespørgsel fra København om mulighederne for at drøfte en sammenlægning og denne gang tog Fredericia Privatbank positivt imod, og man gik i gang med forhandlingerne.

Udover, at aktierne i Fredericia Privatbank skulle ombyttes med aktier i Privatbanken i København i forholdet 1 til 3 var der følgende betingelser:

- a) Fredericia Privatbank kunne beholde sit navn, dog skulle "A/S" slettes.
- b) Repræsentantskab, bestyrelse og direktion kunne stort set fortsætte uændret, herunder at den lokale bestyrelse og direktion fortsat kunne bevilge lån og kreditter - indenfor visse rammer.
- c) Der kunne årligt afholdes et lokalt aktionærmøde i stedet for generalforsamling.
- d) Personalet kunne fortsætte på uændrede vilkår.

Dette betød for ledelsen,

- 1) at aktionærerne fik en god økonomisk gevinst, idet 1.000 kr. aktier i Fredericia Privatbank til en værdi af 2.700 kr. blev til 3.000 kr. aktier i Privatbanken i København til en værdi af kr. 4.650.
- 2) at selvom banken blev en filial, blev det lokalt opfattet som en filial med "eget selvstyre" navnlig m.h.t. til ydelse af lån.

3) at man fik en stor bank i ryggen, og dermed var egenkapitalproblemet i forhold til de store kunder løst samtidig med, at man nu også rådede over Københavner-bankens store rådgivningsapparat og ekspertise.

Bestyrelsen gik 100% ind for sammenlægningen, og der blev ikke forhandlet til anden side.

På et repræsentantskabsmøde den 8. september 1970 blev forslaget med 17 stemmer ud af 18 vedtaget til indstilling på en ekstraordinær generalforsamling.

Den lokale "Opel"-forhandler og medlem af bankens repræsentantskab Ezra Petersen gik stærkt imod, idet han mente, at der fortsat skulle være en lokal bank i Fredericia, og han fik gennem annoncer og læserbreve rejst en debat. Pressen troede også, de havde fat i en sensation. Det blev sagt, at Fredericia Privatbank lod sig skræmme til en sammenslutning med den københavnske Privatbank.

På den ekstraordinære generalforsamling den 23. september på Hotel Landsoldaten blev "fusionen" imidlertid, efter nogen debat, vedtaget med et flertal på 7.722 stemmer ja-stemmer mod kun 414 nej-stemmer, og da en tilstrækkelig del af aktiekapitalen var mødt op, var sammenlægningen en realitet. På baggrund af den førte polemik var det overraskende med et så klart et flertal.

Fredericia Privatbank var med virkning fra 30. juni 1970 en del af Privatbanken i København. Medarbejdere tog positivt imod sammenlægningen, og kundekredsen viste trofasthed. Privatbanken i København måtte i øvrigt købe Fredericia

Privatbank ud af EBD-centralen BANK-DATA og opgav selvfølgelig sin planlagte filial i Danmarksgade.

For de lokale banker i Kolding, Vejle og Horsens, der netop i disse dage var i færd med at danne en stor egnsbank - Aktivbanken, var det naturligvis en skuffelse, at Fredericia-banken ikke kom med, men det var for sent, toget var kørt. Da man i Aktivbanken under fusionsforhandlingerne besluttede under alle omstændigheder at være repræsenteret i amtets 4. købstad, etablerede Kolding Folkebank allerede under fusionen en filial i Fredericia i Gothersgade 8, skråt overfor Privatbanken, under navnet Fredericia Folkebank bl.a. med eget lokalråd. Det måtte ikke ligne en filial, men en slags mini-hovedsæde. Der blev også gjort forsøg på at oprette et lokalt filialnet omkring Fredericia med afdelinger i Erritsø, Taulov og Skærbæk, men disse blev dog lukket efter få år.

De næste 20 år var "A/S Fredericia Privatbank" så "Privatbanken i Fredericia" og ved den store fusion i 1990 mellem Andelsbanken - som også havde en afdeling i Fredericia, Sparekassen SDS og Privatbanken, blev den til Unibank.

Unibank samlede sine Fredericia-aktiviteter i netop Fredericia Privatbanks gamle bankhus i Gothersgade 5, hvor der nu har været drevet bankforretninger i 100 år, og i dag står der Nordea på facaden. De to filialer i Strib og Erritsø eksisterer stadig.

Horsens Privatbank

Horsens Privatbank A/S blev grundlagt i

1871 under navnet Horsens Haandværkerbank og havde til huse i Smedegade 50, senere Nørregade 13 i Horsens. Navnet blev i 1909 ændret til Horsens Haandværker- og Landbrugsbank, Spare- og Laanekasse A/S og banken flyttede til Jessensgade 5, for så i 1917 igen at ændre navn til Horsens Privatbank A/S. I 1920 flyttede man til Jessensgade 2, på hjørnet Jessensgade/Levysgade.

Det var en bank primært for mindre erhverv, handlende, håndværkere og landbrug.

Banken havde i mange år filial i Østbirk og et kontor for landmænd, kvægeksporthører og slagtermestre på Eksportstaldende på Høegh Guldbergsgade i Horsens, hvor Midtbank i dag har til huse.

Banken virkede i 100 år og nåede i det sidste år - 1970 - op på en balance på hele 37 mil. kr. - en lille bank. I nov. 1970 blev aktiekapitalen udvidet med én mil. kr. til 2,5 mil. kr. Hovedkontoret i Jessensgade blev samme år moderniseret og ombygget, og en ny filial i Gedved kom til. Banken var dog rent teknisk fortsat en gammeldags bank.

Indlånene var i 1970 vokset med 20% , udlån med 9 % , ganske pænt, og banken fik samme år et overskud på 350.000 kr. Da de sidste store investeringer blev søsat, var man i banken bekendt med, at Privatbanken i København havde planer om at etablere sig i Horsens og i givet fald gerne ville købe den lokale Privatbank, men det påvirkede altså ikke beslutningerne i banken.

Banken var sidst i 1960-erne ledet af direktør Peter Lund, en yngre mand,

men da han blev syg tog bogholder Tage Møller mere og mere over. Der var ikke tale om et decideret generationsskifteproblem. Tømrermester Chr. Nielsen var formand for bestyrelsen, men blev kort før "fusionen" afløst af direktør Johs. Christensen.

Horsens Privatbank havde et godt og tæt forretnings samarbejde med både Privatbanken i København og Den Danske Landmandsbank (senere Danske Bank). Begge banker havde gennem årene forstrakt banken med den nødvendige likviditet til finansiering af voksende krav fra kundekredsen.

Ved udgangen af 1960'erne var banksituationen i Horsens den, at der udover Horsens Privatbank var yderligere 2 selvstændige banker, Horsens Bank og Horsens Landbobank. Desuden havde Københavns Handelsbank en stor filial i byen. Når man inden for banksektoren talte om fusioner og sammenlægninger, lå det i luften, at når de 3 selvstændige banker ikke kunne eller ville mere, så ville Horsens Bank måske gå til Landmandsbanken, Landbobanken til Andelsbanken og Horsens Privatbank til Privatbanken i København.

Efter at Horsens Bank i efteråret 1970 bekendte kulør og gik ind i samarbejdet om dannelsen af Aktivbanken, fik Horsens Privatbank "besøg" af selveste bankdirektør Tage Andersen fra Den Danske Landmandsbank, men frieriet blev ikke til noget. Landmandsbanken var også dengang en landsdækkende, velorganiseret og strømlinet bank, og man var ikke i Horsens Privatbank i tvivl om, at der ikke ville blive meget selvstændighed tilbage

ved en sammenlægning med denne bank.

Og det var netop selvstændighed, der var nøgleordet for ledelsen i Horsens Privatbank. Hvis en fusion eller sammenlægning med en større bank skulle komme på tale, gjaldt det om at bevare så megen selvstændighed som muligt.

Den Danske Landmandsbank meddelte senere, at den etablerede en filial i Horsens. De ville til byen, og når man ikke kunne købe nogen af de eksisterende banker, måtte man jo starte selv.

Under de samtidige fusionsforhandlinger om dannelse af Aktivbanken af banker i Kolding, Vejle og Horsens, var der ikke på noget tidspunkt overvejelser om, at Horsens Privatbank skulle indgå heri. Dertil var banken for lille, og de politiske problemer med en sådan "makker" i Horsens for store. I bankerne omkring Aktivbanken var man bange for, at forhandlinger med "småbanker" ville forplumre deres egne vanskelige forhandlinger. Den lille bank kunne end ikke p.g.a. de geografiske forhold fortsætte som filial af Aktivbanken i Horsens; den lå for tæt på og ville i givet fald blive nedlagt totalt og aktiviteterne samlet i Horsens Banks regi.

Men der var jo Privatbanken i København. Den havde på dette tidspunkt heller ingen filial i Horsens og havde tilkendegivet at den ville til byen.

I starten af 1971 – efter regnskabsafslutningen for 1970 – fik en af Horsens Privatbanks tidligere elever, stats.aut. revisor Vagn Olsen i København, en henvendelse fra Privatbanken om en sammenlægning med Horsens Privatbank. Han

kontaktede Horsens Privatbanks bestyrelsesformand, Johs. Christensen. Det førte til forhandlinger dels i København og dels hos Johs. Christensen privat.

Tagge Møller, der i mellemtiden var avanceret til underdirektør, førte i Peter Lunds sygefravær forhandlingerne sammen med bestyrelsen. Fra Privatbanken var det direktør A. Schmiegelow.

Forhandlingerne, der kun varede 14 dage endte med et tilbud om sammenlægning, som bestyrelsen for Horsens Privatbank ikke kunne/ville sige nej til.

I Horsens følte man sig ikke truet af københavnerne, men på den anden side var tålmodigheden i København ikke stor. Hvis den lille bank i Horsens på en ekstraordinære generalforsamling i marts 1971 sagde nej til et tilbud fra Privatbanken om overtagelse, ville man straks oprette en afdeling i byen. Horsens Privatbanks bestyrelse følte et vist pres fra bankens større aktionærer, som man var klar over i givet fald var mere interesseret i at få "penge ud af det" end at bevare banken som selvstændig.

Tilbudet blev baseret på bankens indre værdier, som blev gjort op. Der blev ikke tale om betaling for goodwill. Ved vurderingen af banken værdier og forpligtelser tog Privatbanken forbehold for nogle hensættelser til imødegåelse af tab, som man mente kunne blive effektive, og nedsatte prisen på bankens aktier. Aktiekapitalen på de 2,5 mil. kr. kunne betales/ombyttes med aktier i Privatbanken i forholdet 1 til 2 $\frac{3}{5}$, d.v.s. at 1000 kr. aktier i Horsens Privatbank blev til 2.600 kr. aktier i Privatbanken i København. Det betød at aktiernes værdi voksede fra

kurs 250 til 390.

Andre pengeinstitutter blev ikke spurgt, der var kun den ene vej frem. Ledelsen i Horsens Privatbank følte, at den i langt større udstrækning kunne bevare selvstændighed ved en sammenlægning med Privatbanken fremfor andre muligheder. Det gjaldt f. eks. ikke mindst navnet og daglige beslutninger. Bestyrelse og repræsentantskab kunne fortsætte som rådgivende organer og bevare deres honorarer på livstid. Denne rådgivningsfunktion døde efterhånden ud, men banken fik en noget selvstændig stilling - den blev mere end blot en filial. Medarbejderne kunne fortsætte på uændrede vilkår; de sluttede op om aftalen, når det nu ikke kunne være andet. Da det i disse år gik godt for banken i Horsens, forsøgte ledelsen at få sammenslutningsaftalen udskudt et par for at høste frugterne af de mange investeringer og dermed opnå en højere pris på aktierne, men i København sagde man nej, det skulle være nu.

På den ekstraordinære generalforsamling den 9. marts 1971 var 60% af aktiekapitalen mødt op, og repræsentantskabets forslag om overdragelse af bankens aktiver og passiver, blev vedtaget med knap 97% af stemmerne. Bankens vedtægter krævede $\frac{3}{4}$ vedtagelse, hvilke så rigelig blev opnået.

I sin anbefaling af overdragelsen sagde bankens formand, direktør Johs. Christensen på generalforsamlingen bl.a. (citater fra 100 år jubilæumskriftet):

"Vi vil endnu en tid kunne klare os, men udviklingen løber hurtigere og hurtigere for de små banker, og marginalrenten bliver mulig-

vis noget mindre end i de senere år. En anden og væsentlig årsag er den, at bankens kunder så at sige er ved at vokse os over hovedet – vi har ikke tilstrækkelige midler til at tilfredsstille deres lånebehov. Endelig kommer Landmandsbanken (Danske Bank) med en filial i Horsens. Jeg tror derfor, det er rigtigt at fusionere nu, ellers får vi to "Privatbanker" i Horsens".

Horsens Privatbank blev således med tilbagevirkende kraft fra 1. jan. 1971 overtaget af Privatbanken i København. Metoden, der blev anvendt ved overtagelsen, var den samme, som blev brugt ved overtagelsen af Fredericia Privatbank.

Kort tid efter at sammenslutningen havde fundet sted, meddelte bankdirek-

tør Peter N. Lund, at han på grund af sygdom så sig nødsaget til at søge sin afsked, og Tage Møller forfremmedes til direktør.

Ved den store fusion mellem Privatbanken i København, Andelsbanken og Sparekassen SDS til Unibank i 1990 blev bankhuset på hjørnet af Jessensgade og Levysgade rømmet, og alle aktiviteterne samlet på Rådhusstorvet. Horsens Privatbank er i dag en del af Nordea i Horsens, og på adressen i Jessensgade sælges "Svanekøkkener". Alle filialer er nedlagt.

Kolding Folkebank

Kolding Folkebank A/S kan føre sin

Horsens Privatbank blev fra 1. januar 1971 overtaget af Privatbanken i København. Fremgangsmåden der blev anvendt ved overtagelsen var den samme som Privatbanken anvendte overfor Fredericia Privatbank. Begge fik et tilbud, som de ikke kunne sige nej til! Horsens Privatbanks tidligere hovedsæde i Jessensgade blev afhændet i 1990 ved fusionen til Unibank og er idag domicil for firmaet Svane køkkener.

historie tilbage til 1873. Det er et af de pengeinstitutter i landet, som har haft den mest bemærkelsesværdige start. Banken er så at sige groet ud af den politiske strid, som Venstre og Højre førte så dramatisk i de første år af 1870'erne. Venstremændene på Koldingegnen følte ikke, de fik den rette behandling i de ældre pengeinstitutter i byen og søgte råd hos den kendte folketingsmand og skolelærer Chresten Berg, der også stod bag oprettelsen af Kolding Folkeblad. Venstremændene var jo dengang "folket".

De politiske dønninger omkring banken var så store, at egnens pengestærke højremænd end ikke kunne deltage i den første aktietegning. Banken blev dog senere afpolitiseret og blev en decideret erhvervsbank ikke mindst for landbruget og dertil byens største bank.

Folkebanken, som den hed i daglig tale, begyndte i beskedne lokaler, i et lejemål hos bankens første direktør, købmand Groos i Helligkorsgade 4. I 1883 flyttede man til nye egne lokaler på hjørnet af Jernbanegade og Slotsalle, Jernbanegade 5, som gennem årene er blevet kraftigt udbygget, sidst så sent som i 1970/71.

Op gennem årene havde banken etableret filialer i Vejen (Vejen Folkebank), Egtved, Bække, Jordrup, Bramdrupdam, Vester Nebel og Sønderport i Kolding by, sidstnævnte i et fælleshus sammen den lokale sparekasse og Kolding Laane- og Diskontokasse.

I slutningen af 1960'erne var der i Kolding udover den nævnte anden lokale bank, to københavner-banker – Andelsbanken (i dag Nordea) og Landmands-

banken (Danske Bank), d.v.s. de to andre, Privatbanken og Handelsbanken manglede.

Banken var på det folkevalgte plan lidt anderledes organiseret end tilsvarende banker dengang.

Der var intet repræsentantskab, men til gengæld en generalforsamlingsvalgt bestyrelse på 12 mand med et lille forretningsudvalg til de løbende sager.

I 1970 bestod Folkebankens ledelse af bankdirektørerne Poul V. Larsen og Valdemar Holsgaard med proprietær A. Vind Thomsen, Dalby, som bestyrelsesformand. Det var sindige folk, der gennem årene havde ført en forsigtig politik og konsolideret sig.

Aktiekapitalen var i 1970 nået op på 7,5 mil. kr., balancen 213 mil. og et overskud på 3,3 mil. kr. - det største i bankens 97 år. Det var en velindtjenende, solid og likvid mellemstor provinsbank, der ofte anbragte korte indskud i andre banker f.eks. Horsens Bank.

Men udover tidens pres og krav fra erhvervslivet om større bankenheder havde Kolding Folkebank nok også et generationsskifteproblem. Direktør Poul V. Larsen, der var bankens drivende kraft, var efterhånden kommet op i årene, og Valdemar Holsgaard, alle hans egenskaber taget i betragtning, var ikke manden, der kunne føre banken videre alene. Enten måtte Poul Larsen afløses af en driftigere mand, eller også måtte der ske noget andet, der kunne imødekomme kravene fra omverdenen.

Man kunne jo lade sig sælge til Privatbanken eller Handelsbanken i København, eller gå til Provinsbanken i Aarhus

eller Jyske Bank i Silkeborg, men nej, Poul V. Larsen fik en anden ide. Kunne man skabe en ny stor bank ved at gå sammen med Veile Bank og Horsens Bank var begge "hans" problemer løst.

Derfor tog han i foråret 1967 først kontakt til direktionen i Veile Bank, og da man der sagde "top", ringede han til direktør Carl Sørensen i Horsens, som han havde særdeles gode relationer til. Carl Sørensen var skeptisk, navnlig ved tanken om Veile Bank, men der blev holdt et par indledende møder i al hemmelighed. Man kunne ikke komme udenom Vejle; Kolding og Horsens kunne ikke noget sammen alene. På et møde i Folkebankens lokaler mellem direktionerne fra de tre banker – uden for normal åbningstid – var man enige om, at meget talte for en fusion mellem de tre banker, men måtte dog konstatere, at de var langt fra hinanden. Et afgørende punkt var centralisering/ decentralisering. Kolding og Horsens ville have lokal selvbestemmelsesret, medens Vejle gik ind for en fusion, der hurtigt skulle blive til én bank.

Kontakten mellem de tre banker blev opretholdt, men først i vinteren 1969 enedes man om at mødes på ny. Der kom gang i forhandlingerne, der blev holdt meget hemmelige. Man nåede mellem de tre banker - langt om længe – i sommeren 1970 til enighed om en aftale, der indebar en fælles bestyrelse på 7 mand, hvoraf de 2 skulle komme fra Kolding, herunder den ene viceformand. Af Kolding Folkebanks 12 mands store bestyrelse skulle 5 indgå i et forretningsudvalg med kreditkompetance. Sammen med forret-

ningsudvalgene fra de 2 andre byer skulle det udgøre bankrådet, der skulle vælge bestyrelsen. Der skulle dannes et lokalråd og de to koldingdirektører kunne indtræde i den nye banks direktion. Den nye fusionsbanks generalforsamling skulle holdes på skift i de tre byer. Folkebankens medarbejdere kunne fortsætte på uændrede vilkår og stilles lige med de to øvrige bankers medarbejdere ved stillingsbesættelser og lignende.

Så langt så godt.

Direktøren for den anden lokale bank, Kolding Laane- og Diskontokasse - kaldet Diskontokassen - H. Thrige Laursen, vidste, at Folkebanken på et tidspunkt havde haft fusionsdrøftelser med andre banker. Han havde henvendt sig til Folkebankens direktion og udtrykt ønske om at "komme med", hvis forhandlingerne blev genoptaget. I Folkebanken ville man gerne have Diskontokassen med – så var der jo en konkurrent mindre og det historiske opgør fuldendt. Man ville derfor i givet fald være indstillet på at gå ind i fusionen samlet på en sådan måde, at der kun blev et hovedsæde i Kolding og dermed kun et forretningsudvalg, der kunne bestå af 3 fra Folkebanken og 2 fra Diskontokassen – det ville passe i størrelsesforholdet.

I Horsens Bank og Veile Bank var man også interesseret i at få den anden Kolding-bank med, men først skulle forhandlingerne mellem de tre gøres færdige, og så kunne man efter sommerferien drøfte Diskontokassens optagelse. Det skulle sikres, at fusionen kunne gennemføres mellem de tre banker, som havde forhandlet så lang tid, uanset hvilke stil-

ling Kolding Laane- og Diskontokasse måtte tage. I august 1970 orienterede man så ledelsen i Diskontokassen og inviterede til et fælles møde. Men de meldte fra p.g.a. formuleringen i fusionsaftalen om forholdet til Provinsbankforeningen, hvor de tre med Veile Bank i spidsen var indstillet på at holde sig ude og være "frie", medens Diskontokassen gennem dens direktør var varm tilhænger af forholdet til denne institution.

Der blev hurtigt forfattet et nyt stykke papir, hvorefter spørgsmålet om forholdet til Provinsbankforeningen "formelt" blev udskudt til afgørelse af fusionsbankens fremtidige ledelse, og så tiltrådte Diskontokassen den fusionsaftale de tre øvrige banker var blevet enige om.

Da aftalen nu var på plads meddelte direktør Poul V. Larsen, at han ville trække sig tilbage på grund af alder. Bankens problemer ville nu blive løst. Direktør Holsgaard fra Folkebanken og direktør Thrige Laursen fra Diskontokassen kunne herefter dele Koldings 2 direktionspladser i fusionsbanken, som skulle hedde Aktivbanken.

Det blev aftalt, at en ny fælles udlandsafdeling skulle oprettes i Kolding i Folkebankens hus – et klart plus for Kolding Folkebank. I Aktivbankens bestyrelse ville Folkebankens bestyrelsesformand proprietær A. Vind Thomsen indtræde som den ene af Koldings 2 medlemmer og som viceformand.

Til det nye foretningsudvalg i Kolding ville Folkebanken levere 3 medlemmer, nemlig foruden Vind Thomsen, fiskeeksportør Knud Petersen og proprietær Julius Buch. Den store bestyrelse indtråd-

te sammen med Diskontokassens repræsentantskab i det nye lokalråd for Kolding.

Da Kolding Folkebank jo ikke som de tre andre havde noget repræsentantskab, blev der selvsagt ikke holdt noget repræsentantskabsmøde den 30. september, men man var med bestyrelsens tidligere beslutning om at tiltræde fusionsaftalen allerede klar til at forelægge sagen på en generalforsamling. Som i Vejle og Horsens blev fusionsplanen offentliggjort den 1. oktober, og den blev godt modtaget både af kunder medarbejdere og pressen. Københavnerbankerne holdt sig i ro overfor de 2 Koldingbanker, men Privatbanken i København oprettede straks en filial i Kolding.

De uvildige vurderinger af Folkebankens aktiver viste, at banken i forhold til de tre andre var ganske godt polstret. For at bringe paritet mellem bankernes aktiekapitaler måtte Folkebankens aktionærer have udleveret 33% flere friaktier og nyttege næsten 3 gange så mange aktier til kurs 105 som i de tre andre banker. Det betød at 3000 kr. gamle aktier gav 2000 kr. friaktier og ret til nyttege af 2000 kr. aktier til kurs 105. Derved fik aktionærerne her økonomisk mere ud af det end i de tre andre banker. Folkebankens aktiekapital på 7,5 mil. kr. kom herefter op på 17,5 mil. ud af Aktivbankens samlede aktiekapital på 70 mil. kr.

Der blev afholdt ekstraordinær generalforsamling den 1. februar 1971 på Slotshotellet i Kolding.

233 aktionærer mødte frem, og uden debat blev fusionen vedtaget med 96% af stemmerne.

Da der i h. t. bankens vedtægter ikke

var mødt aktionærer nok, blev der 18. februar afholdt yderligere en ekstraordinær generalforsamling, og her blev fusionen enstemmigt endelig vedtaget.

Med vedtagelser også i Horsens Bank og Veile Bank var dannelsen af Aktivbanken pr. 1. januar 1971 en kendsgerning – ligegyldig hvilken beslutning aktionærene i Kolding Laane- og Diskontokasse måtte tage.

På den ordinære generalforsamling den 27. marts 1971 – der også blev afholdt på Slotshotellet – kunne man gøre ”endelig” op. Det flotte regnskab blev modtaget med applaus, valgene til Aktiv-

Kolding Folkebanks domicil i Jernbanegade 5. Et par år efter Aktivbankens indlemmelse i Sydbank i 1994 blev Sydbanks aktiviteter samlet i Jernbanegade 14 og Kolding Folkebanks gamle bankhus afhændet. I dag har Jyske Bank til huse her.

bankens ledende organer gennemført uden problemer, og det hele sluttede med hyldest og takketal.

Folkebankens og Diskontokassens aktiviteter blev i 1978 samlet i Folkebankens hus i Jernbanegade 5. Kolding Folkebank fortsatte sit virke som en del af Aktivbanken og blev i 1994 en del af Sydbank, der i forvejen havde en stor afdeling i Kolding. Et par år efter Sydbanks overtagelse af Aktivbanken, blev Sydbanks aktiviteter i Kolding samlet i deres regionshovedkontor i Jernbanegade 14 og den gamle Folkebanks hus afhændet. I dag har Jyske Bank til huse i Jernbanegade 5. Af filialnettet er kun filialerne i Vejen, Egved og Sønderport tilbage, resten er nedlagt.

Horsens Bank

Horsens Bank startede sin virksomhed i 1896. Initiativet til bankens dannelse blev taget af en kreds af byens købmænd og fabrikanter, der i den stærkt voksende by ønskede, som der står skrevet i stiftelsesprotokollen, ”en Bank mere som Concurrent til den herværende Filial af Handelsbanken (København) ”Banken for Horsens og Omegn”, der stiller for store Vanskeligheder for Købmandsstanden, når dennes Medlemmer ønsker at disponere over større Pengesummer”.

Banken lejede sig ind på Jørgensens Hotel – i lokaler på hjørnet af Graven og Søndergade. Her blev man i 60 år til 1956, hvor banken flyttede over på den anden side af Søndergade i nr. 18 og 20 i en nyopført bankbygning – tegnet af arkitekt Erik Wibroe – indrettet med den tids mest moderne teknik. Banken havde alle-

rede i 1916 erhvervet det pågældende areal, hvor Kragh og Soles Gaard lå, med henblik at få foden under eget tag, men krige, depressioner osv. kom til at betyde, at der kom til at gå 40 år, inden drømmen om eget bankhus gik i opfyldelse.

Horsens Bank blev i folkemunde kaldet "Max's Bank" efter bankens navnkundige direktør fra 1938 til 1960 – Max Christensen – og var byens bank – banken for erhvervslivet, det store landbrug, handelen og industrien. Fra starten og op gennem tiderne var der blevet oprettet filialer i oplandet – Uldum - Tørring - Hovedgaard - Rask Mølle - Hedensted - Løsning - Nørre Snede - Klovsborg og Juelsminde. Da Horsens by geografisk voksede kraftigt i 1960'erne, blev banken udbygget med et indenbys filialnet – Sønderbro – Sundvej og Bjerrevej.

I 1970 bestod ledelsen i Horsens Bank af direktørerne Carl Sørensen og Erling Høgsaa med tobaksfabrikant Poul Petersen som bestyrelsesformand.

Ved udgangen af 1960'erne var kun en af de 4 landsdækkende hovedbanker - Den Danske Landmandsbank, Københavns Handelsbank, Privatbanken i København og Andelsbanken – repræsenteret i Horsens, nemlig Handelsbanken. Privatbanken forventede at overtage Horsens Privatbank og Andelsbanken Horsens Landbobank. Landmandsbanken var hovedbankforbindelse for Horsens Bank og forsynede den venligt med likviditet, når det knob – velnok med den hensigt - hvad der også blev tilkendegivet at når Horsens Bank ikke kunne/ville mere, så ville Landmandsbanken komme

ind i billedet som en mulig fusionspartner.

Ved dannelsen af Jyske Bank i 1967 ved sammenlægning af de 2 banker i Silkeborg og de 2 banker i Kjellerup, var der derfra ønsket om, at Banken for Brædstrup og Omegn og Odder Landbobank og Horsens Bank også skulle/kunne indgå i denne nye bank. Brædstrup og Odder kom senere med, men følerne til Horsens Bank blev afvist. Døren til Jyske Bank stod åben, men i Horsens ville man af politiske grunde ikke "underlægges"

Et par dage i 1956 havde Horsens Bank to adresser: Bygningen på sydsiden af Søndergade (nr. 18-20, i dag Sydbanks hovedkontor for Horsens regionen) var lige blevet indviet, men det gamle skilt på bygningen på hjørnet af Søndergade og Graven sidder der endnu!

den stærkt dominerende bank fra Silkeborg. Horsens vendte – selvom byen lå i det daværende Skanderborg amt - ryggen mod nord og Norup (den stærke mand i Jyske Bank) og ansigtet mod syd.

Da Horsens Bank i 1970 - uden forhandling med Landmandsbanken i København - valgte at indgå i fusion med Veile Bank, Kolding Laane- og Diskontokasse og Kolding Folkebank og dannede Aktivbanken, etablerede Landmandsbanken - nu Danske Bank - omgående en filial i Horsens, oven i købet i det hus, hvor Horsens Bank indtil 1956 havde drevet bank. Danske Bank fik ikke banken, men huset.

Direktør Carl Sørensen udgjorde sammen med Erling Høgsaa ledelsen i Horsens Bank i 1970, da banken efter at have afvist at blive en del af Jyske Bank, sammen med Veile Bank og Kolding Folkebank valgte at gå ind i danselsen af Aktivbanken.

Ved fusionen havde Horsens Bank - efter 75 års virke - en aktiekapital på 9 mil. kr., en balance, der de sidste 2 år var vokset fra 200 mil. til 250 mil.kr og et overskud for det sidste regnskabsår på 2,9 mil. kr. - det største i bankens historie. Det var en betydelig provinsbank.

Hvorfor valgte Horsens Bank så at indgå som en del af Aktivbanken? Der var flere årsager.

Som sagt vendte bankens ansigt mod syd, også selvom der i mange år havde været hård konkurrence mellem Horsens og Vejle by, både på det forretnings- udviklings- og sportsmæssige område. Bankens filialer var også placeret i den vestlige og sydlige del af amtet, og banken havde mange kunder fra dette område.

Et andet argument for Horsens Bank var, at Veile Bank et par år forinden havde opfundet en ny kontoform, indskud på 12 mdrs. opsigelse til en lidt højere rente, end pengeinstitutterne ellers gav. Det betød, at indlånkapitaler fra hele landet strømmede til Vejle. Det var en hård konkurrence og alvorligt brud på Provinsbankforeningens renteaftale. Horsens Bank måtte vælge mellem loyalitet overfor de øvrige medlemmer af Provinsbankforeningen eller følge Veile Bank. Indlån var også for Horsens Bank et vigtigt "råstof"; banken ville kvæles langsomt i konkurrencen med Veile Bank, hvis den ikke fulgte trop.

Desuden måtte man nok i Horsens - ligesom i Kolding – erkende, at der var et generationsskifteproblem. Direktionen var blevet forynget gennem direktør Niels Jespersens pensionering og erstatning med direktør Erling Høgsaa, men

direktør Carl Sørensen nærmede sig også pensionsalderen, og dermed var ledelsen for svag til fremtidens udfordringer. Også et argument for at indgå i en fusion.

Ganske vist var indtjeningen i banken god, men likviditeten til tider meget stram og kunne ikke følge med de mange erhvervskunders ønsker. Man blev på det punkt mere og mere afhængig af lån fra andre banker, og hvis så egne indlån svigtede og gled til Vejle? Horsens Bank havde et reelt likviditetsproblem, og det fremgår klart af bestyrelsesprotokollen, at problemet blev værre og værre.

Man måtte gang på gang sig nej tak til store attraktive udlån.

Så, rent ud sagt, man havde ikke noget valg. Aktivbanken var trods alt et meget bedre alternativ end Danske Bank og Jyske Bank, og den ville efter alt at dømme blive en betydelig bank – måske den betydeligste i Vejle Amt. Den nydannede "Provinsbanken" var heller ikke noget alternativ. Århus var vel (næsten) lige så slemt som København, alle pladser i dens direktion var besat, og så var der endelig edb - problematikken; Horsens Bank var med i Bogføringsforeningen "Bankdata", og det ville blive endog meget kostbart at blive frigjort herfra. Med udsigten til, at Privatbanken i København ville overtage Horsens Privatbank og Andelsbanken på et tidspunkt overtage Horsens Landbobank med deraf følgende pres fra Danske Bank for at blive repræsenteret i Horsens by, var det svært at fortsætte som single. Man måtte søge mere lige partnere. Så hvis man ved en fusion kunne få modvægt med en bank fra Kolding og "politisk styr" på den

større og ledelsesmæssige stærke Veile Bank, var det nok i situationen den mulige vej frem.

Det var på denne baggrund, Horsens Bank allerede i foråret 1967 fik en uformel henvendelse fra direktør Poul V. Larsen, Kolding Folkebank, om at drøfte mulighederne for en fusion mellem de to banker og Veile Bank.

Veile Bank og Horsens Bank havde gennem årene konkurreret kraftigt i Bjerre Herred (landet mellem Horsens og Vejle) og forholdet havde ofte været køligt. Med Kolding Folkebank, specielt på direktionsplan, havde Horsens Bank derimod særdeles gode relationer. Der blev i hemmelighed afholdt et par møder, man udvekslede synspunkter og var enige om, at meget kunne tale for en fusion af de tre banker (Kolding Laane- og Diskontokasse kom først ind i billedet på et ret sent tidspunkt, se ovenfor). Man måtte dog konstatere, at bankerne foreløbig var temmelig langt fra hinanden. Hvor Veile Bank gik stærkt ind for en fusion, der hurtigt skabte én bank, var de to andre mere forbeholdne og fastholdt, at man i vid udstrækning måtte opretholde lokal selvbestemmelsesret.

I de følgende år opretholdt de tre banker kontakten på direktionsplan, men om nogen egentlig mødevirksomhed var der ikke tale. Horsens og Kolding var nervøse for den stærkt dominerende Veile Bank og dens ledelse.

Udviklingen indenfor banksektoren og erhvervslivet pressede dog alle parter til et eller andet, og i vinteren 1968/69 prøvede man igen. Fusionsforhandlinger blev lange og svære, der blev holdt et utal

af møder – flere og flere personer blev inddraget, men det lykkedes bl.a. af hensyn til børsetikken at holde alle forhandlingerne hemmelige. Ville Vejle blive et reelt hovedsæde? Skulle man spørge i Vejle kunne man ligeså godt spørge i København eller Aarhus! Det var også almindelig kendt, at den pris de københavnske storbanker og den nye Provinsbanken betalte ved overtagelse af andre banker, var særdeles kulant, set fra såvel bankledelsen som aktionærside. Det var derfor nødvendigt, at denne fusionsløsning i hvert fald på kort sigt kunne forsvares overfor aktionærerne, det var jo dem, der i sidste ende skulle sige ja. Der var problemer omkring bestyrelsens og direktionens kompetencer og sammensætning.

Til sidst, d.v.s. hen på sommeren 1970, blev de tre banker – efter bistand fra bankinspektør Bjørn Jensen – enige om en fusionsaftale. Horsens ville få 2 af de 7 bestyrelsesposter, herunder den ene af de viceformænd. De "gamle" bestyrelser blev til lokale forretningsudvalg, der fik kreditgivningskompetence. De tre forretningsudvalg kom til at udgøre et nyt organ, et bankråd, der skulle vælge bestyrelsen. De "gamle" repræsentantskaber blev til lokalråd. Direktionen kom til bestå af de tre bankers 5 direktionsmedlemmer, der både skulle være lokaldirektører og medlemmer af den samlede ansvarlige direktion.

Dette kom for Horsens Bank til at betyde, at købmand Levy Grønfeldt og direktør, konsul Axel Schur indtrådte i den nye banks bestyrelse – med sidstnævnte som en af de 2 viceformænd.

Tobaksfabrikant Poul Petersen var blevet alvorlig syg og kunne ikke påtage sig opgaven, han døde i 1972.

Direktørerne Carl Sørensen og Erling Høgsgaa indtrådte i direktionen. Der skulle være hovedsæde i Horsens – ligesom i de to andre byer. Generalforsamlingen skulle holdes på skift i de tre byer. Alle medarbejdere kunne fortsætte på uforandrede vilkår og skulle ved forfremmelser og besættelser af stillinger stilles lige. Andre banker kunne komme med, men som filialer. Dermed var sol og vind delt lige, og hver i sær følte, at de havde fået den mulige indflydelse.

Sidst i august 1970 tiltrådte Kolding Laane- og Diskontokasse – efter korte forhandlinger - aftalen.

Der var i Horsens ikke på noget tidspunkt ønsket om at få Horsens Privatbank og Horsens Landbobank med; det ville kun have vanskeliggjort forhandlingerne yderligere.

Fusionsaftalen blev forelagt de enkelte bankers repræsentantskaber på møder, indkaldt med kortest mulig varsel, mandag aften den 30. september. Den blev enstemmigt vedtaget alle steder og offentliggjort.

Inden der kunne holdes generalforsamlinger skulle bl.a. bankernes aktiver uvildigt vurderes med henblik på fastsættelse af de reelle egenkapitaler for gennem aktiekapitaludvidelser at få bragt overensstemmelser - paritet – mellem aktiernes indre værdi i de 4 banker.

I Horsens Bank skulle aktiekapitalen på de 9 mil. kr. udvides ved udstedelse af 4,5 mil. (50 %) friaktier ved overførsel fra reserverne, og nytægning af 2,25 mil.kr.

(25%) nye aktier til kurs 105 med fortrinsret for gamle aktionærer. D. v. s. at for 1000 kr. gl. aktier fik man gratis 500 nye og yderligere 250 til kurs 105. Det var "betalingen" til aktionærene og herefter mødte Horsens Bank med en aktiekapital på 15.750 mil. kr. til samme kursværdi som de øvrige 3 banker.

Fusionsforslaget blev godt modtaget både i pressen og blandt kunder og medarbejdere – der var kun smådrillerier om "fænomenet i Vejle". På den ekstraordinære generalforsamling den 28. januar 1971 i Haandværkerforeningen blev fusionen da også efter en meget kort debat vedtaget med overvældende tilslutning. De 150 mødte aktionærer afgav 12696 ja-stemmer og kun 98 nej-stemmer. Da bankens vedtægter krævende 2 ekstraordinære generalforsamlinger til vedtagelse af et sådant forslag, måtte aktionærene indkaldes en gang til – den 12. marts – og her blev forslaget endelig vedtaget – enstemmigt. Da fusionsforslaget også var blevet vedtaget i de tre andre banker, var Aktivbanken en realitet med virkning fra 1. januar 1971. På den ordinære generalforsamling den 18. marts kunne man så med den traditionelle spisning tage afsked med Horsens Bank. Godt en måned efter – den 2. maj – fejrede banken sit 75 års jubilæum. Også denne begivenhed kom til at stå i fusionen og den ny Aktivbanks tegn.

Horsens Bank levede videre gennem Aktivbanken, fusionerede i 1990 med Horsens Landbobank, og blev i 1994 en del af Sydbank, men det er en anden historie. I de gamle banklokaler på hjørnet af Søndergade og Graven sælges der i

dag modetøj til unge damer. På Søndergade 18-20 drives stadig bank. I dag danner huset rammerne om Sydbanks hovedkontor for Horsens regionen. De fleste af Horsens Banks filialer består stadig, men Hovedgaard, Klovborg, Uldum og Sønderbro i Horsens er nedlagte og aktiviteterne overført til andre afdelinger.

Foreløbig afslutning

I næste udgave af Vejle Amts Årbog – årgang 2004 – følger historierne om Veile Bank, Kolding Laane- og Diskontokasse, og Horsens Landbobank, som sammen med Kolding Folkebank og Horsens Bank blev til Aktivbanken. Vi følger også Aktivbankens turbulente og dramatiske sidste år, herunder turen til Topdanmark og til sidst salget til Sydbank.

Kilder

Banktilsynets senere Finanstilsynets årlige beretninger, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1988 og 1991, Finanstilsynets hjemmeside
Finansrådets hjemmeside
Rigsarkivets hjemmeside
Kristian Møller: Veile Banks jubl. skrift 1954 - Erhvervsarkivet
Kristian Møller: "En dag i banken" i anld. af Kolding Laane- og Diskontokasses 100 års jubl. 1956 - Erhvervsarkivet
A/S Fredericia Privatbank 1919-1944 jubilæumskrift - Fredericia Bibliotek
Særtryk om Veile Bank, Kolding Laane- og Diskontokasse, Kolding Folkebank og Horsens Bank, udgivet af Jyske Tidende A/S med tekst af Harald Brogaard Jensen, 1970
Fredericia Dagblad 10/9.1919, 27/9.1969, 8/9, 16/9 og 24/9.1970, 2/1. 1975
Horsens Folkeblad 28/11 1952, 25/10 og 27/10.1956, 3/5, 26/5 og 30/5.1967, 17/2 og

19/2.1968, 1/10, 2/10,15/10.1970, 13/11.1970, 27/4.1971, 3/5.1971, 4/5.1971, 27. 28 og 29/1.1971, 6/2.1971, 10/3. 1971, 19/3.1971, 22/12.1989, 9/1.1990, 13/1.1990, 24/1.1990 og 27/3.1991,
 Jyske Tidende Kolding 9/9. 1970, 2/2, 16/3 og 28/3. 1971
 Aktuelt - Horsens Vejle 4/2. 1971
 Silkeborg Avis 26/5.1967, 17/2 og 19/2.1968,
 Vejle Amts Folkeblad 28/1, 16/3 og 18/3 1971
 Fusionsaftale af 24. august 1971 mellem Horsens Bank, Kolding Folkebank og Veile Bank og senere tiltrådt af Kolding Laane- og Diskontokasse
 Horsens Banks stiftelsesprotokol 1895/96 - Byarkivet
 Horsens Banks bestyrelsesprotokol nr.1 - Byarkivet
 Horsens Banks bestyrelsesprotokol nr.6 - Sydbanks arkiv
 Horsens Banks repræsentantskabsprotokol 1955-1971 - Sydbanks arkiv
 Horsens Banks generalforsamlingsberetninger 19/2.1970, 28/1.1971, 18/3.1971 - Sydbanks arkiv
 Veile Banks generalforsamlingsberetning for 1970 - Sydbanks arkiv
 Årsregnskaber: Banken for Brædstrup og Omegn 1967, Fredericia Privatbank 1969, Horsens Bank 1970, Horsens Privatbank 1970, Sydbank 1994 og 2001, Veile Bank 1970, Horsens Landbobank 1989, Aktivbanken 1983 - 1987 - 1989 - 1992 - 1993, Topdanmark Bank 1994,
 De danske Provinsbankers Forening: Bankerne og Samfundet, 1955
 De danske Provinsbankers Forening - 75 år, 1980
 Gyldensdals Leksikon 1977, bind 2, side 89
 Ole Lange: Med Jyske Øjne. 1992
 Carl Th. Jørgensen: Jessensgade - Horsens entré gennem hundrede år. 1971
 Erling Høgsaa: Aktivbanken indtil 1987 - ikke udgivet - Erhvervsarkivet i Aarhus
 Aktivbanken: Imagebrochure på engelsk, nov. 1980
 Ib Overgaard Andersen: Brev til Unibank dat. 17/9. 1994, Nordeas arkiv
 Tage Møller: Referat af samtale om Horsens Privatbank, 2003
 Jens Gade: Samtale om Fredericia Privatbank, 2003
 Søren Peter Hansen: Refereret samtale om Horsens Landbobank, 2003
 Gert Kristiansen: Refereret samtale om Aktivbanken, 2003,
 Carsten Andersen og Mogens Asmund: Refereret samtale om Sydbanks overtagelse af Aktivbanken, 2003,
 Niels Hede Nielsen: Refereret samtale om Aktivbanken, 2003,
 Telefonnøgle, Brædstrup 1967 og 1970
 Telefonnøglen for Horsens 1957/58, 1968/69, 1969/70, 1973/74
 Vejle Vejviser fra 1966 til 1972.
 Fredericia Vejviser 1966 og 1970/71
 Sammenslutningsaftale af 18. nov. 1990 mellem Horsens Landbobank, Aktivbanken og Topdanmark, Sydbanks arkiv,
 Overdragelsesaftale af 3. maj 1994 mellem Topdanmark og Sydbank Sønderjylland om Aktivbanken - Sydbanks arkiv,
 Focus - Topdanmarks medarbejderblad febr. 1992,
 Ekko - Sydbanks aktionærblad sep. 1994
 Horsens Landbobanks jubilæumsskrift 1925-1965
 Horsens Landbobanks bestyrelsesprotokol 1989/91, Sydbanks arkiv
 Horsens Landbobanks generalforsamlingsprotokol 1986/91, Sydbanks arkiv
 Forfatterens egne oplevelser og notater.

Nyt om fortiden i Vejle Amt

Barrit-Vrigsted Lokalkativ

Barrit Langgade 47, 7150 Barrit
Kontaktperson: Karsten Bjerreskov, Skulsballevej
11, Vrigsted, 7140 Stouby, tlf. 75 69 11 75
e-mail: karsten.bjerreskov@mail.tele.dk

Det har været et roligt år, både indsamlingsmæssigt og formidlingsmæssigt - heldigvis. Vi har brugt meget tid på at indføre den ny personkreds bag arkivet i arkivets indhold og funktion.

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening

Brædstrupegnens Hjemstavnsforening,
Østergade 9, 8740 Brædstrup
www.brædstruparkiv.dk
Mail: hjemstavn@mail.dk
Kontaktpersoner:
Eivind Jørgensen, Nørrehusvej 52, 8740 Brædstrup. Tlf. 75 75 23 56
Ruth Dam, Brokhøjvej 29, 8740 Brædstrup.
Tlf. 75 75 42 90 – mail: ruth_dam@post.tele.dk

Foreningen havde 30 års fødselsdag i slutningen af 2002. Foreningen er gennem mange år nu vokset i mange forskellige retninger. Vore medlemmer er meget aktive omkring hjælp på arkivet, gårdmuseet Stjernholm og ikke mindst i forbindelse med arrangementer.

Foreningen har nu 325 medlemmer, heraf er omkring 100 aktive i de daglige gøremål for at holde aktiviteterne på et attraktivt niveau.

I løbet af 2002 arrangerede foreningen følgende aktiviteter/udstillinger

5. maj udstilling fra Frihedssamlingen
Bønders husflid og bierhverv
Bondebryllup
Krummehurer fra eget køkken.
Museumsjul 2002

I efteråret udgav foreningen det 16. årsskrift. En

bog på ca. 110 sider. Efterhånden har foreningen udgivet omkring 2000 sider med kommunens historie. Næste nummer er under forberedelse.

På arkivet bliver der om aftenen indtastet registreringer på ARKIBAS, og der granskes og noteres facts om de mange indleverede billeder.

Generelt et højt aktivitetsniveau, som kræver nogle ildsjæle for at det hele går op i en helhed, da "ledelsen" stadig skal findes blandt de ulønnede og blandt personer med mange andre kasketter!

Hvem sagde noget om: "Den nye arkivlov", "markedsføring", "filmoptagelse her og der", "møder med off. kontorer", "byggeplaner for museet", "udgivelse af sognebog" og så alt det andet.

Vi har ikke brug for aktivering, men kunne man forstille sig, at "samfundet" blev inddraget i arkiv-/museumsarbejde i fremtiden?

Kom og besøg vor museumsgård i Nim – Hele sommerperioden er der åbent hver søndag, men følg med på hjemmesiden angående tider og aktiviteter.

En af foreningens utrættelige støtter – Ruth Dam sælger bøger, film og årsskrifter i forbindelse med Museumsjul 2002.

Børkop Lokalhistoriske arkiv

Ågade 6, 7080 Børkop, tlf. 75 86 60 27,

e-mail: borkop.arkiv@mail.dk

Hjemmeside: sitecenter.dk/arkiv-borkop

Leder: Preben Mikkelsen, tlf. 75 86 88 06

Arkivet dækker hele Børkop kommune (de 4 gamle kirkesogne: Gauerslund, Gårslev, Smidstrup og Skærup), og eftersom der ikke i kommunen findes noget egentligt museum, har vi en mindre museumsafdeling, hovedsagelig med småting samt tøj, der har været anvendt her i kommunen. – Og så har vi naturligvis kirkebøger, folketællinger, brandtaksationer og meget andet, der hovedsagelig benyttes af slægtsforskere.

Sidste år forlød det, at kommunen ville have arkivet flyttet for selv at bruge lokalerne. Der blev stillet andre lokaler i udsigt, men det nærmest acceptable havde kun et areal på 60% af det nuværende. Heldigvis fandt man ud af andre løsninger, så vi kan blive i de nuværende lokaler, hvor både vi og vore gæster befinder os godt.

Arkivet fortsætter det rolige arbejde med nogenlunde det samme "personale". Vi har fået endnu en medarbejder, der har forstand på EDB, så nu har vi fået hjemmeside (sitecenter.dk/arkiv-borkop), ligesom der er påbegyndt en elektronisk registrering af vore effekter.

Arbejdet med en ny udgave af "Gauerslund"-bogen skrider godt frem og forventes afsluttet i indeværende år. Men har vi/kan vi skaffe os økonomi til at få den udgivet? Det må tiden vise.

Egnsmuseum, Egtved Kommune

Egnsmuseum, Egtved Kommune, Grindstedvej 30, 7184 Vandel,

tlf. 75 88 54 89, mail: egnsmu@egtved.dk

Kontaktperson: museumsinspektør Kirsten Rykind-Eriksen, samme adresse som ovenstående.

Under Egnsmuseum hører:

Egtved og Randbøl Lokalhistoriske arkiver samt Randbøldal-Museet

en række udstillingssteder: Ravning gl. station med udstilling om Ravningbroen, Bindeballe gl. station, Egtvedpigens gravplads og Tørskind Grusgrav.

Væsentlige begivenheder

Årets største undersøgelse og hjemtagning drejede sig om gården Skovløkke, der ligger i Fredsted, lidt nord for Kolding. Først i januar 2002 døde Kristian Nielsen, der var cukcmand. Han var en kendt personlighed både i sognet og i Egtved Kommune, hvor han i en årrække var formand for U & K udvalget. Desuden havde han siddet i FDB's hovedstyrelse. Han havde testamenteret arkivalier og bøger til Egnsmuseet, som hjemtog kassevis af materiale. På mange måder er det en unik samling, idet Kristian Nielsen aldrig smed noget væk, og slægten havde siddet på gården siden midten af 1800-tallet. Der fandtes endda arkivalier fra slutningen af 1700-tallet. Ved hjælp af arkivalierne er det muligt at belyse, hvorledes gården er blevet drevet, idet mange regnskaber er gemt. Andelsbøndernes aktivitetsfelter kan ligeledes belyses gennem medlemskaber af foreninger og arkivalier om møderækker, festsange og -taler, dyrskueprogrammer, kursusprogrammer, politiske møder o.m.m. Privat korrespondance fortæller om normer og holdninger.

Da Skovløkke samtidig er et helstøbt anlæg, opført 1862-65 i henholdsvis røde mursten og kampesten, foretog Egnsmuseet en fotodokumentation og bygningsregistrering. Når Walther Badino, frivillig medarbejder, er færdig med at registrere arkivalierne, bliver det forhåbentlig muligt at skrive Skovløkkens og Kristian Nielsens historie.

Årets anden store undersøgelse drejede sig om Edition Egtved og den tidligere Musikhøjskole i Tågelund. Den gennemføres i samarbejde med Musikhistorisk Museum i København og museumsinspektør Else Marie Dam-Jensen, Tønder Museum. Hun repræsenterer brugergruppen af lærere, der kom med forslag til trykning af melodier og som i høj grad havde en pædagog-

gisk brug af de mange melodier, som Edition Egtved trykkede. Musikhistorisk Museum ved museumsdirektør Lisbeth Torp og Else Marie Dam-Jensen udarbejdede et spørgeskema, som de bad en række musiklærere, der har deltaget på Musikhøjskolens kurser, om at udfylde. Kirsten Rykind-Eriksen interviewede tidligere medarbejder på Edition Egtved og indsamlede et righoldigt fotomateriale. Undersøgelsen er endnu ikke afsluttet.

Egtved Lokallhistoriske Arkiv ved Mogens Bach gennemførte en registrering og udstilling af "Søndergade - en stationsbygade med ambitioner". Til åbningen fortalte fire tidligere Søndergadeboere - og aldrig før har der været så mange personer til en åbning! I årets løb kom der en stor aflevering fra Knud Højer, hvis far var mejerist på Egtved mejeri. De vil indgå i det kommende store mejeriprojekt, der beskæftiger sig med alle mejerierne i Egtved Kommune. Ligeledes fra Bølling Skole og Ungdomsförening og fra tidligere ejendomsmægler Svend Kristensen med billeder af de huse, han har handlet med i Egtved og omegn.

Pige og ammassak

Udstillinger

På Egnsmuseet har vi kørt to vidt forskellige særudstillingsprojekter med tilknyttede programmer for skolerne. Først på året "Grønland uden kajaker" i samarbejde med Narsaq Museum. Vi lånte to udstillinger: "Johan Markus-

sen", hvis naivistiske billeder fortalte om det traditionelle Grønland. Denne udstilling lånte lokaler hos Engelsholm Kunstforening. Den anden var en fotoudstilling, optaget af Finn Larsen, Langä, om det moderne Narsaq. Heri indgik et ungdomsværelse, der blev indrettet på grundlag af en undersøgelse, foretaget af museumsinspektør Rie Oldenburg. Hun kom på besøg i Vandel, og planlagde programmet for skolerne. Samtidig medbragte hun sælskinstøj, som børnene kunne prøve, og to frosne sæler, der blev skåret ud af børnene, kogt suppe på og spist. Det blev til nogle spændende måneder, hvor der var flittigt besøg af skoleklasser.

Den næste udstilling handlede om "Broderi på mange måder - Broderi 2002", og hertil knyttede vi et aktivitetsprogram. En søndag i september inviterede vi publikum til at komme med deres gamle broderier. Tekstilekspert Esther Grølsted, Nationalmuseet, kom og hjalp med at vurdere og fortælle om gamle broderier. En anden søndag, først i november, kom Pelse Asboe fra Århus, og demonstrerede, hvordan der kan syes anderledes broderier ved hjælp af symaskine. Mette Brødsgård og Henrik Dieckelmann, begge i praktik fra Egtved Kursuscenter, arrangerede udstillingen af Egnsmuseet gamle broderier. Til november blev den suppleret med broderier, udført af skoleelever fra Balle Friskole og Vandel Skole.

I september havde vi en sjov dag på Egnsmuseet. 6. klasse fra Vandel skole spillede dramaspil: "Den varme kartoffel" om kartoffeltyvskerne på Randbøl Hede og konflikterne med de

Egnsmuseet, Egtved Kommune

danske bønder i 1763. Ib Pettersson, en tidligere medarbejder, der både er instruktør og skuespiller, havde forfattet manuskriptet. I samarbejde med frivillige og med hjælp fra tekstilekspert Esther Grølsted, Nationalmuseet, var der blevet syet dragter fra slutningen af 1700-tallet. Vi spillede alle med for at få handlingen til at fungere. 6. klasse skulle løse en konflikt om noget stjålet uld. Det blev til en meget morsom og lærerig retssag. Nu håber vi, at andre klasser tager imod museets tilbud.

Nyt om museet iøvrigt

I løbet af 2002 blev Magasinhuset fra 1918 ved Randbøldal-Museet totalrenoveret for 3,5 mill. kr., der var modtaget fra EU, fonde og Egtved Kommune. I foråret 2003 bliver huset færdigindrettet og taget i brug. Det rummer tre historiske værksteder, for henholdsvis vand, papir og tekstiler. Der bliver faste tilbud til børn og voksne om at arbejde og blive underholdt i værkstederne. I loftsetagen bliver der særudstillinger. Uden for anlægges forhåbentlig i løbet af 2003 et større vandeksperimentarium i tæt tilknytning til det naturskønne område.

Glud Museum

Museumsvej 44, 8700 Horsens, tlf 75 68 30 32
www.gludmuseum.dk
Kontaktperson: Jacob B. Jensen
jyj@gludmuseum.dk

I sommeren 2002 fik Martha Henriksens hus lagt stråtag af rumænske rør. Arbejdet blev udført af Benny Jørgensen, Jerlev.

På den årlige markedsdag første weekend i august blev der både høstet og tærsket af 'Mosedvængene' fra Bisholt Mose.

Årets gang på Glud Museum 2002

2002 fjøede endnu et kapitel til føljetonen om Martha Henriksens hus, som nu står med udmurede vægge, skorsten og stråtag. Takket være et rundhåndet tilsagn fra Inge og Asker Larsens Fond er der taget et stort skridt fremad. Arbejdet fortsætter, og når sæsonen 2004 åbner, skal det sidste punktum i sagaen sættes. Så kan museet vise et landarbejderhus med bolig og avlsrum til 5-8 td. land.

Sæsonen startede med en udstilling om dialektdigte på bjerreherredsmål. Frederik A. Frisenberg f. 1889 i Glud og Chr. Christensen f. i St. Dalby 1895 var repræsenteret. Frisenberg udvandrede tidligt i århundredet til USA, hvor han levede som maler og billedhugger. Desuden skrev han enkelte digte på fødeegnens dialekt. Hans datter Fritzie F. McGee, Florida, har skænket museet en optagelse, hvor han læser fire af sine egne digte. Chr. Christensen, der levede hele sit liv i St. Dalby, er sikkert bedre kendt. Han begyndte sent at skrive på dialekt, men de fleste af digtene har været trykt i Hedensted Avis.

Håndarbejdsgruppen Arti har tidligere vist håndarbejde på museet. Deres sommerudstilling 2002 havde 'tiden' som tema. Der var fabulerende arbejder i mange teknikker, men alt sammen på et højt niveau og gennemarbejdet i alle detaljer.

Fra magasinerne hentede vi dåbskjoler frem til en efterårsudstilling om dåb. Museets har omfattende samlinger, som der ikke er mulighed for at udstille permanent. Dem udnytter vi til skiftende udstillinger til glæde for vore mange tilbagevendende gæster.

Den årlige markedsdag den første weekend i august udvikler sig stadig. I år kunne vi fremvise et damplokomobil af den mest udbredte type, fra det engelske firma Marshall i Gainsborough. Der blev både høstet med selvbindere og mejetærsker samt tærsket på tærskerverk.

Af årets indkomne genstande skal især nævnes en stor samling dukker fra Danhill Plast i Hornslyd. Gennem 45 år leverede virksomheden dukker, men har nu indstillet denne produktion og skænket museet sin samling af produkteteksempler. De fortæller historien om et firma, der begyndte i en vaskekælder i Århus i 1957, men snart måtte se sig om efter større lokaler. Valget faldt på det tidligere elværk i Hornslyd, der siden løbende er blevet udbygget.

Glud Museum og Tønballes Naturcenter deltager sammen med Glud Skole i projektet 'Med liv og lyst i skolen', som Børnekulturrådet satte i gang. Juelsminde kommune er en af 16 kommuner over hele landet, som gennem dette projekt styrker samarbejdet mellem skolen og andre institutioner. Det har givet museet lejlighed til at prøve forskellige aktiviteter med skolebørn, så vi i fremtiden kan give flere og mere gennemarbejdede tilbud til skoler. Museets store fordel er, at vi kan udføre aktiviteterne i museets gamle bygninger i autentiske omgivelser, som vi tror giver eleverne en bedre oplevelse af den fortidige virkelighed.

Give - Egnens Museum

Donneruplundvej 2, 7323 Give (tlf. 75 73 93 75, fax 75 73 55 20, e-mail: GEM@GEM.dk

Kontaktperson: Museumsleder Falk Mikkelsen

En ny milepæl blev nået i 2002. Give-Egnens Museums nybygning blev indviet. En fantastisk juledag, hvor solen skinnede på alle måder. Den

enorme og positive opbakning museet blev mødt med denne dag varmede utroligt. Gaver, blomster og utrolig mange velmenende tilkendegivelser om værdien af Give-Egnens Museum blev udtrykt. Vi var mange om at glædes ved de nye muligheder, der ligger i bygningen - i velkomsthallen, publikumsfaciliteterne, de gode depotrum, personalerummet og lyset, der er tænkt ind i rummene. Hverdagen blev ændret med ibrugtagningen af lokalerne, der allerede har været anvendt til mange formål. Rigtig mange giver udtryk for deres glæde ved de nye adgangsforhold og de naturlige linier, man bevæger sig ad rundt i museet.

Ikke blot de nye lokaler har givet positiv opbakning. Der har været stor aktivitet på alle museale felter. Besøgstallet voksede på Give-Egnens Museum i 2002. I lige knap 19.000 personer besøgte museet.

I det permanente afsnit med temaer fra Give Kommunes handels- og håndværksliv blev der plads til udvidelse med frisør, manufakturhandler, slagter m.v. I den gamle indgang vises nu jernbanens erobring af Vejle Vesteregns samt livet omkring Gives gamle Torv. De tidligere toiletter er slået sammen til ét rum og har fået ny funktion som medicinum, hvor der nu vises gamle film på video, ligesom det her er muligt at studere lokalhistorie i et mindre musealt bibliotek samt billeder.

Fire store specialudstillinger i 2002 ses på Give-Egnens Museum. Årets første specialudstilling hed "Masker" og viste kunsthåndværkeren Lone Bullingers utroligt spændende strikkede tekstiler i tidsrummet fra den 1. marts til den 7. april. Lone Bullingers store interesse for ældre tekstiler - klædedragter, stødte hun første gang på i sit arbejde som malerikonservator, hvorfra hun nu bl.a. henter sin inspiration til de helt igennem fantastiske og unikke modeller.

I tilknytning til indvielsen af nybygningen åbnedes udstillingen "Udkantsliv", hvor nøjsomhed, og det barske liv blev vist side om side med opfindsomhed og binæringer. En udstilling, der som øvrige udstillinger blev set af mange. Både

Forhenværende kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen på talerstolen ved indvielsen i juni 2002.

udstillingen og nybygningen trak publikum til, der ofte gav udtryk for deres overraskelse over, at et lokalmuseum kunne have en sådan form og udstillinger.

Traditionen tro bød efteråret på en udstilling, hvor lokalarkiverne over en række temaer havde fundet billeder frem. Udstillingen, der havde titlen "Give Kommune i gamle Billeder", var opstillet i velkomsthallen, der for første gang fungerede som udstillingslokale. Disse nye muligheder betyder for den besøgende, at der så godt som altid vil være noget nyt at se på Give-Egnens Museum, da der hermed er skabt to specialudstillingsområder.

Den 26. november åbnedes særudstillingen "Julebørn & Legetøj", som denne gang har været fuldt belagt med såvel grupper som enkeltmandsbesøg. Mange grupper måtte vi desværre sige nej til pga. overbelægning. Juleudstillingen blev fulgt op af levendegørelse og mange aktivi-

teter, som de besøgende kunne deltage i.

Også i 2002 afholdt vi sommerskole på Give-Egnens Museum. En aktivitet, der giver mulighed for at komme helt ind til de deltagende børn, der kommer flere dage i træk og lever sig ind i, hvordan en hverdag kunne foregå omkring 1920.

Formidlingen har indebåret mange aktiviteter på mangfoldige måder. Traditionsområder må børnedyrskuet nu også siges at være med stadig stigende deltagelse. Foredrag, kursusvirksomhed i gamle håndværk, delagtiggørelse i arbejdet er blot nogle områder, der har fundet sted med succes. Voksne og ældre har stor glæde af bedstemors kaffebrød som et appendiks til en omvisning. Det er tydeligt nærheden, gæsten sætter pris på. Enkelt besøgende finder også stor glæde af vaffelbagningen ved brændekomfuret.

Til foredraget i samarbejde med Vejle Amts Historie Samfund, der fandt sted i november, hvor arkæolog Aase Gyldion fortalte om udgravningerne mellem Riis-Ølholm i forbindelse med anlæggelsen af den nye motorvej, havde mange også fundet vej.

2002 har været et år med stor opbakning, fremskridt og udvikling på Give-Egnens Museum. – Der er også mange nye ønsker og tiltag. Vi arbejder fortsat på at udvikle Projekt GEM AKTIV, hvor et nybygget mindre husmandssted, skal danne rammen om aktiviteter og gøremål på Give-egnen omkring 1920-1940. Identifikationen med den udstillede periode bliver sværere og sværere for vore unge brugere. Det må være gennem handling, vi skal give dem forståelsen.

Det er et væsentligt mål for Give-Egnens Museum at beskrive, fastholde og delagtiggøre publikum i Give-egnens historie på alle niveauer med flest mulige indfaldsvinkler. Der skal gives mulighed for tilegnelse af viden, oplevelse, berigelse og igangsætning til en større historisk bevidsthed. Museets formidling skal meget gerne være vidensbaseret og oplevelsesfuld på en måde, hvor der skal være et højt fagligt niveau, men med folkelighed.

HASDA

Historisk Arkiv for Adventistmenighederne i Danmark.

Vejlefordskolen, 8721 Daugård. Telefon: 75 89 53 99, Fax: 75 89 52 04, E-mail: hasda@worldonline.dk

Kontaktperson: Jytte Kjeldal. Telefon: 75 89 55 65. Arkivet er åbent for alle interesserede tirsdage kl. 14-17.

Arkivet har haft et aktivt arbejdsår. Der har været ydet 429 arbejdstimer på frivillig basis af 6 medarbejdere. Arkivet har været velbesøgt gennem året. Der er modtaget og registreret mange arkivalier. Der har været arrangeret 2 udstillinger, og i den forbindelse er der indkøbt nyt udstillingsmateriale, som lettere kan transporteres og opstilles.

Der arbejdes videre på udgivelsen af bogen om Adventisterne i Danmark. Man planlægger i redaktionskomitéen, at bogen skal være færdig til udgivelse i november 2005, det år hvor Syvende Dags Adventisterne blev organiseret i Danmark for 125 år siden.

Der arbejdes fortsat på at færdiggøre Adventistkirkens menigheders historier samt institutionernes historier (skoler, plejehjem m.m)

Arkivet har i årets løb deltaget i møder og generalforsamlinger i samarbejdende arkiver og deltaget i Magasinseminar i Randers, hvor temaet var: Hensigtsmæssig opbevaring af arkivalier.

Der er indkøbt og opdateret IT udstyr, så arkivet er bedre istand til at bearbejde og registrere arkivalier.

Hatting Sogns Lokalhistoriske Forening

Formand: Hans Kvorning

Kontaktperson: Hans Kvorning, Storegade 2, Hatting, 8700 Horsens, tlf. 75 65 31 07

Horsens Museum

Sundvej 1a, 8700 Horsens, tlf. 75 62 29 33, e-mail: horsensmuseum@horsens.dk

www.horsensmuseum.dk. Museumschef: Anne Bjerrekær

Udstillinger og anden formidling

2002 blev – som sædvanligt fristes man til at sige – et travlt år for Horsens Museum. Året begyndte med særudstillingen "Havens Huse", en særudstilling om de danske havers småhuse – kolonihavehuset, lysthuset, drivhuset mm. og siden fulgte særudstillingen "Jeg sætter min hat, som jeg vil", der fortalte om hattemoden de sidste 100 år. Mens disse udstillinger stod, havde museets medarbejdere travlt med at opbygge den nye permanente udstilling "Sølvkammeret", der åbnede sommeren 2002. I et rum for sig præsenteres nu 464 sølvarbejder fra Horsens mange mestre, den ældste genstand er fra 1636, de yngste fra 1900-årenes begyndelse. I udstillingen er der lagt vægt på at præsentrere sølvet på en ny måde, på "bølger af silke", men baggrunden for sølvet: Historierne om smedenes værksteder, lærlinge og kunder fortælles selvfølgelig også. De mindre museumsgæster kan lege sig gennem sølvet i en dertil udviklet "løvejagt".

Samtidig med at "Sølvkammeret" åbnede, fik Horsens Museum også ny leder efter Ole Schiørrings alt for tidlige død. En flot åbning, og en flot modtagelse, tak!

Andre særudstillinger fulgte: "Horsensskildrier", med malerier, tegninger mm. fra museets egne arkiver samt "Spangsbjerg – Vitus Berings højre hånd", der fortalte den spændende historie om manden, der var fremtrædende ved Berings ekspeditioner, og hvis største fortjeneste er de nøjagtige beskrivelser af den nordlige søvej til Japan, samt beskrivelser af den japanske kultur og levevis i midten af 1700-årene.

I julemåneden præsenteredes ikke mindre end selve "Julemandens kaner" – samt 23 andre kaner. Udstillingen var en stor succes, og i samarbejde med en trofast skare i vor "Oldeforældreklub", der fortalte om deres egen barndoms jul, lykkedes det os at have over 2000 børn på besøg - uden at det endte i vild forvirring.

Også på Byarkivet havde de travlt, bl.a. med at

lave 3 udstillinger, hhv. om "Byens huse", "Påklædningsdukker" og en præsentation af billeder fra det gamle Horsens.

Samlingerne

I 2002 vedtog Byrådet, at Horsens Museum skulle deltage i det nyopførte "Fællesmagasin for museer i Vejle Amt". Gode opbevaringsforhold for museernes genstande er langt fra en selvfølge, og det er derfor glædeligt, at Vejle Amt har taget initiativ til at skabe et tidssvarende magasin for amtets museer. For os var det et vigtigt skridt mod en afhjælpning af et mangeårigt problem.

Nye udfordringer for arkæologien

Virkningen af den nye museumslov, der trådte i kraft d. 1/1 2002, var ventet med spænding. Museerne kunne før den nye lov blot redde stumperne, når et nyt anlægsbyggeri gik i gang, nu er vi langt tidligere med på banen og inde i planfasen. Nu orienteres vi f.eks. om alle byggetilladelser, og kommer ind på et tidspunkt, hvor det i nogle tilfælde stadig er muligt at omprioritere og ændre ved planerne for et byggeri. Dette tjener 2 formål: Dels er det af og til muligt for bygherren at spare penge, dels kan vi være med til, at fortidsminder bevares. Loven har selvfølgelig givet et stort ekstra administrativt arbejde for museerne, men her i Horsens er vi (stort set) glade for den nye lov, idet vi flere gange har set, at den faktisk virker efter hensigten.

Den nye lov har resulteret i en øget arkæologisk virksomhed. Vi gennemførte således i 2002 i alt 43 større og mindre arkæologiske under-

Gravhøj fra bondestenalderen under udgravning.

søgelse. Af de bedste resultater kan nævnes flere gravlignende anlæg fra Tragtbægerkulturen (tidlig bondestenalder) ved Voerladegård, en stenalder-gravhøj med spændende geologiske iagttagelsesforhold ved Nørre Snede, 5 huse med store mængder bevaret korn fra slutningen af stenalderen ved Østbirk, en enkeltgård med en staklade og to eller tre tilstødende fæ-foldede fra ældre romersk jernalder ved Sdr. Vissing, samt 27 vikingetidsgreve fra Voerladegård.

2002 var også året, hvor forundersøgelse gik i gang på et stort område ved Enner, hvor det nye fængsel skal stå færdigt i 2006. Der er i skrivende stund (2003) fremkommet spændende anlæg, -men dem må I høre om i næste årbog!

Højderygens Egnsmuseum

Skolegade 1, 8766 Nørre Snede

e-mail turist@visitnorrresnede-egnen.dk

Kontaktperson: Museumsleder Inge Marie Findal

Ny museumsleder

Så gik 2002, et år hvor vi i første halvår nok må sige, at vi kørte en lille smule på vågeblus på grund af, at Ragna Jørgensen var fratrådt som leder af turistkontoret og museets daglige virke. Vi må nok være glade for, at Inge Mathiasen kunne fortsætte som vikar i stillingen, indtil en ny leder ville blive ansat. Det bevirkede, at det daglige arbejde fortsatte så nogenlunde uændret, men vi var alligevel lidt forsigtige med, hvad vi var i stand til at iværksætte af de forskellige tiltag, som vi kunne ønske.

I begyndelsen af året var Oda Rasmussen museets repræsentant ved et møde på kommunkontoret, hvor der var høring med nogle ansøgere til stillingen her i huset. Der var 28 ansøgere til stillingen, men der var dog kun 5, som var udvalgt til samtale. Resultatet blev, som alle nu ved, at Inge Marie Findal blev ansat i stillingen. Det var rart, at det blev en fra lokalområdet, som fik stillingen, både af hensyn til det lokale kendskab og som skatteborger i kommunen.

Årets begivenheder

5. marts fandt årets første arrangement sted. Det var den årlige generalforsamling med sædvanlig dagsorden. Genvalgt blev Lesli Petersen og Johs. Bach. I stedet for Knud Arvesen, som ikke ønskede genvalg, valgtes Herdis Mortensen, Smedebæk. Efter generalforsamlingen fortalte Knud Bjarnov om lejrskole og oplevelser med samme.

19. marts var der konstituerende møde. Der var genvalg til formand, næstformand og kasserer.

17. juni var der goddag og velkommen til Inge Maric Findal og tak til Inge Mathiasen. 60-65 gæster var omkring huset.

11. juli var der "Hærvejsvandring". Huset var åbent til kl. 22. Der var 71 besøgende.

5. august havde vi et møde sammen med turistforeningen om husets udenomsarealer med havearkitekt Laila Sølager, som kom med ideer til omgivelsernes udseende. Vi har senere søgt Nordea-fonden og blev bevilget 2000 kr. til udarbejdelse af tegninger - et beløb som vi takker for. Vi regner med at søge igen til gennemførelse af det nye projekt.

15. august havde vi en kedelig dag. Der havde været indbrud i huset. Fordøren var delvis ødelagt, brandboksen brudt op, og der var stjålet 713 kr. fra muscets kasse. Den oplevelse bevirkede, at vi har fået opsat et alarmanlæg, som ser ud til at fungere godt, så nu må vi håbe, at det kan holde uvedkommende og uvelkomne gæster ude for fremtiden.

21. august var der sogneudflugt til Stjernholm Gårdmuseum ved Nim og Føvling Kirke. Der var 32 deltagere.

5. oktober blev der budt på naturoplevelsen "Natur og kultur ved Ejstrup Sø" med Finn Jensen. 55-60 deltog. Det var en god tur trods regnvejret.

7. november arrangerede "Ældre-Sagen" en tur til Giveegnens Museum. Inge Marie Findal deltog herfra.

9. november var "Arkivernes Dag". Vi åbnede en lille udstilling, som vi kaldte "Vi inviterer til kaffegilde". Der kom 40 voksne og 5 børn på

åbningsdagen. 8. december afholdtes julestuen "Peters Jul" med ca. 30 deltagere.

Indsamling og erhvervelser

Vi har fra Claus Kjeldsen fået 1000 kr. til hjælp til scanner til det nye edb-udstyr, som kommer på plads her først i det nye år. Vi siger tak for den håndsækning.

Vi har fra Museumsrådet fået et tilskud på 5000 kr. til hjælp til nyindretning med nye reoler i såvel baggang som arkiv og magasin. Endvidere har vi fået 3500 kr. fra Brandkasse-fonden til indkøb af digitalkamera. Det er beløb, som vi er meget taknemlige for, og som vi vil sige mange tak for. Projektet har indkøbt nye kontormøbler. De er på plads, og nu venter vi kun på at få det nyindkøbte edb-udstyr på plads. Kontoret er blevet malet i forbindelse med nyindretningen. Vi glædes over kontorets nye udseende.

Vi har talt om, at vi kunne få oprettet et hjælpekorps eller kald det "Husets venner", til at kunne give en hånd med til det praktiske arbejde i det daglige.

Årets besøgstal er opgjort til 1481. 1305 voksne og 176 børn. Februar 2003

Lokalarkivet for Glud, Hjarnø og Skjold sogne

Gludvej 54, 8700 Horsens

Kontaktperson Anna Laursen

Østerbisholtvej 10, Glud, 8700 Horsens

Tlf. 75 68 30 84

Åbningstider: Mandage i lige uger 13.00-16.00, lukket juni, juli og august. Har man brug for hjælp andre tider, kan man frit ringe, her er ingen kontortid!

År 2002 - et dejligt år med mange henvendelser om nye opgaver. Der søges oplysninger om forfædre, der har boet i området.

Foreninger der vil, at lokalarkivet tager vare på gamle protokoller eller gerne vil have oplysninger, når der er jubilæum eller lignende. I

langt de fleste sager kan vi hjælpe. Hvor det gælder personer, har vi vide muligheder.

Til folketællingslisten 1880 for Glud sogn har vi udarbejdet sideløbende lister med vejnavne og husnumre, så vi på den måde ved, hvor mange af de efterlyste aner har boet.

For Skjold sogn har vi derimod ikke mange oplysninger på folketællingslisterne. Jeg kunne tænke mig, om der i Skjold sogn kunne være en beboer, der vil påtage sig opgaven? Hvem har boet på mit sted? Hvad med området? Gode historier?(ikke sladder)

Alle steder i vore små samfund har der boet, hvad jeg kalder hverdagshelte, som i det stille har betydet meget for omgivelserne. En bondegård i Øster Bisholt er solgt efter mere end 200 år i samme slægt, først som fæstegård, senere som selvejergård. Den sidste ejer Ingrid Pedersen overlod de gamle dokumenter til lokalarkivet. Der var fæstebreve, skøder, skudmålsbøger osv. Alle unikke arkivalier, der nu er bevaret for kommende generationer.

Nordens arkivdag den 9. november blev, som de foregående år, en stille dag. Jeg tror de, der mødte op, fik et godt indtryk af, hvad man her kan finde af oplysninger om sognet og dets beboere. Vi fik samtidig hjælp til at få navne på flere fotos. Udbyttet af vores dag var nok gensidigt.

Når man vil granske i sin slægt er det ikke tilfredsstillende kun med tørre tal. Er man tilbage i 1700-tallet, vil man gerne vide mere. Vi hjælper gerne med, hvor man kan henvende sig. Så kan man selv arbejde videre.

Tak til alle, der har vist interesse for arkivet.

Lokalhistorisk forening Hedensted Kommune

Lokalarkivet for Hedensted Kommune
Jernbanegade 1, 8723 Løsning, tlf. 74 79 08 91.
Hjemmeside: home9.inet.tele.dk/udk
Åbent: tirsdag 9-15. Fra 1.10-30.4 desuden torsdag 19-21.30. Arkivet er lukket i uge 27-30
Leder: Ulrik Dalsgaard Knudsen, Fredriklystvej 15, 8723 Løsning, tlf. 75650483

På Lokalarkivet er der sket meget. Vi har ca. 100 medlemmer, og i årets løb har der været 500 besøgende, flest slægtsforskere, men der har også været besøg af spejderne og af børnehaven. Vi udgav igen i år et årsskrift. Emnet var Hedensted Kirke og Skærven.

Årets gang

Den 25 maj havde vi en museums tur til "gården Stjernholm" med 20 deltagere. Lokalarkivet havde 30 års jubilæum, det kom til at præge foredragsaften den 20 oktober på kirkecenteret i Hedensted, hvor der var fint. Vi deltog også i Arkivet's Dag. Emnet var "Lokalarkivet 30 år" og igen var der mange besøgende. Endelig havde vi åbent den 7. og 8. december

Indsamling og erhvervelser

Vi har fået dokumenter, billeder og småting, men der er pladsmangel. Vi arkiverer udklip fra Horsens Folkeblad og Vejle Amts Folkeblad. Hedensted Avis gemmer vi, Vi har den fra 1972. Lokalerne har fået en omgang. Sonja, Arne og Gerda tog en tørn, så fluerne kom i støvsugeren og ordnede spisekammer og gulve.

Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn

Tørskindvej 3, Kælderen, Nørup Skole, 7182 Bredsten

Arkivet har haft besøg af ca. 90 personer i årets løb, deriblandt nogen fra Nordjylland, Sønderjylland, og København, der søger slægten her i Nørup. Og heldigvis kommer også de lokale, når vi arrangerer noget om fortiden her eller tager ud og ser på, hvad der sker. F.eks. har vi besøgt Bindeballe Station, hvor Vigand Rasmussen fortalte om restaureringen af de gamle tog og stationen.

I 2002 er der registreret 30 afleveringer, indeholdende meget forskelligt: håndarbejde, bøger, billeder, nyere og meget gamle skøder, aftægtskontrakter, evakueringsplaner for sognet under

krigen 1940-45. Håndlavede dukker fra Sydslesvig, lavet og givet af en mor, som tak fordi hendes børn var på ferie her i området lige efter 1945. En stor aflevering fra København indholdt materiale fra et dødsbo, hvor papirerne viste, at tidligere slægtinge har boet her, og haft gravsted på Nørup Kirkegård. Flot at de sendte det hertil og ikke kasserede det! Et blad, Lokalhistorisk Arkiv for Nørup Sogn, blev udgivet i februar 2003 og postomdelt i Nørup Sogn. Udover artikler om arkivarbejdet indeholder det nyttige adresser, telefonnumre og internet - adresser.

Kongeåmuseet og Lokalhistorisk Arkiv i Vamdrup

Den gamle Stationsforstanderbolig, Jernbanegade 7, 6580 Vamdrup, tlf. 75 58 19 73

Kontaktpersoner:

Museet: Poul Berrig 75 58 12 95

Arkivet: Inger Sørensen 75 58 13 29

Kongeåmuseet har som idégrundlag "de historiske Kongeågrænser". Derudover fungerer det som lokalt museum for Vamdrup Kommune og dermed også som "stationsbymuseum".

Museet er hovedsagelig baseret på frivillig arbejdskraft, men har dog permanent 1 fastansat medarbejder og fra tid til anden folk i jobprojekter. I 2002 fik vi tilbudt en uddannet fotograf, som fik til opgave at lave en fotodokumentation af Vamdrup omkring årtusindskiftet. Vi forventer at at få suppleret vor fotosamling betydeligt i den forbindelse. Museet anskaffede et digitalt kamera til projektet.

2002 bød på en specialudstilling af dukkemøbler og tableauer. Den afløses af en kombineret udstilling af lokalt fremstillede møbler samt håndarbejder, tekstiler og dragter. Vi har mange gæster, som i gæstebogen giver udtryk for positiv overraskelse over museet, som desværre på grund af manglende midler til markedsføring er ukendt for mange.

Museet lægger stor vægt på samarbejde med andre institutioner såvel i Vejle Amt som i

Kongeåregionen og tilmed gerne udenlandske med fælles berøringsflader. I samarbejde med Højbjergens Egnsmuseum og Hjortsvang Museum har vi lavet vandrestillingen "Undervejs langs hærveje og andre historiske veje i Vejle Amt". Udstillingen består af 11 søjler med ialt 88 plancher, som belyser emnet. Udstillingen udlejes til interesserede. F.eks. kunne man forestille sig et indkøbscenter, som også vil tilbyde kunderne lidt kultur. Opstillingen tager ialt ca. 1 time!

Fordelen ved samarbejde er, at de mindre museer gennem samarbejdet kan få råd til at købe de nødvendige eksperter, når man ikke har ekspertisen selv.

Et andet resultat af samarbejdet vil i 2003 være en særudstilling om "Toldgrænser og andre grænser i Slesvig-Holsten". I den forbindelse samarbejdes med Det tyske Toldmuseum i Hamburg, som har stillet udstillingsmateriale til rådighed.

Lokalhistorisk arkiv drives i forbindelse med museet. Her fik man en boggave i 2002 bestående af omkring 900 bøger/hæfter med relation til egnshistorien fra den nuværende grænse i syd til og med Ribe og Vejle Amter. Samlingen muligvis gør sammen med en i forvejen større samling litteratur at tilbyde studerende en god service. Arkivets bogsamling registreres i øjeblikket i samarbejde med det lokale bibliotek, som så vil gøre opmærksom på, når arkivet har et materiale, biblioteket ikke selv råder over.

Kolding Stadsarkiv

Kolding Stadsarkiv, Koldinghus Staldgård, Postboks 21, 6000 Kolding, www.kolding.dk/stadsarkiv telefon 79 30 10 30, e-mail: arkiv@kolding.dk

Vigtigste indsamlings- og forskningsmæssige aktiviteter i året løb

Kolding Stadsarkiv har tidligere udgivet bøger om de kommunale forvaltningers historie i Kolding: Om Teknisk Forvaltning i 1998, om

Socialforvaltningen i 1999 og om Centralforvaltningen i 2001. Der er i 2002 arbejdet på historien om det kommunale skolevesen i Kolding. Dette arbejde forventes afsluttet i 2003 med en bog, der er skrevet af cand. mag. Morten Andersen, cand. mag. Jens Åge Petersen og stadsarkivar Birgitte Dedenroth-Schou.

I 1983 organiserede alle lokalhistoriske arkiver i Vejle Amt en kampagne for indsamling af foreningsarkiver. Dengang blev mange arkivalier af stor betydning for lokalsamfundets historie indsamlet. I 2002 skrev Kolding Stadsarkiv igen ud til alle kendte foreninger i Kolding Kommune med en opfordring til at aflevere deres ældre arkivalier til Kolding Stadsarkiv. Der er siden 1983 sket store ændringer i den måde, foreningsarkiver bliver skabt på, og vi har derfor prøvet at definere for foreningerne, hvad det er, vi gerne vil have fra dem for nu og i fremtiden at kunne fortælle foreningernes historie:

Referater fra generalforsamlinger og bestyrelsesmøder

Medlemsblade, foldere om særlige begivenheder, jubilæumsskrifter

Scrapbøger og avisudklip

Fotografier fra begivenheder i foreningen, for mænd o.lign.

Videoer/CD-R om livet i foreningen

Regnskaber (men ikke alle regnskabsbilagene!)

Internetsider printet ud på papir eller på CD.

Stadsarkivet har fået god respons på sin henvendelse til foreningerne, og adskillige nye foreningsarkiver er modtaget.

Læsesalen Kolding Stadsarkiv.

Vigtigste formidlingsmæssige aktiviteter

Kolding Stadsarkiv har i 2002 især arbejdet på at få lagt flere oplysninger om Stadsarkivet og dets samlinger ud på arkivets hjemmeside www.kolding.dk/stadsarkiv således, at arkivets besøgende har bedre mulighed for at forberede sig inden et besøg og dermed får optimalt udbytte af det. En fortegnelse over monumenter og mindesmærker i Kolding Kommune er også lagt ud på nettet.

Museerne i Fredericia

Museerne i Fredericia, Jernbanegade 10, 7000 Fredericia, tlf: 7210 6980

e-mail: museerne@fredericiakom.dk

Kontaktperson: Bodil Schelde-Jensen, museerne@fredericiakom.dk

Indsamling af genstande til museet

De indsamlede genstande i 2002 viser et meget varieret billede. Det spænder lige fra fine sølvsker udført af sølvmed Struntze (1. halvdel af 1800-årene) til en billetbox fra 60'ernes bybuser. Kendetegnende for indsamlingen er, at den udgøres af enkelte genstande, og ikke af større samlinger. Museerne i Fredericia har modtaget i alt ca. 200 genstande, heri blandt andet en del tekstiler, f.eks. et jakkesæt til en konfirmand fra 1950 og en bryllupshabit fra 1939. Blandt de indsamlede genstande var også billeder, bl.a. et oliemaleri af Kongens Bastion fra første halvdel af 1900-årene og et indrammet stik af Bredstrup Kirke fra ca. 1890.

Magasinførholdene er desværre knebne og visse steder uhensigtsmæssige, og modtagelse af store genstande har derfor været et problem. Heldigvis synes fremtiden noget lysere, idet Museerne i Fredericia har fået mulighed for at leje magasiner i de kommende fællesmagasiner ved Hornstrup.

Sammen med museer og arkiver på begge sider af Lillebælt har Museerne i Fredericia deltaget i igangsætningen af et forskningsprojekt om forbindelser over Lillebælt ca. 1600-1760.

Formidling

Redaktion og udgivelse af bogen "Jøderne i Fredericia 1675-1902". Bogen blev forfattet af lektor Merete Næsbye Christensen, København, med hvem Museerne i Fredericia havde et omfattende samarbejde i 2002. Desuden udgivelse af Fredericiabogen 2002 i samarbejde med Kultur- og Fritidsudvalget, Fredericia Museums Venner og Lokalhistorisk Arkiv. Museerne i Fredericia bidrog med en artikel forfattet af museumsassistent Anders Engelbrecht "Saaledes lønner Din Konge Dig. Da Kommandersergent Hans Jacobsen blev Dannebrogsmænd"

Sommerens særudstilling handlede om danskernes forhold til verden. I fem på hinanden følgende udstillinger vises danskerne forhold til verden og verdens forhold til danskerne på en lang række punkter. Udstillingerne, der blev vist i den fornem nyrestaurerede vagtbygning ved Kongens Port, blev opsat retrospektiv startende med 1990'erne og sluttende med 1950'erne. Det var en stor udfordring og en meget spændende proces at komme igennem. Udstillingsteksterne blev meget fornemt og solidt monteret og kan derfor genbruges. Ved siden af disse udstillinger vist en lang række mindre, bl.a., en strikkedstilling, udstillinger i samarbejde med lokale kunstnere, udstilling om mælk og forarbejdning af den, en fortællende julekalender i maxi-størrelse osv. En lang række arbejdende værksteder og andre arrangementer var ligeledes med til at formidle den lokale kulturhistorie. På Bymuseet prøvede man desuden kræfter med nye ting, bl.a. et stort sensommermarked.

I uge 42 havde Museerne i Fredericia arrangeret "Jødisk Uge", som markerede 100-året for afholdelse af den sidste gudstjeneste i synagogen i Riddergade. Synagogen blev nedrevet i 1915. "Jødisk Uge" omfattede en lang række arrangementer: Udstillinger, hvoraf en nu er permanent i opsynsboligen ved den jødiske begravelsesplads i Slesvigsgade, foredrag, byvandring og udgivelse af "Jøderne i Fredericia 1675-1902".

Formidlingen foregår ikke bare på Bymuseet,

i Bunkermuseet, i Krudtmagasinet, på Kringsminde og i vagtbygningen ved Kongens Portvagt. Den foregik også i det åbne landskab og på Fredericia Vold. Mange rundvisninger blev det til især i sommerhalvåret.

En lang række af disse formidlingsprojekter og arrangementer gennemførtes med stor støtte af en gruppe frivillige hjælpere, uden hvis deltagelse arrangementer ikke lod sig gennemføre så succesrigt, som tilfældet var. Det gælder især arrangementerne på museumsgården Kringsminde, men også på Bymuseet mærker man en stigende interesse for at bidrage, når historien er i centrum.

Samarbejde er således et nøgleord i formidlingen og i tilrettelæggning af mange arrangementer. Museerne i Fredericia samarbejder med en lang række institutioner, foreninger og private, ofte med meget gode resultater, der ægger til nye initiativer.

Museets forhold iøvrigt

Den gennemgribende renovering af vagtbygningen ved Kongens Port blev færdiggjort, og bygningen fremstår nu i en meget fornem stand. Vi fulgte gode renoveringsprincipper og valgte gedigne materialer, samt indrettede bygningen med særligt hensyn til udstillingsmuligheder. Således er bygningen udstyret med et vældig godt lysanlæg, der tilgodeser udstillinger af en meget varierende karakter.

Renoveringen af de gamle bygninger på museumsområdet i Jernbanegade omfattede i 2002 sydfacaden i Brøchners Pakhus, nordsiden i Egum Møllelade samt fremstilling af nye låger til indgangspartiet ved Prangervej. På Kringsminde blev der råd til nyt stråtag på en del af nordenden af vestlængen.

I forbindelse med ændring af styrelsesvedtægten besluttede Fredericia Byråd at lade Fredericia Vold med tilliggende overgå til Museerne i Fredericia pr. 1. januar 2002. Siden fulgte Den Historiske Miniby og Madsby Legepark. Et generelt behov for modernisering af kontorfaciliteter samt det stigende behov for udvidelse af dem

betød en gennemgribende renovering af dele af 1. sal i hovedbygningen i Jernbanegade.

Museet på Koldinghus

Museet på Koldinghus, Markdannersgade 11, Postboks 91, 6000 Kolding

Tlf. 76 33 81 00

E-mail: museum@koldinghus.dk

Første år med resultatkontrakt

2002 blev det første år, hvor museet har levet med en "Resultat- og driftskontrakt 2002-2005" med Kolding Kommune. Efter et par vanskelige år med budgetunderskud og usikkerhed er museets drift kommet ind i en stabil periode. For første gang ved bevillingsgivere og -modtagere nøjagtigt, hvad man forventer af hinanden.

Resultat- og driftskontraktens resultatmål for 2002 er opnået på få undtagelser nær. Der er nedsat et Evalueringsudvalg, der i henhold til resultatkontrakten mødes mindst 2 gange årligt eller efter behov og sikrer, at museets arbejde, udstillinger og forskning er på internationalt niveau. Det skal samtidig vurdere og udvikle resultatmål og afrapportering i en årlig rapport, som tilstilles Kolding Kommune i maj måned.

Kolding-koggen

I 1943 fandt man i Koldings inderfjord et skibsvrag, der bestemtes som en kogge og tidsfæstedes til 1200-1400. Vraget blev undersøgt af Nationalmuseet, men blev efterladt på fjordbunden. I 2001 blev vraget af Nationalmuseets Marinarkæologiske Forskningscenter hævet, undersøgt og opmålt. Det blev herved bekræftet, at skibet er en kogge af egetræ, dendrokronologisk dateret til år 1191. Det er konstateret, at skibet har haft stævnrør. Det er dermed det hidtil ældste kendte fund af et skib, der med sikkerhed har haft stævnrør.

Nationalmuseet havde i sit forskningsprojekt ikke midler til konservering og udstilling af vraget. Derfor gik Museet på Koldinghus ind med et ønske om at konservere og udstille Kolding-koggen som et spektakulært supplement til en

kommande udstilling om Koldings historie i Staldgården.

Første etape af dette store projekt er lykkedes takket være en offentlig indsamling med salg af 'anparter' gennemført af Koldinghusmuseets Venner. Mange privatpersoner har sammen med firmaer og kulturudvalgene i Kolding Kommune og Vejle Amt tegnet i alt 771 'anparter'. Det videre projekt skal i 2003 udvikles i samarbejde med Nationalmuseet og med den kongelige bygningsinspektør.

Fanget i storpolitikken!

På initiativ af edb-firmaet EPOKA Group A/S i Pandrup har museet etableret kontakt til Kreml-Museerne med henblik på et samarbejde omkring en udstilling på Koldinghus af danske skatte i Kreml-samlingerne, skatte der for det meste er gaver til den russiske zar fra den danske konge i 1600-årene. Dele af disse samlinger har i Christian 4.-året 1988 været vist på Rosenborg, men en del har ikke været set i Danmark siden 1600-tallet. Til gengæld skulle Museet på Koldinghus etablere en udstilling i Kreml af moderne dansk sølv i forbindelse med et forventet statsbesøg af Hendes Majestæt Dronning Margrethe i Moskva i sommeren 2003.

I juni måned aflagde generaldirektør Elena Y. Gagarina og vicedirektør Alexei Levykin besøg i Kolding og i oktober besøgte museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou og museumsinspektør Birgit Jenvold Moskva for at drøfte udstillingsplanerne. Uheldigvis faldt besøget i Moskva sammen med den tjetjenske gidselaktion i et teater i Moskva, en aktion der resulterede i en befrielsesaktion, der kostede alle gidseltagere og over 100 gidsler livet. En tjetjensk conference, der afholdtes få dage senere i København, førte til, at præsident Putin aflyste et statsbesøg i Danmark i november og følgelig vil der ikke blive noget dansk statsbesøg i Moskva i 2003. Dermed er den danske sølvudstilling udsat til et statsbesøg evt. vil blive gennemført, og følgelig er den russiske udstilling i Kolding tillige udsat på ubestemt tid.

De udenrigspolitiske forhold har hermed spil-

let uheldigt ind i museets udstillingsplaner, men det forberedende arbejde vil blive søgt nyttiggjort, når den udenrigspolitiske situation mellem Rusland og Danmark igen er normaliseret, og de påtænkte statsbesøg kan gennemføres.

Udstillinger

Museet har i 2002 vist følgende udstillinger:

25. august - 13. januar 2002: Den danske Helt i 1000 år

19. januar - 17. februar: Gaver, fund og nyerhvervelser 2001

1. marts - 12. maj: Fornyelse og Design. Højdepunkter i engelsk sølv fra 20. århundrede

20. april - 16. juni: Hjørdis og Sven Haugaard. 40 år med guld og sølv

20. juni - 28. juli: Designskolen Kolding. Afgangsausstilling

22. juni - 4. august: Danske Sølvmede 2002. Nye arbejder

24. august - 12. januar 2003: Anni & Bent Knudsen. 50 år med papirklip

28. september - 1. december: 13. Sølvtriennale fra Hanau

12. oktober - 24. november: Erik Sjødahl. Modtager af Karl Gustav Hansen-Prisen 2002

12. oktober - 17. november: Kolding-koggen

Årets besøgstal blev 98.680.

Undersøgelser og forskning. Erhvervelser

Museet udfører arkæologiske undersøgelser i henhold til museumslovens og efter overenskomst med Kulturarvsstyrelsen. I 2002 er der udført en række besigtigelser, prøvegravninger og følgende udgravninger:

MKH 1127: Skolebakken, Nr. Bjert. Prøvegravning: Førromersk bebyggelse

MKH 1129: Lille Drenderup, Ødis sø: Vaudmølle, middelalder

MKH 1131: Møllevej, Ødis: Jernalderboplads,

MKH 1132: Gramhøjgård, Harte: Maglemoseplads

MKH 1143. Bønstrup sø, Vandrup: Hustomt, bronzealder.

En prøvegravning ved Højvang, Lunderskov kommune, gav ingen fund, hvorfor området blev frigivet til bebyggelse.

Til samlingerne er erhvervet mange genstande som gaver og som køb. Blandt nyerhvervelserne skal nævnes en udskåret himmelseng fra tiden lige omkring 1600, der efter familietraditionen skal have tilhørt lensmanden på Koldinghus, Caspar Marckdaner. Historien kan ikke bekræftes, men sengen er et fornemt eksempel på sovekomforten i de højere stænder, enten adelen eller det meget velhavende borgerskab.

Koldinghus som Dansk Sølvmuseum

Museet på Koldinghus har erklæret det som sit mål at skabe "Dansk Sølvmuseum" på Koldinghus. Med udgangspunkt i byens stolte sølvtraditioner (først og fremmest Holger Kyster og Hans Hansen Sølvmedie) og i museets allerede betydelige sølvsamling er det ambitionen her at skabe den store, samlede udstilling om dansk sølv, som i det 20. århundrede svang sig op til en førende position på verdensplan, en position der stadig hævdes af en række dygtige danske sølvmedie.

Det vigtigste for museet er at kunne vise dansk sølvs kunst- og kulturhistorie. Og kan museet ikke erhverve sølvgenstandene, vil vi søge at låne os frem. Et sådant lån er de 112 prægtige genstande, som museet nu har fået stillet til rådighed af en af landets største sølvsamlinger, Erik Fjeldsøe Fondens Samling. Lånet omfatter bægre og lågkrus, kaffe- og tekander, tedåser, strøbøsser og sukkerskåle samt enkelte skåle og fade. Sølvgenstandene dækker stulperioderne mellem 1550 og 1800 og omfatter sølv fra alle egne af landet. Tyngdepunktet i samlingen ligger i København, hvilket afspejler den dominerende position hovedstaden indtog i sølvmediefaget.

Erik Fjeldsøe Fondens Samling udstilles i et særligt lokale. I første omgang har lånet en varighed på 4 år, men det er museets håb, at låneperioden kan forlænges så meget, at man kan lade samlingen indgå i en harmonisk samlet udstil-

ling af dansk sølv sammen med museets egne sølvgenstande og genstande indlånt fra andre offentlige eller private samlinger.

Vejle Byhistoriske Arkiv og Stadsarkiv

Enghavevej 2, 7100 Vejle, tlf. 75 83 47 44,
e-mail: vba@vejle.dk

Byhistorisk Arkiv & Stadsarkiv er Vejle Kommunes fælles hukommelse og dokumentationscenter. Det er stedet, hvor alle kan finde svar på spørgsmål om historien. Arkivet indsamler, bevarer og formidler dokumenter, tegninger, kort, fotos og film fra private og kommunale myndigheder.

Væsentlige begivenheder

Beslutningen om at udgive et fjerde bind af værket *Vejles Historie* om den nyeste historie fra kommunesammenlægningen i 1970 til i dag betød, at arkivet måtte omprioritere indsatsen for hele året. Bind 4, der fik titlen *Det ny Vejle*, fik et omfang på ca. 250 sider. Ved hjælp af tekst og mange illustrationer fortælles Vejles moderne historie. De styrende temaer i bogen er Vejles styre under skiftende konjunkturer, familieliv og sociale forhold, kulturlivet i Vejle, befolkning og byudvikling og erhvervslivet i Vejle.

Bogen blev færdig som planlagt og blev præsenteret ved et velbesøgt arrangement i Arbejdernes Forsamlingsbygning fredag den 29. november. Her var der taler af borgmester Flem-

ming Christensen, chefredaktør Arne Mariager og stadsarkivar Asbjørn Hellum.

Selv om dette stykke arbejde i høj grad prægede hverdagen på arkivet i 2002, blev der dog tid til at søsætte og arbejde videre med andre projekter.

Den 24. marts 2000 åbnede kulturminister Elsebeth Gerner Nielsen Danmarks Nationale Privatarkivdatabase DanPa, www.danpa.dk, som gav adgang til ca. 90.000 privatarkiver. Den 25. september 2002 blev en opdateret og forbedret udgave frigivet. Nu med adgang til mere end 120.000 privatarkiver og o. 265.000 systematiske henvisninger. Vejle Byhistoriske Arkiv & Stadsarkiv leverede også denne gang projektleder til DanPa.

I det hele taget blev året et år, hvor vi arbejdede videre med at udvikle tilgængeligheden af informationer på Internettet. Efter et større indtastningsarbejde præsenterede arkivet i forbindelse med Dampfestivalen 12.-14. juni for første gang de såkaldte Vejlelister på en database over Internettet. Det er udvandrerlister fra Vejles udvandreragenter, som giver oplysninger om 4.109 udvandrere fra alle egne af Danmark i årene 1879-1887. Det drejer sig om personer, der har købt billet hos udvandreragenterne, brødrene Mouritsen, i Vejle, som var agenter for HAPAG (Hamburg-Amerika linien). Udvandrerlisterne er indført i to protokoller i Vejle byfogedarkiv.

Lokalhistorisk arkivsamarbejde

Som et led i markeringen af byjubileet blev der for første gang etableret et større udstillingssamarbejde indenfor "Lokalhistorisk Udvalgs" regi. De lokalhistoriske foreninger i Grejsdalen, Engum, Bredballe og Vinding, Nørremarksgruppen, Byhistorisk Selskab, Vejleegnens Slægts-historiske Forening, Biblioteket for Vejle og Omegn, Vejle Museum og Vejle Byhistoriske Arkiv udarbejdede i fællesskab en vandrerudstilling om "Børneliv i Vejle".

Samarbejdet blev en succes, og udstillingen

Udvandrerudstillingen på havnen.

har siden 1. november vandret rundt i Vejle Kommune.

Udstillinger

En populær del af arkivets formidlingsvirksomhed er vores udstillinger. Herigennem kan vi vise, hvordan arkivets samlinger bl.a. kan belyse spændende emner og give smagsprøver til publikum fra arkivets skatkammer af især billeder. I 2002 blev det til følgende udstillinger:

I begyndelsen af året havde vi udstillingen "Vejlensiske hunde og deres mennesker" stående. Den 25. april åbnede udstillingen, "Fejringen af byjubilæerne i 1927 og 1977", i anledning af Vejles 675 års byjubilæum. I forbindelse med "Dampfestivalen" på Vejle Havn åbnede arkivet den 13. juni i samarbejde med Det Danske Udvaldte arkiv en udstilling om udvandring fra Danmark og fra Vejle. I forbindelse med udstillingen kunne man for første gang søge i databasen over udvandring via de vejlensiske udvaldte agenter.

Fra den 4. november og en måned frem havde arkivet udstillingen om Børneliv i Vejle, der var udarbejdet som et samarbejde mellem arkivet og de lokalhistoriske foreninger i kommunen. Udstillingen vandrede derefter videre til andre opstillinger.

Endelig åbnedes den 16. december en udstilling udarbejdet af Gert Guttenberg. Udstillingen handlede om Munkchjerg til lands, vands og på skinner.

Læsesalen

I 2002 har der været ca. 1850 besøgende på læsesalen. Nogle har blot kigget hurtigt forbi, men langt de fleste sidder en time eller mere og studerer et bestemt emne. Læsesalen er et arbejdssted, hvor de besøgende får stillet arkivalisk materiale til rådighed, som de så selv arbejder med. Langt de fleste besøgende er fra Vejleegnen. De lokale kunder udgør mere end 70% af arkivets besøgende. Den største kunde-gruppe er slægtsforskere: Ca. 50%, og en del af de godt 27%, der ikke har angivet formål med

besøget, er også slægtsforskere. Mange slægtsforskere bruger Internettet nu om dage; det mærkes tydeligt på antallet af forespørgsler, der kommer til os fra ind- og udland med e-post. Det er naturligvis en fordel for en amerikaner med danske rødder, at man med e-post hurtigt kan komme i kontakt med det relevante arkiv i Danmark. Her har også arkivets hjemmeside hjulpet godt til.

En hel del udlændinge benytter dog også besøg i Danmark til at søge efter afdøde slægtninge. Et lykkeligt eksempel på en slægts-søgende udlænding var Carl Holzberger fra Queensland i Australien, der havde enkelte oplysninger, vi kunne gå ud fra i søgningen. Stor var derfor også begejstringen, da vi fandt ud af, at en af hans forfædre var den navnkundige Jeppe Jensen, Vejles første havnefoged og ophavsmænd til anlæggelsen af havnen. Det gav jo en del materiale i form af artikler og lignende, som den taknemmelig australler drog af sted med i kopi. En senere hilsen har fortalt, at de australske gæster benyttede opholdet i Vejle til at besøge havnen, Jeppe-Jensengården og se gravstenen.

Ud over slægtsforskning angiver de besøgende i besøgsprotokollen, emner som skolehistorie, bygningshistorie, 2. verdenskrig, generel lokal- og byhistorie mv.

Publikationer

Arkivet har stået for eller medvirket ved følgende udgivelser:

Det ny Vejle, 1970-2002, bind 4 i Vejles Historie.

Lokalhistorisk Kalender 2003

Vejlebogen 2002

Vejles historie i ultrakort udgave til de tre jubilæumshæfter:

Fra Vadested til industriby 1, Fra Vadested til industriby 2 (den lille købstad), Fra Handels- og industriby til serviceby.

Arkivets aktiviteter opsummeres bedst i følgende tabel over de mål, der var sat for 2002 sidestillet med de reelt opnåede mål:

Byhistorisk Arkiv & Stadsarkiv, Enghavevej 2. Arkivets arbejde i 2002 blev i høj grad præget af, at Vejle by kunne fejre 675 års jubilæum.

Måltal for 2002

<u>Aktivitet</u>	<u>Mål 2002</u>	<u>2002</u>
Afleveringsforretninger	250	235
Kunder, læsesal og arkiv	2.700	3.701
Besøg på web-side	3.000	4.600
Telefoniske henv.	5.000	3.301
Forespørgsler	800	707
Udlån af arkivalier m.v.	90	167
Indlån af arkivalier m.v.	80	72
Udstillinger	4-5	5
Foredrag/rundvisninger	50	28
Delt. arrangementer		5.500
Modtaget komm. mat.	175	50 mtr.
Registreret komm. mat.	150	25 mtr.
Arkivfonds registreret	30	25 mtr.
Billeder registreret	1.000	5.000
Foto-negativer reg.	3.000	1.000

Vejle Museum

Vejle Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22, fax 75 82 59 22, e-mail: vkh@vejlekom.dk

På vej mod nye magasiner

For Vejle Museum blev 2002 – som det foregående – et år, hvor registrering, magasiner og stærk begrænsede muligheder for at lave udstillinger kom til at fylde betydeligt i museets hverdag. Men efter en afsluttet gennemgang og rengøring af museets samlinger kunne de mange museumsgenstande i efteråret endelig forlade den

fugtplagede magasinbygning på Flegmade. Oprindeligt var det tanken, at udflytningen skulle ske til det planlagte Fælles Museumsmagasin ved Lysholt nord for byen, men en forsinkelse af byggeriet medførte, at der måtte findes midlertidige opbevaringslokaler i Vejle østby. Forsinkelsen skyldtes bl.a., at Vejle Amt valgte at flytte amtets Konserveringsværksted til Vejle og at sammenbygge det med de nye magasiner. Det giver Vejle Museum og de øvrige museer og arkiver i amtet muligheder for at råde over et enestående bevaringscenter, hvor både restaureringen af museumsgenstandene og tilsynet med dem kommer i konservatorernes kyndige hænder. Efter planen kan det nye center tages i brug efteråret 2003.

Sideløbende med det omfattende rengørings- og flytteprojekt (i alt er der blevet rengjort og flyttet små tusinde paller med genstande) er der gjort et dybt indhug i museets registreringsefterslæb, således at en meget stor del af museumsgenstandene nu er registreret med betegnelse, nr. og søgekode på computer. Det betyder, at det er blevet betydeligt nemmere at danne sig et overblik over samlingerne, og samtidig vil edb-registreringen danne grundlag for den pladsregistrering og samlingsrevision, som følger, når det nye magasin tages i brug.

Nye udfordringer for Arkæologien

2002 blev et mærkeligt år for arkæologien, hvor sagsbehandlingen skulle omstilles til en ny museumlovs bestemmelser, men hvor finansieringen af alt det nye stadig fulgte gamle regler. Det betød, at årets udgravninger hverken i omfang eller karakter kom til at adskille sig væsentligt fra de foregående års, men samtidig var der en tydelig tendens til en markant forøgelse af det administrative arbejde forud for undersøgelserne. Men først når den nye lov er slået fuldt igennem fra 2003, kan vi for alvor begynde at danne os et billede af dens konsekvenser for Vejle Museum.

Blandt 2002's undersøgelser skal især fremhæves:

Alstedgård, Ø. Nykirke sogn:

Boplads fra tidlig bondestenalder med spor efter 4 huse og et rigt oldsagsmateriale.

Dalsgård, Givskud sogn:

Boplads bl.a. med en velbevaret hustomt fra overgangen ml. dolktid og ældre bronzealder, ca. 1700 f. Kr.

Frederikshåb Plantage:

Undersøgelser af fredede stenrøser. Formentlig jernalder.

Grætkær, Uldum sogn:

Undersøgelse af 8 langhuse m.v. fra bronzealder og tidlig jernalder.

Sønderkær, Hornborg sogn:

Diverse oldtidspor bl.a. en hustomt fra 3.-4. årh. e. Kr. samt 4 grave fra førromersk jernalder

Uldum Syd, Uldum sogn:

Boplads med bl.a. et langhus fra overgangen mellem yngre bronzealder og tidligste jernalder. Uldum Søndermark, Uldum sogn:

Boplads fra yngre romersk jernalder med 13 hustomter.

Virkelyst, Gaurslund sogn:

Del af omfattende boplads fra ældre romersk jernalder ved Gaurslund Skole. I alt afdækkedes sporene efter 54 huse, der menes at kunne opdeles i mindst 16 forskellige gårde. Foruden bebyggelsestyperne fandtes 7 urnegrave.

Nye Vejle ting til museet

Foruden de oldsager, som kommer til museet i kraft af de mange arkæologiske udgravninger, modtager museet løbende genstande fra vores nærmeste fortid, som kan være med til at fortælle byens og egnens historie.

Blandt de indkomne genstande i 2002 kan følgende nævnes:

Lysesøberkar fra 1827 udført af pottemager Chr. Pedersen.

Spidstelt fra 1960-erne fra Vejle Teltfabrik.

Møblement fra Skibet Plejehjem (lukket 2002).

Skilte fra den tidligere station i Hørup.

Automater fra kantinen i De danske Bomulds-spinderier.

I øvrigt har der i årets løb været arbejdet med

at udvikle en fælles amtlig indsamlingspolitik. Hensigten er at nå frem til en aftale om fordeling af indsamlingsspecialer mellem de statsanerkendte museer. Dels p.g.a. et ønske om at tøjle de dyre magasin- og registreringsomkostninger, men det har også baggrund i, at tingene fra de seneste generationer ikke har det samme lokale præg som tidligere. Derfor er det i dag ikke så afgørende om en genstand er fra Vejle, Give eller Horsens – blot man ved, hvor den er og kan låne af hinanden til udstillingsbrug.

Udstillinger og anden formidling

I 2002 fejrede Vejle 675 års jubilæum. I den anledning rykkede museet ved flere lejligheder ud i byen for at fortælle brudstykker af byens historie på åstedet. Vi kaldte det for "Byens Rum – Historien på Stedet", og det blev museets bud på en slags Vejle-udstilling 2002.

Desuden bød året på en udstilling i mere klassisk forstand i form af særudstillingen "Inden for murene", og samtidig holdt vi traditionen i hævd og arrangerede påskeudstilling, afholdt møllemarked og sluttede af med et fantastisk julemarked.

Fra årets arrangementskalender

Februar til oktober

Byens Rum: 6 børnehaver, en kuffertstafet. Børnehavebørn i Vejle lavede udstillinger i gamle kufferter om: Hvad laver vi, når mor og far er gået?

Marts

Byens Rum: Mølleåen lagt fri. I marts blev den nye bro over Mølleåen ved Nørretorv indviet. Museet var på stedet og satte et historisk lys på åen.

April

Byens Rum: Erindringer på stedet. En byvandring, hvor udpluk af lokale forfatters erindringer om byen og dens mennesker blev citeret på stedet.

Påskeudstilling om "Påskens bryg".

Maj

Byens Rum: Kirketorvet – den tomme plads. I bedste professor Labri-stil slog vi teldugen til side og præsenterede fortiden på kirketorvet

Juni

Møllemarked ved Vejle Vindmølle.

"Inden for murene", udstilling om indsamling og bevaring åbnede i stueetagen og på 1. sal i Flegborg. Vi forsøgte at give gode svar på, hvad der bliver gemt på museet og hvorfor.

August:

Byens Rum: Byens hjerte og puls. Museets bidrag til Kulturnatten i slutningen af august handlede om at sætte fokus på byens mennesker. Herudover var museet involveret i Kultur nattens hovedtema "Så sødt som i gamle dage..." som historisk konsulent for City Vejle.

December

For 17. gang afholdt vi julemarked, hvor der denne gang var tilknyttet hele to udstillinger. Alt i alt havde Vejle Museum i årets løb 15.600 besøgende, hvilket er en anelse mere end i 2001.

Hjemmeside - www.vejlemuseum.dk

I 2002 kunne Vejle Museum tage egen hjemmeside i brug. Siden indeholder foruden en beskrivelse af museet og dets publikumstilbud en oversigt om husets arbejdsområder og forskelligt digitalt undervisningsmateriale.

Vejle Kunstmuseum

Flegborg 16, 7100, Vejle, tlf. 75723199, fax 75723135, e-mail: vkm@vejle.dk

Hjemmeside: www.vejlekunstmuseum.dk

Kontaktperson: Signe Jacobsen, museumsinspektør, tlf. 75723199, e-mail: sij@vejle.dk

Erhvervelser:

I løbet af 2002 tilgik der museet 140 nye værker. Heraf er 8 arbejder på papir – grafik og akvarel - af Berta Moltke, med fuld støtte fra Ny Carlsbergfondet. Dernæst 111 grafiske værker af

Jes Fomsgaard, dvs. alle kunstnerens værker i den grafiske teknik, med støtte fra Kulturarvsstyrelsen.

Desuden har kunstneren Vibeke Glarbo foræret Vejle Kunstmuseum 12 tegninger, hvortil kommer en, som museet har købt.

Følgende malerier er erhvervet: P.C. Skovgaards "Høhøst i Vejleådalen. 1857, Doris Blooms "Dumela Maki" fra 1985, som gennem mange år har været deponeret på museet, samt Preben Fjederholt: Stadtinsel. 1995. Desuden er der erhvervet 2 malerier af Nis Schmidt, 2 litografier af Peter Martensen og 1 litografi af Nina Sten-Knudsen.

Forskning og øvrigt kunstfagligt arbejde:

Vejle Kunstmuseums kunstfaglige medarbejdere har koncentreret forskningsindsatsen omkring udgivelsen af nedestående bøger/kataloger, som man har været involveret i med varierende arbejdsindsats fra museets egen side, idet nogle af udstillingerne er modtaget fra andre institutioner.

Efter titlen nævnes den udstillings/katalog-ansvarlige:

"Nis Schmidt. Status". Ved Nina Damsgaard

"Thomas Kluge." Ved Marianne Sørensen. Samarbejde med Nivaagaards Malerisamling og Holstebro Kunstmuseum.

"Clockwise." Ved Nina Damsgaard. Samarbejde med Nifca, Helsingfors.

"Berta Moltke. Ser." Ved Signe Jacobsen. Samarbejde med Faaborg Museum for Fynsk Malerkunst, Vendsyssel Kunstmuseum, Kastrupgårdsamlingen.

"Gennem Tiderne." Ved Nina Damsgaard..

"Preben Fjederholt. Retrospektiv." Ved Marianne Sørensen. Samarbejde med Nivaagaards Malerisamling.

Herudover har Nina Damsgaard redigeret og skrevet bogen: "Skulpturer i Vejle"

Desuden er der sket ajourføring af viden omkring Vejle Kunstmuseums samlinger, der er registreret i Dansk Museums Indeks (DMI).

Udstillinger

Thormod Kilde. Blandt guder og godtfolk. 12.1.-24.2.

Carl Fischer. En genopdaget kunstner. 12.1.-24.2.

Nis Schmidt i dag. Status. 12.1.-24.2.

Værker fra Wørzners samling. 2.3.-1.4.

Thomas Kluge. Kunstens virkelighed. 13.4.-2.6.

Rembrandt. 13.4.-2.6.

Clock-Wise. 15.6.-18.8.

Gennem tiderne. Udstilling og auktion. 30.8.-20.10.

Ansigtet. Fra Wørzners samling. 7.9.-5.1.

Guldalder. 7.9.-5.1.

Berta Moltke. Ser. 7.9.-20.10.

Preben Fjederholt. Erindring. 2.11.-5.1.

Omvisninger

Foruden de mere end to hundrede bestilte gruppeomvisninger for undervisningsinstitutioner samt omvisninger bestilt af foreninger m.m. har der været aftenomvisninger for vennekredsmedlemmer og andre interesserede i udstillingerne "Thormod Kilde" (16.1.), "Thomas Kluge" (16.4.), "Berta Moltke" (10.9. og "Preben Fjederholt" (5.11.). Der har desuden været åbne gratis omvisninger i udstillingerne "Thormod Kilde" (12.1., 20.1.), "Nis Schmidt" (29.1.), "Thomas Kluge" (21.4., 19.5.) og "Preben Fjederholt" (10.4., 24.11.).

Skolesamarbejde

Kunstmuseets skoleserviceordning omfatter udsendelse pr. mail af informationsmateriale til de tilmeldte lærere, men man kan også orientere sig i mulighederne på museets hjemmeside under rubrikken "skole-info".

I det forløbne år har museets inspektører omvist mere end 200 skolegrupper.

Museumsinspektør Signe Jacobsen fortsatte samarbejdet med lærer Susanne Baldus Pedersen fra Kirkebakkeskolen om pilotprojektet "Kunstklassen", der skal løbe over en femårig periode: En klasse, som Susanne Baldus Pedersen er klasselærer for, er udnævnt til "kunstklas-

se", hvilket bl.a. indebærer at kunstmuseet i udstrakt grad benyttes i undervisningen. Klassens besøg dokumenteres gennem fotos og rapporter, og også gennem børnenes egne produkter, såvel billeder som skrift. Målet er at få et dokumenteret indtryk af, hvad det betyder for en klasse at "vokse op" med kunst. Klassen blev til 4.B i 2002.

Sæsonbladet KIK

I det forløbne år har museet udgivet to sæsonblade KIK på 12 sider, som fortæller om museets aktiviteter og formidling. Desuden betjener vi pr. e-mail en lang række lærere, som på denne måde får løbende information om vore tiltag, samtidig med at vi fører vores hjemmeside ajour med nye oplysninger.

Foredrag og studierejser

Der har været afholdt 15 foredrag, henholdsvis på formiddage, eftermiddage og aftener om "Fransk kunst" og "To ekspressionister" (Vincent van Gogh og Paula Mendelsohn-Becker). Begge foredragsrækker var forberedelse til ture til Paris og Bremen, men kunne også følges uden deltagelse i rejserne. Forårsrejsen til Paris måtte dubleres i efteråret på grund af meget stor deltagerinteresse.

Museumsinspektør Signe Jacobsen var foredragsholder og kunstguide på rejserne.

Paris-foredrag og Paris-rejser blev afholdt i samarbejde med museumsinspektør Birgit Hessellund, Horsens Kunstmuseum og Hans Werge/HW Travel Service, Vejle.

Lørdag den 4.5. forestod museumsinspektør Signe Jacobsen en kunstekskursion til Georgia O'Keeffe-udstillingen på Louisiana og Fernando Botero-udstillingen på Arken.

Andre formidlingsaktiviteter

I forbindelse med museumsinspektør Signe Jacobsens deltagelse i Museumshøjskolens kursus for formidlere er udarbejdet materiale til "de frie børn", der besøger Kunstmuseet sammen med forældre eller andre voksne uden at være del af en gruppe.

Doris Bloom, f. 1954
"Dumela Maki." 1985
Akryl på lærred. 200 x 300 cm
Vejle Kunstmuseum

20.6. åbnede museumsinspektør Signe Jacobsen en retrospektiv Palle Nielsen-udstilling på kunsthallen Brænderigården i Viborg, hvortil Vejle Kunstmuseum havde udlånt værker.

23.6. besøgte de 120 deltagerne i Internationale Kunstauktionsleiter Tagungs (IKT) kongres i Danmark udstillingen Clock-Wise.

Museumsinspektør Signe Jacobsen holdt 11.9. foredrag om Palle Nielsen på Nordjyllands Kunstmuseum i forbindelse med udlån af Palle Niensens tegninger og grafik til museet.

Museumsinspektør Marianne Sørensen holdt 16.11. foredrag på Bogmessen i Forum om Den skæve vinkel (med udgangspunkt i Poul Anker Bechs maleri)

Museumsplanerne

Til den årelange diskussion omkring bedre bygninger til Vejle Kunstmuseum har der været bidraget meget i det forløbne år, hvor nye ideer er kommet på bordet. Der mangler imidlertid stadig en endelig byrådsbeslutning om placeringen. Den var forventet i 2002, men atter engang er beslutningen blevet udsat.

Vær Nebel Sogns Lokalarkiv

Nederbyen 1, Serridslev, 8700 Horsens

Kontaktperson: Kjeld Olesen, Nederbyen 16, Serridslev, tlf. 75 66 73 95

Aale Lokalhistorisk Forening

Aale Bygade 28,

Aale Præstegård

Aale, 7160 Tørring

Kontaktperson: Eske Frandsen, Korshøj 3, 7160 Tørring, tlf 75 67 61 18

Åle Lokalhistorisk Forening arbejder til daglig med at få folk til at aflevere beretninger, gamle skøder fra Aale sogn og med at arkivere indkomne materialer. Foreningen mener at kunne konstatere stor interesse hos unge og ældre for sognets historie. Formidlingen af materialet sker bl.a. i form af kalendere (2002-3: Gamle forretninger i Aale, 2003-4 Gamle skoler i Aale), udstilling af billeder malet af lokale folk i sognet i september 2002 og udgivelsen af en føljeton, "Polakkerne i Aale", en lokalhistorisk roman, som oprindeligt var blevet bragt i Vejle Amts Folkeblad i 1973, skrevet af skomagermester Th. Olesen, Holbæk med udgangspunkt i erindringer fra 15 års ophold i sognet. Fremtidsplanerne handler om en udstilling af husflid og en samlet sognehistorie.

Litteratur om Vejle Amt 2001-2002

Ved bibliotekar Jørgen Gram Christensen, Biblioteket for Vejle By og Amt

Litteraturfortegnelsen omfatter bøger med historisk-topografisk indhold udgivet i perioden 1. juni 2002 til 1. juni 2003, samt enkelte tidligere udgivelser, som ikke før har været medtaget i Vejle Amts Årbog.

Fortegnelsen er et uddrag af Dansk Lokalbibliografi (DLB), Vejle amt, som er stillet til rådighed af Biblioteket for Vejle By og Amt. Lokalbibliografien er edb-baseret og indeholder udover bøger også artikler fra tidsskrifter og afsnit i bøger. Der kan søges i lokalbibliografien på biblioteket eller via bibliotekets hjemmeside på Internettet: www.vejlebib.dk

Ancker, Jens

Rundt om AAB 1932-2002. - (Vejle) : (Arbejder-
nes Andels-Boligforening), (2002). - 80 sider : ill.
*Udgivet i anledning af Arbejdernes Andels-Boligfor-
ening i Vejles 70 års jubilæum; stiftet 19. september
1932.*

Andersen, Gudrum

Gård historie gennem 330 år : 1664-1994. - Tør-
ring : Tørring og Omegns Lokalarkiv, 1995-2001.
- 7 bind : ill.

Hæfte nr. 7 : Gårdens historie i Plougstrup gen-
nem 300 år : 1688-2000. - 2001. - 79 blade.

*Plougstrup og omegns gårdhistorie, herunder data på
ejere, deres hustruer og børn samt tidsbilleder fra livet i
landsbysamfundet og i landbruget.*

Andersen, Gudrum

Hammer sogns beboere gennem 300 til 400 år.
Enkelte fra 1400 tallet. - Tørring : Tørring og Om-
egns Lokalhistoriske Forening, 2003-. - bind : ill.
Hæfte nr. 1. - 2003. - 109 blade.

*Hammer sogns gårdhistorie, herunder data på ejere,
deres hustruer og børn samt tidsbilleder fra livet i
landsbysamfundet og i landbruget.*

Børgesen, Inger-Marie

Dansk Sygeplejehistorisk Museum : en præsentation-
sbog. - Kolding : Dansk Sygeplejehistorisk

Museum, 2002. - 91 sider : ill.

*Museumsfører til Dansk Sygeplejehistorisk Museum i
Kolding (indviet 27. august 1999), herunder muse-
umsbygningernes historie som Julemærkesanatoriet
Koldingfjord (indviet 1911, nedlagt i løbet af
1950'erne) samt afsnit om Koldings sygehushistorie.*

Enggaard Stidsen, Johs.

Hold fast ved det du har -! : De stærke Jyder, med
særligt henblik på deres salme- og sangtradition.
- Odense : Odense Universitetsforlag, 2002. - 445
sider : ill.

*Beskrivelse af den folkelig-religiøse bevægelse "De stærke
Jyder" og den salme- og sangtradition, der levede i
bevægelsen.*

Forsvarsbrødrenes Sangkor Vejle : 85 års jubi-
læum den 9. november 2002. - Vejle : Forsvars-
brødrenes Sangkor, 2002. - 32 sider : ill.

Sangkoret stiftet den 9. november 1917.

Godrum Bech, Jørn

Biblioteksforeningerne i Vejle Amt 1920-2000 /
tekst og billedredigering: Jørn Godrum Bech ;
idé, research, register m.v.: Palle Bo Frandsen. -
(Vejle) : Biblioteksforeningen i Vejle Amt, 2003. -
116 sider : ill.

De lokale biblioteksforeningers historie er samtidig en indgang til biblioteksvesenets historie, lokalt som nationalt.

Hansen, Jørgen

Drengetid mellem Seest og Kolding. - (Kolding) : Eget forlag, 2002. - 103 sider : ill.

Erindringer fra en opvækst som "grusgravsunge" i kvarteret ved Seest Bakke i 1940'erne og de tidlige 1950'ere.

Hirsch, H.L.

Traditioner fra Fortiden : Mine Stamfædre : Enkelte Begivenheder fra Krigene 1848 og 64 : Bekendte Mænd af det jødiske Trossamfund i Fredericia / samlede af H.L. Hirsch. - Fredericia : Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn, 2002. - 22 sider : ill.

Optryk af udgaven: Fredericia : Vilh. S. Hansens Bogtrykkeri, 1897

Fortrinsvis personalthistorie om kendte jødiske familier i Fredericia.

Holm, Eigil

Horsensegnens kirker. - Gedved : Eigil Holm, 2002. - 214 sider : ill.

En grundig og rigt illustreret gennemgang af kirkerne på Horsenseggen og deres historie.

Horsens-erindringer : ti fortællinger fra byens liv 1875-1945 / redigeret af Annette Hoff. - (Horsens) : Horsens Museum, 2003. - 157 sider : ill.

Erindringer om dagligliv og arbejdsliv i Horsens af Jens Chr. Juliussen, Anna Poulsen, Holger Kronholt, Chr. J. Christensen, Johannes Mathias Dombernowsky, Carl Engelbrecht, Hans Peter Christian Granding, Christian Helbeck, John Walthen og Alfred Rasmussen.

Jeg elsker den brogede verden : Kirkens Korshærs historie i Horsens, indtil ca. 1992 / ved Ingeborg M. Lomholt (red.). - (Horsens) : (Kirkens Korshær, Horsens), (2002). - 47 sider : ill.

Jensen, Dagny

Dage kom, dage gik : en arbejderkvindes erin-

dringer. - (Vejle) : Eget forlag, (2002). - 118 sider : ill.

2. del af: En bange mus.

Forfatterens erindringer om familie og venner samt om arbejdsliv og -forhold i Vejle 1944-1965.

Juhler Hansen, John

At leve og overleve : arbejdererindringer fra Horsenseggen 1900 : et bidrag til den lokale arbejderklasses historie. - (Horsens) : Arbejdsmændenes Kulturfond i Horsens, 2002. - 23 sider : ill.

Bygger på erindringer fra arbejdere og håndværkere indsamlet af Nationalmuseet i 1951.

Kjær Nielsen, N.C.

Bredballe Mølle : en landsbydrengs erindringer. - (Vejle) : Bredballe Lokalhistoriske Forening, 2002. - 18 sider : ill.

Erindringer fra en opvækst på Bredballe Mølle i 1930'erne og 1940'erne, herunder møllens historie, opført 1877.

Kolding Rådhus : design for a city hall and municipality / udgivet af Kolding Kommune. - Kolding : Kolding Rådhus, 2002. - 10 sider : ill.

Indretningen af Kolding Rådhus efter en samlet strategi for design.

Engelsk tekst, forord med parallel dansk og engelsk tekst.

Ladegaard Thøgersen, Mette

Historier i landskabet : kulturmiljøer i Vejle Amt / tekst: Mette Ladegaard Thøgersen ; redaktion: Gert Hougaard Rasmussen, Annette Hoff og Jacob B. Jensen. - Vejle : Kulturmiljørådet i Vejle Amt, 2002. - 48 sider : ill.

Beskrivelse af 20 udvalgte bevaringsværdige kulturmiljøer i Vejle Amt.

Langelinies Skoles jubilæumskronike / redaktionskomité: Gurli Christiansen ... (et al.) ; redaktion: Preben Jalving, P. Vermund Jensen, E. With-Pedersen. - Vejle : Langelinies Skole, 2002. - 68 sider : ill.

Skolens 100-årige historie, indviet 5. december 1902.

Livets karrusel : nogle erindringer fra et rigt liv / Erling Veile, Vicki Veile. - (S.l.) : (s.n.), (2000). - 183 sider, 4 blade : ill.

Erindringer fra Erling Veiles opvækst, dagligtiv og arbejdsliv i Fredericia og omegn (f. 1921, d. 2000), bl.a. fra hans firmaer Dansk Slægtsforskningsbureau, D.S.-Tryk mv.

Mølholm Kirke : 1952-2002 / ansvarshavende redaktør: Erik Steen Nielsen ; tekst og disponering: Mølholm menighedsråd, Erik Steen Nielsen og Finn Illum ; foto: Erik Zappon og Mads Hansen. - (Vejle) : (Mølholm menighedsråd), 2002. - 16 sider : ill.

Mølholm Kirke i Vejle, indviet 13. juli 1952.

Niss, Alfred

Mine erindringer : 2. del. - (Vejle) : (s.n.), (2002). - 80 sider : ill.

Fortsat fra: Mine erindringer : hvad jeg i korthed erindrer i mit firsindstyvende år. - (2002).

Alfred Niss, født 1919 ved Rold Skov, fra 1957 med bopæl i Tørring, bopæl i Hedensted fra 1962.

Nygaard, Vagn

Spirit of Billund. - (Billund) : (Billund Lufthavn), 2002. - 87 sider : ill.

Lufthavnens historie, indviet 1. november 1964.

Næsbye Christensen, Merete

Det jødiske Fredericia 1675-1902 : et fristed i Danmark. - Fredericia : Museerne i Fredericia ; i samarbejde med Lokalhistorisk Forlag, 2002. - 108 sider : ill.

Jødernes historie i Fredericia, herunder personal- og slægts historie samt religionshistoriske træk. Indeholder bl.a. en oversigt over jødiske begravelser i Fredericia.

Når mælk bliver til stål : den rustfri stålindustri i Trekantområdet 1880-2002 / af Poul Rind Christensen & Kristin Balslev Munksgaard ; redaktion: Dorthe Krogh, Lone Tofild og Jane Vestergaard Møller. - Kolding : Center for Småvirksomhedsforskning, Syddansk Universitet, 2002. - 81 sider : ill.

De Danske Mejeriers Maskinfabrik i Kolding og Horsens, Paasch & Larsen Maskinfabrik i Horsens, Alfa Laval I.K.M og GEA i Kolding.

Olesen, Th.

Polakkerne i Aale / renskrevet af Inga Hougaard. - Aale : Aale Lokalhistoriske Arkiv, 2002. - 83 sider.

Oprindelig trykt i: Vejle Amts Folkeblad, 1973.

En fortælling fra Aale under svenskekrigene 1657-1660.

Pedersen, Johs.

Treldevejens Skole : 1952-2002. - (Fredericia) : Treldevejens Skole, (2002). - 28 sider : ill.
Skolens historie, taget i brug i august 1952.

Petersen, Bent

De pæne mænds forening : en beretning om Kolding Kunstforening gennem 100 år. - Kolding : Kolding Kunstforening, 2002. - 55 sider : ill.

Kunstforeningen stiftet 1902, fra 1914 med fast tilholdssted på Koldinghus, hvor foreningens kunstsamling i 1927 var blevet så omfattende, at den fik navnet Kunstmuseet på Koldinghus. Statsanerkendt museum fra 1968; samlingen i 1981 overdraget til Kunstmuseet Trapholt.

Qvistgaard, Morten

Horsens-bilen Gideon : et industrieventyr 1913-20. - Hadsten : Motorploven, 2002. - 199 sider : ill.
Horsensvirksomheden Rud. Kramper & Jørgensen A/S og deres produktion af Gideonbilen i perioden 1913-1920.

Reddersen, Knud Erik

Op mod en hundredårsdag : historien om Det Radikale Venstre i Kolding fra 1905-2001 samt om Venstrebladet for det sydlige Jylland. - Kolding : Koldingkredsens Radikale Venstre, 2002. - 128 sider : ill.

Sandemann Rasmussen, Georg

På sporet : jeg gik mig over sø og land : erindringer. - Århus : Klim, 2003. - 246 sider.

Erindringer fra barndommen og skoletiden i 1930'ernes Horsens til tiden som sømand under den 2. verdenskrig.

Schaiffel-Nielsen, N.M.

Postkort fra 8 sogne i Egtved kommune. - (Vandel) : Lokalkrav- og Museumsforeningssamvirket i Egtved Kommune, 2002. - 112 sider : ill.

En historisk rundtur i de oprindelige sogne i Egtved kommune med udgangspunkt i en række postkort.

Schmidt, Peter

Afgang mod et nyt årtusinde : Fredericia's hverdag i årene 1990-2000. - (Fredericia) : Elbo Grafisk, 2002. - 28 sider : ill.

Artikler om begivenheder i Fredericia i årene 1990 til 2000.

Skansevejens Skole : 40 års jubilæum / redaktion: Bodil Borch ... (et al.). - (Fredericia) : (Skansevejens Skole), (2002). - 18 sider : ill.

Skolens historie, taget i brug i 1962, officielt indviet 13. marts 1965.

Skulpturer i Vejle : i det fri / tekst: Nina Damsgaard. - Vejle : Vejle Kunstmuseum, 2002. - (48) sider : ill.

Fortegnelse med information om 57 skulpturer/skulpturgrupper og kunstnerisk udsmykkede mindsten i Vejle.

Søndermarksskolen 125 år / redaktør: Finn Egeskjold ; redaktionen består af ...: Gunnar Rath ... (et al.). - (Vejle) : (Søndermarksskolen), 2001. - 27 sider : ill.

Udgiivet i anledning af Søndermarksskolens 125 års jubilæum den 5. oktober 2001.

Telegrafregimentets Historiske Samling : de første 10 år 1993-2003 / (P.C. Rochler). - (Fredericia) : (Telegrafregimentet), (2003). - 15 sider.

Den historiske samling på Bülow's Kaserne i Fredericia.

Til Vejles pris : viser og sange / indsamlet og

bearbejdet af Ruth Fønss, Asbjørn Hellum, Jørgen Gram Christensen ; illustrationer og omslag Albert Bertelsen. - Vejle : Byhistorisk Forlag : i samarbejde med Vejle Kommunes jubilæumssekretariat, 2002. - 94 sider : ill.

61 sange om Vejle by og dens omegn.

Troldhedebanen : TKVJ : en beskrivelse af Danmarks længste privatbane - fra anlæg til lukning 1917-1968 : Troldhede-Kolding-Vejlen Jernbane / Helge Kjerside, Finn & Steen Christensen. - Lunderskov : Lokomotivklubben K.L.K., 2002. - 368 sider : ill.

Vejles historie / redaktion: Asbjørn Hellum ; grafiker: Inger Bjerg Poulsen ; billedredaktion: Søren Brunbech og Asbjørn Hellum. - Vejle : Vejle Kommune, 1996-2002. - 4 bind.

Bind 4 : Det ny Vejle 1970-2002 / (bidrag af) Asbjørn Hellum ... (et al.). - 2002. - 256 sider : ill. *Vejles nyere historie, med afsnit om udviklingen indenfor politik, erhvervsliv, kulturliv, sociale og sundhedsmæssige forhold mv.*

Venstre i Fredericia 100 år / redaktion: Emil Andersen. - Fredericia : Venstre i Fredericia, 2002. - 23 sider : ill.

Særtryk af: Medlemsorientering / Venstre i Fredericia. - Nr. 3, 2002.

Venstreforeningens historie, initiativ til foreningen taget 19. september 1902, konstitueret 15. oktober 1902.

Vikingetidens kunst : en udstilling om kunsten i vikingernes verden og efterverden ca. 800-1250 / redaktør Lise Gjedssø Bertelsen. - Jelling : Kongernes Jelling, 2002. - 80 sider : ill.

Heri bl.a. om Jellingstilen, opkaldt efter ornamentikken på sølvbægeret fra Jellinghøjen, diverse arkæologiske fund fra Jelling samt kvader fra Hedensted Kirke.

Wolf, Uno

Et fængslende liv. - Kbh. : Høst, 2003. - 157 sider. *Uno Wolf (f. 1940) beretter om sit arbejdsliv igennem 30 år som fængselsbetjent i Horsens Statsfængsel.*

Bøger til salg

Ældre årgange af Vejle Amts Årbog kan fås ved henvendelse til Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 64 53

	For medlemmer	For ikke- medlemmer
	Kr.	Kr.
1908-1984	40,00	60,00
1985-2001 :	100,00	120,00
Register for årgangene 1905-1960	10,00	20,00
Realregister til Vejle Amts Årbog 1961-1975	25,00	35,00
Ved forsendelse tillægges porto		
Udsolgt er årgangene: 1905-1907, 1911, 1917-1922, 1923-24, 1934-1936, 1938- 41, 1945-1953, 1957-1960		

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Vejle kulturhistoriske Museum:

H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842-1970	40,00	50,00
Anton Berntsen, Liv og digtning (red. Kamma Warming)	10,00	20,00
Anton Berntsen, Børnerim (velegnet som gavebog til små og store)	10,00	20,00
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle Amt	10,00	20,00
C. Dalgas, Amtsbeskrivelse over Vejle Amt Genoptryk fra 1826	60,00	65,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle Teaters historie)	10,00	20,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980)	35,00	60,00
Leo Novrup: Bonden, der elskede fugle og blomster (særtryk af Vejle Amts årbog 1991	38,00	50,00
Vilhelm Lønvig: Puslespillet - kommunesammenlægningen i 1970 (1999)	40,00	50,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie (1974). (Sælges fra kommunekontoret i Jelling)	30,00	30,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genoptr. 1981) kan købes hos Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn 72 10 69 70 for 50 kr.		
Kortets Historie i Vejle Amt. Fra renaissancens byprospekter til 1800-tallets generalskabskort	95,00	115,00

Årsberetning

Ved årsmødet mandag den 19. maj 2003 på Vestbirk Højskole kunne formanden Birgitte Arffmann igen aflægge beretning om samfundets virksomhed i det forløbne år.

Årsmødet

Årsmødet 2002 fandt sted på Koldinghus torsdag den 6. juni, hvor godt 60 deltagere var mødt op for at lytte til tidligere rigsantikvar Olaf Olsens veloplagte redagørelse for sit arbejde som redaktør for Politikens og Gyldendals store Danmarks Historie. Olaf Olsen trak linien op fra tidligere generationers Danmarks-histori-

Højskoleforstander Jens Grøn ved flyglet på årsmødet 2003.

er og berettede om de overvejelser, der lå til grund for værkets udformning. Gennem sit eget arbejde som redaktør formåede han fint og med megen lune at udvide deltagernes forståelse for problemerne og glæderne ved at bringe et så stort værk til verden.

Sommerudflugten 2002

Årets sommerudflugt var i anledning af Vejles 675 års byjubilmæum arrangeret som en byvandring i Vejle den 17. august. Det blev en fin dag for de godt 25 friske vandringmænd m/k, der vandrede rundt i Vejles centrum anført af museumsleder Steen Wulff Andersen og overlærer Erik With-Pedersen. Vi gennemgik Vejles historie og besøgte seværdige huse og pladser. Vandringen sluttede med kaffebord i Vejles gamle Posthus, nu Restaurant Toscana. Her stod værten klar med kander med isvand, som deltagerne med iver kastede sig over, for det var 30 grader varmt den dag!

Reception for årbogen

Receptionen fandt sted på Amtsgården tirsdag den 29. oktober. Forfatterne til årbogen mødtes med amtsborgmesteren og de bestyrelsesmedlemmer, der kunne være til stede samt repræsentanter fra Amtets kulturudvalg og pressen. Efter receptionen var Vejle Amt vært ved et let

og meget hyggeligt aftensmåltid i amts-gårdens mødelokale for bidragydere, bestyrelse, politikere og journalister. En god ide som sikkert vil få efterfølgere.

Foredragsaftener

I samarbejde med de lokale foreninger afholdtes følgende foredragsaftener:

Den 5. november 2002 holdt arkæolog ved Vejle Museum, Aase Gyldion, et inspirerende og entusiastisk foredrag om de foreløbige arkæologiske fund under anlægget af amtsvejen Riis-Ølholm for en forsamling på henvend 120 personer.

Arbejdet har stået på ca. 2 år og er foregået ved, at man de steder, hvor arealerne så særligt interessante ud, anlagde søgegrøfter for at se, om der var noget at komme efter, inden en egentlig udgravning sattes i værk – for at genere mindst muligt. En særlig omtale fik den rige grav med rester af en kvinde FRYDENS-BJERGKINDEN, der havde fået to store ravperlekæder (255 stk og 326 stk perler) med sig på den sidste rejse. Graven stammede fra enkeltgravskulturens tid, omkr. 2700 år f. Kr. Aase Gyldion fortalte levende om detaljerne i en udgravningsproces begyndende med „grov“ fjernelse af øvre lag med „Bob-cat“ og siden med håndværktøjet. Selve fundene er p.t. udstillede på Vejle Museum, men vil komme til Give Museum i 2003 på en særudstilling i en periode. Flere andre grave både mands- og kvindegrave blev særligt omtalt, og forsamlingen fik et godt indblik i, hvilke forskelligheder fagarkæologerne brugte til at adskille de enkelte tidsperioder i fun-

dene. Umiddelbart havde man ikke haft nogen ide om, at området kunne indeholde noget „særligt“, men fundene afslørede mod forventning en stor aktivitet gennem mange tusind år.

Foredraget blev ledsaget af fine lysbilleder, og hele opsætningen lover godt for den udstilling, der til sin tid bliver resultatet af de omfattende udgravninger.

Mandag den 11. november fortalte museumsinspektør Jacob Jensen om herregårde og slotte på Juelsminde-egnen for 90 deltagere i Håndværkerforeningen i Allegade. Jacob Jensen fortalte om herregårdenes opståen, deres funktion og træk fra deres historie. Med udgangspunkt i et par afregningsbøger kunne han fortælle om forholdet mellem fæstebonde og herremand, som nok var lidt mere indviklet og ligeværdigt, end man almindeligvis går og tror. Jacob Jensen omtalte stavnsbåndets ophævelse og de ændringer i herregårdenes drift, der blev følgen deraf, hoveriets afløsning, husmandsbrug og ændringerne i arbejdskraftens sammensætning.

Onsdag den 5. februar 2003 viste sognepræst Harry Sørensen rundt og fortalte om Immanuelskirkens historie. Immanuelskirken er opført i Sdr.Vang-området, der indtil 1930 var beliggende syd for Koldings bygrænse. Den 21. maj 1931 nedlagdes grundstenen til et byggeri, der var udformet af arkitekt Ernst Petersen, og som blev færdiggjort til indvielse samme år. Immanuelskirken er en af de to kirker i Kristkirkens sogn.

Den 15. marts fik foreningens medlemmer mulighed for at være med på den vandretur i Kolding by, der blev aflyst sidste år, under ledelse af Sten Krarup.

40 forventningsfulde tilhørere var mødt op i læsesalen på Lokalhistorisk Arkiv i Fredericia den 27. marts 2003 for at høre radiojournalist Thomas Kvist Christiansen fortælle om, hvordan han på en anderledes måde har formidlet historien om livet omkring den belejrede fæstning Fredericia under treårs-krigen 1848-50. Thomas Kvist Christiansen er opvokset i Fredericia og har hele sit liv interesseret sig for byens historie og ikke mindst den danske hærs succesfulde udfald fra Fredericia. Da han ved en given lejlighed blev bedt om at redegøre for, hvorfor udfaldet hvert år markeres i Fredericia,

faldt det ham ind, at begivenhederne måtte kunne skildres på anden måde end den traditionelle gennem læsning. Det blev til seks lydfortællinger, som sammenlagt er et fire og en halv times mix mellem ord, lydeffekter og musik - sat sammen som et puslespil, hvor det i flere tilfælde har været nødvendigt at lave særlige lydoptagelser for at krydre de dramatiske fortællinger fra slagmarken og bringe lytterne i den rigtige stemning. Materialet til de seks lydfortællinger er blandt andet hentet fra bøger, breve, dagbøger, aviser m.m. Det blev en interessant aften, hvor foredragsholderen, ud over at delagtiggøre deltagerne i lydklip fra den færdige produktion, entusiastisk fortalte om arbejdet med at omsætte de mange kilder til en lydmontage, om løsning af tekniske problemer samt bestræbelserne

Årsmødet 19. maj 2003 – Vestbirk Højskole

på at finde den rette komponist og sanger til at skabe en særlig underlægnings- og stemningsmusik. Der arbejdes nu på at få publiceret lydfortællingerne. Man må håbe, at det lykkes. Det fortjener både ophavsmanden og de kommende lyttere.

Den 15. april fortalte stadsarkivar Asbjørn Hellum i Sct. Nicolai Huset i Vejle om tilblivelsen af Vejles nye Byhistorie i 4 bind. Asbjørn Hellum fortalte om tidligere byhistorier i Vejle, og hvordan de tidligere værker havde givet både stof og inspiration til det store værk "Vejles Historie", som nu er udgivet af Vejle Kommune i 1997-2002. De 45 tilhørere fik et indblik i de mange vanskeligheder med at skaffe penge, indsamle materiale og også med at disponere stoffet, så man holdt sig inden for de givne rammer, og der også blev plads til et meget righoldigt billedmateriale. Det vanskeligste var næsten det sidste bind, årene fra 1970 til 2002. Her er stoffet så righoldigt, at det er særdeles vanskeligt danne sig overblik over perioden, så her måtte der træffes mange vanskelige valg.

Bestyrelsesmøder:

3. september hos formanden Bøgevang 15 i Vejle. Her konstituerede bestyrelsen sig:

Formand Birgitte Arffmann

Kasserer: Marius Wellner Jensen

Sekretær: Søren Kyed Jakobsen

Redaktionsudvalg: Lars Bjørneboe, Benny Andersen, Kirsten Øbro, Bjørn Købsted og John Juhler Hansen.

Redaktionen gjorde rede for processen

med Årbog 2002. Andre punkter på dagsordenen var vinterens møder, reception på Amtsgården i anledning af udgivelsen af Årbogen den 29. oktober og endelig 100 års jubilæet 2005. Spørgsmålet er, hvordan vi med jubilæet ser frem og ikke kun tilbage.

Det blev desuden vedtaget at kigge nærmere på vedtægterne især § 3.

21. januar på Horsens Museum
Museumsinspektør Anette Hoff viste os rundt i samlingerne og fortalte blandt andet om den meget fine nye sølvudstilling. Derefter hilste vi på museets nye leder Anne Bjerrekær, der fortalte om museets fremtidsplaner, blandt andet om udnyttelsen af Statsfængslets bygninger til museumsformål.

25. marts 2003 i Vonsild Præstegård. Vi mødtes i Vonsild Kirke, og sognepræst og bestyrelsesmedlem Klavs Bo Sørensen fortalte om kirkens tilblivelse og om den store diskussion om tårnet på Vonsild Kirke.

Her drøftede vi arrangementer og temaer i forbindelse med 100 års jubilæet helligtrekonger 2005. Desuden forberedtes årsmødet og de vedtægtsændringer, der var blevet drøftet tidligere. Endelig var der spørgsmålet om en forhøjelse af kontingentet. På begge bestyrelsesmøder drøftedes et oplæg fra Lars Bjørneboe, næstformand i bestyrelsen, om fremtiden for det lokalhistoriske arbejde i Vejle Amt.

Birgitte Arffman

Vejle Amts historiske Samfund

Årsregnskab for perioden 1. januar 2002 til 31. december 2002

Indtægter :	2002		2001
Tilskud :			
Horsens Kommune	2.638,00		2.542
Fredericia Kommune	2.417,70		2.411
Jelling Kommune	1.000,00		1.000
Egtved Kommune	750,00		750
Juelsminde Kommune	500,00		500
Tørring-Uldum Kommune	300,00		300
Vejle Kommune	2.755,00		2.732
Nørre-Snede Kommune	0,00		500
Hedensted Kommune	500,00		500
Kolding Kommune	12.000,00		5.000
Brædstrup Kommune	493,00		480
Give Kommune	1.200,00		1.500
Vejle Amt	10.000,00		10.000
Tilskud i alt :		34.553,70	28.215
Medlemskontingenter	140.010,00		152.250
Salg af bøger	7.408,00		5.839
Renter : bank og giro	- 518,92		- 4.590
Ordinære indtægter i alt		181.452,78	181.713
Udgifter :			
Publikationer			
Trykning etc	85.686,47		
Porto og diverse	39.758,92	125.445,39	129.759
Møder :			
Møder og udflugt		10.073,00	19.520
Kontingent D.L.F.		2.600,00	2.500
Administration		17.458,56	24.475
Afskrivning		12.059,00	26.750
Ordinære udgifter i alt :		167.635,95	203.004
Overskud 2002 overføres til balancen		13.816,83	- 21.291

Balance pr. 31. December 2002

	2002	2001
Aktiver :		
Jelling Sparekasse 552-56-01163	24.839,07	
Jelling Sparekasse 552-27-01957	7.264,63	7.027
Sydbank	878,20	878
Girokonto 341-5104.....	1.826,10	32.628
Bank og Girobeholdning i alt	34.808,00	40.533
Kassebeholdning.....	116,89	986
Garantibevis , Jelling Sparekasse	7.000,00	7.000
Investeringsbeviser.....	12.834,40	12.517
Beholdning af bøger	13.000,00	13.000
EDB- anlæg.....	4.995,00	4.995
Diverse debitorer	14.375,00	4.550
Aktiver i alt.....	87.129,29	83.581
Passiver :		
Jelling Sparekasse		25.017
Diverse gæld.....	47.150,61	32.403
Egenkapital saldo 31-12-01.....	26.161,85	
Årets overskud.....	13.816,83	26.161
Passiver i alt.....	87.129,29	83.581

Gedved d. 19-03 2003

M. Wellner Jensen

Ovenstående regnskab er dags dato revideret. Der er foretaget stikprøvevis bilagskontrol, samt kontrolleret beholdningernes tilstedeværelse og overførsler fra sidste år.

Bemærkninger : Revisionen for året 2002 har været forbundet med nogen vanskeligheder på grund af udskiftning af kontorhjelpe, der har givet begyndervanskeligheder og misforståelser. Blandt andet omfatter regnskabet 13 måneder og lader sig derfor ikke umiddelbart sammenligne med det foregående år.

Jørgen Gjedsted

Anders Engelbrecht

Bestyrelse 2003/2004

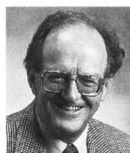
Birgitte Arffmann, formand
Bøgevang 15,
7100 Vejle,
tel. 75 82 13 24

Erik With-Pedersen
Dæmningen 10, 4.,
7100 Vejle,
tel. 75 82 20 85

Søren Kyed Jakobsen, sekretær
Dalsvinget 23
7000 Fredericia,
tel. 75 94 18 44

Otto Herskind Jørgensen
Fårbækvej 8,
7000 Fredericia,
tel. 75 95 74 26

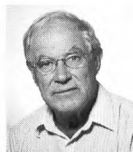
Marius Wellner Jensen, kasserer
Brøndager 9,
8751 Gedved,
tel. 75 66 52 63

Benny Andersen
Egevang 4,
8740 Brædstrup,
tel. 75 75 13 90

Lars Bjørneboe, næstformand
Ulfeldtsvej 6,
8700 Horsens,
tel. 75 65 77 35

Vagn Nygaard
Højderyggen 13,
7120 Vejle Ø,
tel. 75 81 53 88

Lars Ebbenhøj
Birkebæk 6, st.
7330 Brande
tel. 96 42 20 22

Steen Wulff Andersen
Hermesvej 7,
7100 Vejle,
tel. 75 72 87 95

Kirsten Øbro
Thurøvangen 9,
Skærbæk, 7000 Fredericia,
tel. 75 56 30 56

Klavs Bo Sørensen
Delken 8, Vonsild,
6000 Kolding,
tel. 75 56 60 22

Bjørn Købsted
Hornumvej 19,
8783 Hornsyld,
tel. 75 68 74 99

Gerda Gloggeniesser
Dyrehavegårdsvej 7s, 1/104,
6000 Kolding
tel. 75 52 43 17

John Juhler Hansen
Sofievej 10, 6 t.v.
7100 Vejle
tel. 75 83 60 00

ISBN 87-89986-15-6